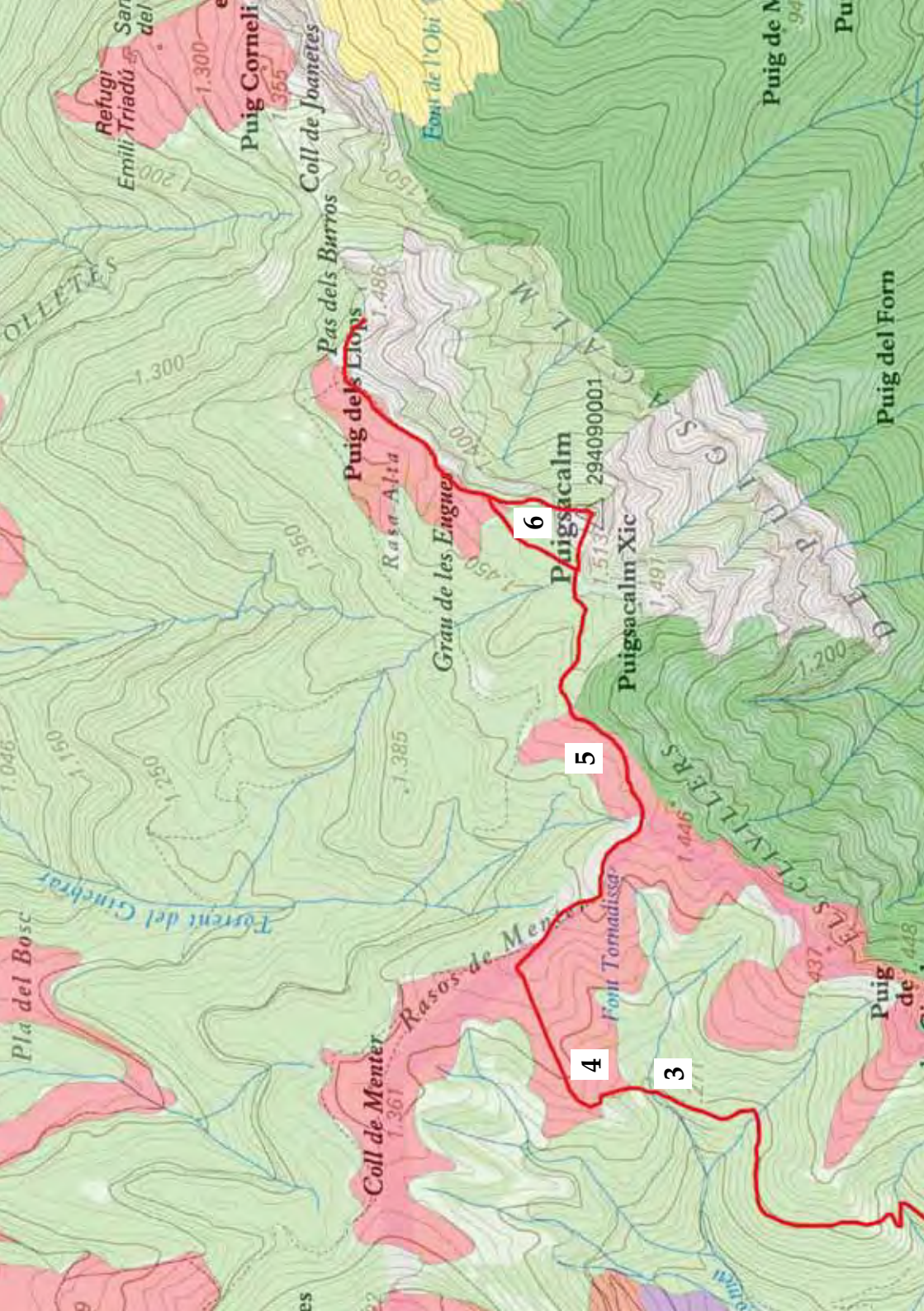

6. Coll de Bracons-Puigsacalm-coll de Bracons

6. COLL DE BRACONS - PUIGSACALM - COLL DE BRACONS

A peu:

9,3 km/3 h.

Alternatives: a partir del cim l'excursió clàssica continua a Santa Magdalena i llavors a Sant Privat d'en Bas o a Joanetes (cal recuperar el vehicle).

Esforç **moderat**, 383 m de pujada acumulada.

Interessos:

Flora: roureda de roure martinenc, fageda (amb joliu), prats humits i cingles.

Fauna: ocells, papallones, saltamartins.

Geologia: relleu tabular amb formacions sedimentàries, amb gresos, margues, calcàries i conglomerats.

Altres: fageda de la Grevolosa a l'oest del coll de Bracons.

Època:

Abril-juliol: flora i fauna.

Tardor: colors del bosc, panorames i bolets.

Tot l'any: geologia i paisatge.

Precaucions especials:

Cims amb cingleres verticals.

Boires freqüents, tempestes a l'estiu als rasos i neu a l'hivern.

Aigua permanent a la font Tornadissa.

Punt de partida/acces: collada de Bracons (X 448535, Y 4662208) a l'antiga GIV-5273 entre la Vall d'en Bas i Sant Pere de Torelló a 6,5 km de Joanetes.

Mapes: Alpina 1:15.000 *Aiats-Puigsacalm*.

Altres rutes marcades:

Itinerànnia entre Bracons i sota Font Tornadissa; barreja de senyals pintats vermells i blaus fins a font Tornadissa.

Serveis bàsics: B, R i H (Joanetes).

Transport públic: TEISA fins a Olot i Sant Esteve d'en Bas, però cap servei fins a Bracons. Taxi.

Una de les excursions més estimades a la Garrotxa, però aquí redescoberta a través de la seva flora i fauna.

A la collada (1) cal enfil·lar-se pel rocam situat al nord de la carretera (els primers 5 metres són els més difícils de tota l'excursió!) i de seguida trobareu un corriol molt ben fressat que s'endinsa al bosc. Atenció: durant els primers 500 m existeixen moltes dreceres i cal encertar el corriol principal (marques grogues), que tendeix a anar cap a l'esquerra en les bifurcacions. Després d'un primer tram en pujada i un segon més planer (2), encetareu una altra pujada forta que, només passar un magnífic faig, us porta a la collada de Sant Bartomeu (1,2 km/35 min).

Al coll cal girar a la dreta i dels dos camins optarem pel que davalla un xic. Al cap d'un quilòmetre el corriol s'eixampla i — atenció! —, a la primera bifurcació (deixant ja les marques grogues) pugeu a la dreta a la coneguda font Tornadissa (3) (2,5 km/1 h 05 min).

D'aquí el camí s'enfila recte pels prats fins a la carena dels Rasos de Manter (4), on cal trencar cap a la dreta al costat d'un filat pel marge del bosc fins a trobar una porta de fusta a l'esquerra que porta a una gran clariana i zona de prats (5). A l'altre extrem d'aquesta clariana, torneu a entrar al bosc i, sempre seguint el corriol més ben fressat, arribareu a peu del cim, on un rètol us indicarà la continuació cap a Santa Magdalena. Pugeu, però, cap a la dreta fins al cim del Puigsacalm (4 km/1 h 50 min) (6).

És recomanable passejar per tota la carena cap al nord fins gairebé al Puig dels Llops, 700 m més enllà. La tornada a la collada de Bracons es pot fer

pel mateix camí, però sense haver de pujar al cim un altre cop (9,3 km/3 h).

Alternatives (però, caldrà recuperar el vehicle a Bracons): del Puig dels Llops es pot baixar fins a Santa Magdalena per un camí un xic vertiginós i, llavors, cal triar entre (A) el camí dels ganxos a Joanetes (atenció! es tracta d'una canal vertical equipat amb ferros i cadenes), (B) el magnífic camí dels matxos fins a Sant Privat o (C) el camí de les Olletes fins a Fontanils i Joanetes.

Punts d'interès

1. Arran la construcció del nou túnel de Bracons, la carretera antiga ha quedat gairebé en desús i s'hi pot passejar a gust. Al darrer tram de la pujada, us acompanyen conglomerats, gresos i argiles vermelles, corresponents a la formació de Bellmunt. La gran cinglera del Puigsacalm, però, està formada per gresos fossilífers més compactes i durs.

Les papallones diürnes que volen pels marges són excepcionals: molts licènids incloent-hi *Polyommatus damon*, *Erebia meolans* (132) i *E. neoridas*, aquestes dues últimes membres d'un gènere sobretot alpi, de color bru amb ocells ataronjats amb centres blancs, la primera en vol al juny i la segona a l'agost. Moltes papallones són atretes per la presència de flors nectaríferes com els grans coixins grocs de l'espennallac *Santolina chamaecyparissus*.

Un quilòmetre avall per la banda de la Garrotxa, a les roques floreix al juny la campaneta gran *Campanula speciosa* (55), planta robusta amb una espiga de grans flors color blau cel, i als marges una altra campaneta a ple estiu, *C. glomerata*, amb flors de color violeta fosc agrupades en glomèrul terminal. *Epipactis muelleri*, una de les més pàl·lides d'aquest difícil gènere d'orquídies, és present aquí.

2. La flora del sotabosc de la fageda està al seu punt òptim a finals d'abril i començaments de maig

mentre no surten les fulles dels arbres i la llum encara pot arribar a escalfar el terre. De fagedes hi ha de molts tipus: la més seca i la que més superfície ocupa a la Garrotxa és la fageda amb boix *Buxus sempervirens*, un arbust molt abundant, però el bosc presenta poques plantes bulboses o rizomatoses. Si el sòl és més humit i ric en nutrients apareix la fageda amb el-lebor verd *Helleborus viridis* (152), on comença a haver-hi moltes plantes típiques de les fagedes mediterrànies. Remarcables aquí són les catifes de buixol *Anemone nemorosa* (101), el buixol groc *A. ranunculoides* (101) i el narcís de muntanya *Narcissus pseudonarcissus* subsp. *moschatus* (123). En alguns fondals i obagues de les parts altes del massís hi ha fagedes més riques, més similars a les europees, la fageda amb joliu *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), amb un gran recobriment de les plantes esmentades, i especialment de joliu, una liliàcia de flors blavoses, i fulles brillants que de vegades cobreix tot el bosc (143), melcoratge de bosc *Mercurialis perennis* i la búgula *Ajuga reptans* (125), utilitzada en homeopatia per guarir les angines i la tos. Justament en aquestes fagedes més riques, concretament en les seves clarianes i fondals, apareixen plantes molt rares i amenaçades a la Garrotxa com la tora pirinenca *Aconitum vulparia*, planta extremadament verinosa, l'herba de Sant Cristòfol *Actaea spicata*, normalment amagada en les canals més pendents, l'isopir *Isopyrum thalictroides* (99), amb només sis localitats a la Garrotxa, l'espunyidella d'olor *Galium odoratum*, de fulles verticil·lades, la sarriassa de muntanya *Arum maculatum*, de fulles sagitades en forma de punta de llança i la canuguera digitada *Cardamine pentaphyllos*.

3. Al safareig de la font Tornadissa (122) cerqueu les larves de salamandra *Salamandra salamandra* (89), granota roja *Rana temporaria* (139) i de tòtil *Alytes obstetricans* (115).

Dins l'ombra de la fageda creix l'orquídia magraneta borda *Neottia nidus-avis*, espècie saprofítica sense clorofil·la de color marró clar.

4. Aquests prats humits presenten una gran diversitat de flora, entre les que detaquen per ser molt abundants la cua de gos *Cynosurus cristatus* i l'herba molla *Holcus lanatus*, la milfulles *Achillea millefolium*, i dos trèvols, el de prat *Trifolium pratense*, de flors vermelloses, i el trevolet de prat *T. repens* de flors blanques. A començament de maig són replets de les flors blaves de la pastorella *Gentiana verna* (129) i la genciana acaule *G. acaulis*, i les orquídiades orquis sambucí *Orchis sambucina* (142), amb formes grogues (la majoria) i vermelloses barrejades, i l'orquis mascle *O. mascula*, de color porpra amb la inflorescència més laxa que el seu congènere. L'orquis verd *Coeloglossum viride* (128), petita orquídia que sovint passa desapercebuda, apareix al juny. Una altra planta present en aquests prats és el comí de prat *Carum carvi*, els fruits del qual s'utilitzen com a espècia per condimentar aliments i per a alleugerir trastorns digestius.

També és bon lloc per a l'escurçó pirinenc *Vipera aspis* (140), abundant als prats montans de la comarca, i pels marges dels boscos es pot veure algun cabirol *Capreolus capreolus* (141).

5. Els prats en aquest sector són molt menys pasturats i hi abunden la nigritella *Nigritella gabasiana* (127) i l'orquis socarrat *Orchis ustulata*. En alguns racons apareixen dues liliàcies grosses: l'albó de muntanya *Asphodelus albus* (124) amb espigues de flors grosses i blanques, i l'ornitòlag pirinenc *Ornithogalum pyrenaicum*, no tan gros i amb les flors de les espigues més discretes i de color groc crema. Però la manca de bestiar també comporta que els arbustos, especialment els ginebres *Juniperus communis*, aranyoners *Prunus spinosa* i els arços blancs *Crataegus monogyna* envaeixin els prats, com a pas previ a l'avanç del bosc.

Podem remarcar quatre papallones de les moltes que hi volen: *Aphantopus hyperanthus*, que té ocells daurats al revers de les ales i habitualment pren el sol sobre les falgueres o esbarzers, *Haemaris lucina* (137), espècie dels marges del bosc que s'alimenta de les prímules, i la blaveta *Polyommatus amanda*

(144). Més cap a les bardisses dels fondals i marges de bosc podeu observar *Brenthis daphne* (135).

Una gran diversitat d'ortòpters viuen en aquests prats tan productius, per exemple podeu veure la saltarel·la de muntanya *Platycleis albopunctata* (133).

A les bardisses cerqueu el pardal de bardissa *Prunella modularis* (136), el tallarol gros *Sylvia borin* i la tallareta vulgar *S. communis*, mentre que per tot el sector a les fagedes crien la mallerenga d'aigua *Parus palustris* (134) i el pinsà borroner *Pyrrhula pyrrhula* entre d'altres espècies d'aus eurosiberianes.

6. Els prats del cim i de la carena fins a Puig dels Llops (121), 600 m cap al nord (121) creixen sobre sòls descarbonatats. En les carenes sobre sòls més prim i secs, abunden l'antillís de muntanya *Anthyllis montana* (130) de flors rosades, la vulnerària *A. vulneraria* subsp. *sampaioana* (131) i el lliri de Sant Bru *Anthericum liliago*. Allà on hi ha més sòl apareixen landes constituïdes per bruguerola *Calluna vulgaris* (5), potentil·la erecta *Potentilla erecta*, amb quatre pètals grocs, i serpoll *Thymus serpyllum* subsp. *chamedrys*, una farigola petita molt apreciada per condimentar guisats. Als vessants de fort pendent, amb els prismàtics s'albiren la corona de rei *Saxifraga longifolia* (58), la saxífraga paniculada *Saxifraga paniculata*, el lliri xifioide *Iris latifolia*, amb molt poques localitats a la Garrotxa, i l'all pirinenc *Allium pyrenaicum* (168), endèmic dels Pirineus i de la serralada Transversal.

El voltor comú *Gyps fulvus* sovint sobrevola el cim, que també és un bon punt d'observació pel falcó pelegrí *Falco peregrinus*, l'àguila marcenca *Circus gallicus*, el ballester *Apus melba*, el corb *Corvus corax* i la gralla de bec vermell *Pyrhocorax pyrrhocorax* (138), el darrer un còrvid cridaner que cria en petit nombre als penya-segats d'aquesta muntanya. A l'hivern sol haver-hi un petit grup de cercavores *Prunella collaris* (69) al mateix cim.

122

125

123

124

126

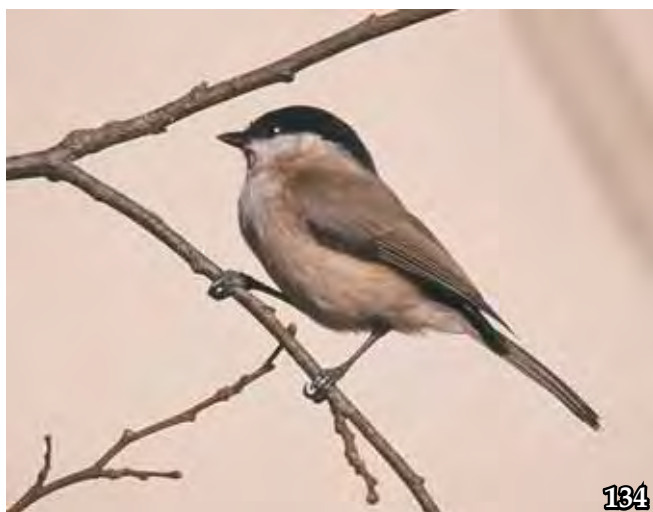
132

135

133

134

136

descender hasta Santa Magdalena por un camino de fuerte pendiente que atraviesa el hayedo. Una vez abajo existen tres opciones: (a) el Camí dels Ganxos, senda que lleva a Joanetes (¡atención! un descenso por una canal vertical equipada con hierros y cadenas en algún tramo), (b) el magnífico Camí dels Matxos, que conduce hasta Sant Privat o (c) el Camí de les Olletes, que llega hasta Fontanils y Joanetes.

Puntos de interés

1. Desde la construcción del nuevo túnel de Bracons, pocos vehículos utilizan la antigua carretera y por tanto se puede pasear por ella tranquilamente. El último tramo de subida está formado por conglomerados, areniscas y arcillas rojas, de la formación de Bellmunt. En cambio, el gran acantilado del Puigsacalm, está formado por areniscas fosilíferas más compactas y duras.

Mariposas diurnas excepcionales vuelan por los márgenes de la carretera: muchos licénidos como *Polyommatus damon*, o las *Erebia meolans* (132) y *E. neoridas*, de un género en gran parte alpino, con alas de color marrón y ocelos anaranjados con centros blancos. La primera vuela en junio y la segunda en agosto. Muchas mariposas son atraídas por el néctar de las flores como por ejemplo las de los grandes cojines amarillos del abrótno hembra *Santolina chamaecyparissus*.

En las rocas del último kilómetro de carretera (vertiente de la Garrotxa), florece en junio la campanula grande *Campanula speciosa* (55), planta robusta con una espiga de grandes flores color azul celeste. En los prados y márgenes florece otra campana en pleno verano, *C. glomerata*, con flores de color violeta oscuro agrupadas en un glómérulo terminal. *Epipactis muelleri*, una de las más pálidas de este difícil género de orquídeas, también está presente en la zona.

2. El momento óptimo para la flora del hayedo es a finales de abril e inicios de mayo, cuando la haya aún no tiene hoja y la luz llega al suelo. De hayedos

hay diferentes tipos. El más seco y también el que más superficie ocupa en la Garrotxa es el hayedo con boj *Buxus sempervirens*, arbusto muy abundante. Si el ambiente es más húmedo y el suelo más rico en nutrientes aparece el hayedo con eléboro verde *Helleborus viridis* (152), con muchas plantas rizomatosas y bulbosas típicas de los hayedos medioeuropeos. Destacan las alfombras de anémone de bosque *Anemone nemorosa* (101) y de anémone amarilla *A. ranunculoides* (101), y la presencia de un narciso de montaña *Narcissus pseudonarcissus* subsp. *moschatatus* (123). En algunos rincones umbríos y muy húmedos de las partes altas del macizo se refugian los hayedos más ricos, con un gran recubrimiento de estas plantas, y muy especialmente de jacinto estrellado *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), una liliacia de flores azules y hojas brillantes que a veces recubre todo el bosque. También aparecen plantas como la mercurial perenne *Mercurialis perennis* y la búgula *Ajuga reptans* (125), ésta última utilizada en homeopatía para curar las anginas y la tos. En los claros y torrentes de estos hayedos más ricos aparecen plantas muy raras, y algunas de ellas amenazadas a la Garrotxa, como la hierba de Sant Cristóbal *Actaea spicata*, normalmente escondida en las canales más pendientes y húmedas, *Isopyrum thalictroides* (99), con sólo 6 poblaciones en la Garrotxa, el acónito amarillo *Aconitum vulparia*, planta extremadamente venenosa, la aspérula olorosa *Galium odoratum*, de hojas verticiladas, el yaro *Arum maculatum* de hojas sagitadas en forma de punta de lanza y la dentaria de cinco hojas *Cardamine pentaphyllos*.

3. En Font Tornadissa (122) se puede observar larvas de salamandra *Salamandra salamandra* (89), de rana bermeja *Rana temporaria* (139) y de sapo partero *Alytes obstetricans* (115). Bajo el hayedo crece la orquídea nido de ave *Neottia nidus-avis*, especie saprófita sin clorofila de color marrón claro.

4. Estos prados húmedos presentan una gran diversidad de plantas, entre las que destacan por su abundancia la cola de perro *Cynosurus cristatus*,

el heno blanco *Holcus lanatus*, la milhoja *Achillea millefolium*, y dos tréboles, el de prado *Trifolium pratense* de flores rojas, y el blanco *T. repens* de flores blancas. A principios de mayo aparecen flores azules, las pequeñas de la genciana de primavera *Gentiana verna* (129) y las grandes de la genciana *G. acaulis*. También emergen las orquídeas palma christi *Orchis sambucina* (142), con formas de flores amarillas (la mayoría) y más raramente de flores rojas, y el cañamón *O. mascula*, de color púrpura con la inflorescencia más laxa que su congénere. También florece en junio *Coeloglossum viride* (128), pequeña orquídea de flores verdes discretas que a menudo pasa inadvertida. Otra planta interesante es el comino de prado *Carum carvi*, de frutos apreciados antiguamente como especia o para aliviar los trastornos digestivos.

También este tramo del recorrido es bueno para poder observar alguna víbora áspid *Vipera aspis* (140), común en los prados montanos de la comarca. En los márgenes de los bosques, con un poco de suerte, se puede ver a cierta distancia algún corzo *Capreolus capreolus* (141).

5. Los prados de este sector no son tan visitados por el ganado, y abundan la estrella negra *Nigritella gabasiana* (127) y la orquídea manchada *Orchis ustulata*. También aparecen dos liliáceas destacables por su tamaño: el gamón blanco *Asphodelus albus* (124) con espigas de flores grandes y blancas, y *Ornithogalum pyrenaicum*, más pequeño, y con una espiga de flores más discretas de color amarillo crema. La poca presión del ganado en estos prados, permite a los enebros *Juniperus communis*, endrinos *Prunus spinosa* y majuelos *Crataegus monogyna*, colonizar los prados, como paso previo al bosque.

Cuatro mariposas destacan entre las muchas que vuelan: *Aphantopus hyperanthus*, con ocelos dorados en el envés de las alas y que normalmente toma el sol sobre los helechos y zarzas, *Haemaris lucina* (137), especie de los márgenes del bosque y que sus orugas se alimentan de primulas, y la

pequeña y azul *Polyommatus amanda* (144). En los zarzales, especialmente en los torrentes se puede observar *Brenthis daphne* (135).

Estos prados tan productivos también presentan una gran diversidad de ortópteros y por ejemplo se puede ver *Platycleis albopunctata* (133).

En los matorrales no es difícil observar el acentor común *Prunella modularis* (136), la curruca mosquitera *Sylvia borin* y la curruca zarcera *S. communis*, y en los hayedos el carbonero palustre *Parus palustris* (134) y el camachuelo *Pyrhula pyrrhula*, entre otras especies centroeuropeas.

6. Los prados del Puigsacalm, y del Puig dels Llops (121), a unos 600 m al norte (121), crecen sobre suelos descarbonatados por la alta pluviosidad existente. Sobre suelos esqueléticos y menos húmedos destacan plantas como *Anthyllis montana* (130) de flores rosadas, la vulneraria *A. vulneraria* subsp. *sampaioana* (131) y la falangera *Anthericum liliago*. En suelos más potentes aparecen landas de brecina *Calluna vulgaris* (5), tormentilla *Potentilla erecta*, con flores de cuatro pétalos amarillos, y serpol *Thymus serpyllum* subsp. *chamedrys*, una especie de pequeño tomillo muy apreciado para sazonar guisos. En los acantilados, se observan corona de rey *Saxifraga longifolia* (58) o *Saxifraga paniculata*, lirio azul *Iris latifolia*, con muy pocas localidades a la Garrotxa, y *Allium pyrenaicum* (168), un ajo silvestre endémico del Pirineo y la Serralada Transversal.

El buitre común *Gyps fulvus* a menudo sobrevuela estas montañas, dónde también se puede observar el halcón pelegrino *Falco peregrinus*, el águila culebrera *Circus gallicus*, el vencejo real *Apus melba*, el cuervo *Corvus corax* y la chova piquirroja *Pyrhacorax pyrrhacorax* (138), este último un córvido a menudo ruidoso que cría en pequeño número en los riscos de esta montaña. En invierno suele frecuentar la cima un pequeño grupo de acentores alpinos *Prunella collaris* (69).

6. COLL DE BRACONS - PUIGSACALM - COLL DE BRACONS

À pied.

9,3 km/3 h.

Alternatives: à partir du sommet l'excursion classique continue vers Santa Magdalena et puis vers Sant Privat d'en Bas ou vers Joanetes (il faut reprendre la voiture).

Effort **modéré**, 383 m de montée cumulée.

Intérêt naturel:

Flore: forêt de chêne pubescent, hêtraie (à jacinthe des Pyrénées), pelouses humides et falaises.

Faune: oiseaux, papillons.

Géologie: relief tabulaire à formations sédimentaires, à grès, marnes, calcaires et conglomérats.

Autres: hêtraie de La Grevolosa à l'ouest du col de Bracons.

Saison:

Avril-juillet: flore et faune.

Automne: couleurs de la forêt, panoramas et champignons.

Toute l'année: géologie, paysage.

Précautions spéciales:

Sommet à falaises verticales.

Brouillards fréquents, tempêtes estivales sur les plateaux et neige en hiver.

Eau permanente à la fontaine Tornadissa.

Point de départ/accès: col de Bracons (X 448535, Y 4662208) sur l'ancienne route GIV-5273 entre la Vall d'en Bas et Sant Pere de Torelló, à 6,5 km de Joanetes.

Cartes: Alpina 1:15 000 *Aiats-Puigsacalm*.

Autres itinéraires balisés:

Itinerànnia entre Bracons et en bas de la fontaine Tornadissa; mélange de marques rouges et bleues jusqu'à la fontaine Tornadissa.

Services: B, R et H (Joanetes).

Transport public: TEISA jusqu'à Olot et Sant Esteve d'en Bas; Bracons n'est pas desservi. Taxi.

Une des excursions les plus appréciées de La Garrotxa, redécouverte ici à travers sa flore et sa faune.

Au col (1) grimper sur les roches au N de la route (les premiers cinq mètres sont les plus difficiles de toute la randonnée !) et puis trouver un sentier très bien dégagé qui entre dans la forêt. Attention sur les premiers 500 m car il y a plusieurs bifurcations et il faut choisir le sentier principal (marques jaunes), tendant à mener à gauche. Après avoir monté un premier tronçon suivi d'un autre plus plat (2), entreprendre une forte ascension qui, juste après un magnifique hêtre, mène au col de Sant Bartomeu (1,2 km/35 min).

Au col tourner à droite et prendre le chemin qui descend légèrement. Au bout d'1 km le sentier s'élargit et –attention !–, sur la première bifurcation (abandonner les marques jaunes) monter à droite à la populaire fontaine Tornadissa (3) (2,5 km/1h 05 min).

D'ici, le chemin monte tout droit à travers les prairies jusqu'à la crête des Rasos de Manter (4), où il faut faire un virage à droite à côté d'un grillage sur la lisière de la forêt jusqu'à trouver une porte en bois à gauche, menant à une grande clairière et à une zone de prairies (5). De l'autre côté de la clairière, rentrer dans le bois et, en suivant toujours le sentier mieux dégagé, on arrive au pied du sommet où un écriteau indique la suite vers Santa Magdalena. Monter, tout en prenant à droite jusqu'au sommet du Puigsacalm (4 km/1 h 50 min) (6).

Ça vaut le coup de se balader sur toute la crête vers le N jusqu'à arriver presque au Puig dels Llops, 700 m plus loin. Il est possible de retourner au col de Bracons par le même chemin, mais sans avoir à monter au sommet une autre fois (9,3 km/3 h).

Alternatives (attention, il faut reprendre la voiture à Bracons): du Puig dels Llops on peut descendre à Santa Magdalena par un chemin légèrement vertigineux et puis choisir entre (a) l'itinéraire à crochets à Joanetes (il s'agit d'un canal vertical muni de crochets), (b) le magnifique chemin des Matxos («des mulets») jusqu'à Sant Privat ou (c) le chemin de Les Olletes à Fontanils (144) et Joanetes.

Points d'intérêt

1. Suite à la construction du nouveau tunnel de Bracons, l'ancienne route est tombée presque en désuétude et on peut s'y promener à l'aise. Derrière le tronçon qui monte, on trouve plein de conglomerats, grès et argiles rouges, correspondant à la formation de Bellmunt. La grande falaise du Puigsacalm est toutefois composée de grès fossilifères plus compacts et durs.

Les papillons diurnes qui volent sur les bords sont exceptionnels: plusieurs licénides dont le sablé du sainfoin *Polyommatus damon*, le moiré des fétuques *Erebia meolans* (132) et le moiré automnal *E. neoridas*, ces deux derniers membres d'un genre essentiellement alpin, de couleur brun à ocelles orangés aux centres blancs, la première en vol en juin et la deuxième en août. De nombreux papillons sont attirés par la présence de fleurs nectarifères telles que les grands pompons jaunes de la santoline petit-cypres *Santolina chamaecyparissus*. À 1 km en bas, du côté de La Garrotxa, sur les roches fleurit en juin la campanule à belles fleurs *Campanula speciosa* (55), plante robuste avec un épi de grosses fleurs bleu ciel ; et, sur les bords, une autre campanule en plein été, *C. glomerata*, aux fleurs de couleur violet foncé regroupées en glomérule terminal. Ici on trouve aussi *Epipactis muelleri*, une des espèces les plus pâles de ce difficile genre d'orchidées.

2. La flore du sous-bois de la hêtraie atteint son optimum fin avril et début mai, quand les arbres sont encore dépourvus de leur feuillage et la lumière peut réchauffer la terre. Il y a plusieurs types de hêtraies: la plus sèche et celle qui occupe la superficie la plus étendue dans La Garrotxa, c'est la hêtraie

à buis *Buxus sempervirens*, arbuste très abondant mais accompagné de peu de plantes bulbeuses ou rhizomateuses. Si le sol est plus humide et riche en nutriments, alors se développe la hêtraie à hellébore vert *Helleborus viridis* (152), là où commence la présence de plusieurs plantes typiques des hêtraies médio-européennes. À remarquer les tapis de l'anémone des bois *Anemone nemorosa* (101), de l'anémone fausse-renoncule *A. ranunculoides* (101) et du narcisse musqué *Narcissus pseudonarcissus* subsp. *moschatatus* (123). Dans certaines dépressions et ubacs sur les parties hautes du massif les hêtraies semblent plutôt de type européen: la hêtraie à jacinthe des Pyrénées *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), avec un grand recouvrement des plantes mentionnées, et notamment jacinthe des Pyrénées, une liliacée à fleurs bleutées et feuilles luisantes couvrant parfois tout le bois (143), mercuriale vivace *Mercurialis perennis* et bugle rampante *Ajuga reptans* (125), utilisée en homéopathie contre les angines et la toux. C'est dans ces hêtraies plus riches, et plus précisément dans les clairières et ravins, qu'apparaissent des plantes très rares et menacées dans La Garrotxa dont l'aconit tue-loup *Aconitum vulparia*, plante extrêmement venimeuse, l'actée en épi *Actaea spicata*, normalement cachée dans les ravins les plus inclinés, l'isopyre faux-pigamon *Isopyrum thalictroides* (99) (présente seulement dans sis sites dans toute La Garrotxa), le gaillet odorant *Galium odoratum*, à feuilles verticillées, le gouet tacheté *Arum maculatum*, à feuilles sagittées en forme de fer de lance, et le cresson des bois *Cardamine pentaphyllos*.

3. Dans le bassin de la fontaine Tornadissa (122) chercher les larves de la salamandre tachetée *Salamandra salamandra* (89), de la grenouille rousse *Rana temporaria* (139) et du crapaud accoucheur *Alytes obstetricans* (115). À l'ombre de la hêtraie pousse la néottie nid-d'oiseau *Neottia nidus-avis*, espèce d'orchidée saprophytique sans chlorophylle.

4. Ces prairies humides présentent une grande diversité de flore, où l'on remarque, notamment par leur abondance, la crételle *Cynosurus cristatus*

et la houlque laineuse *Holcus lanatus*, l'achillée millefeuille *Achillea millefolium*, et deux trèfles, celui des prés *Trifolium pratense*, à fleurs rougeâtres, et le blanc *T. repens*, à fleurs blanches. Au début mai elles sont pleines des fleurs bleues de la gentiane de printemps *Gentiana verna* (129) et de la gentiane acaule *G. acaulis*, et d'orchidées comme l'orchis sureau *Orchis sambucina* (142), à formes jaunes (la plupart) et rougeâtres mélangées, et l'orchis mâle *O. mascula*, de couleur pourpre et dont l'inflorescence est moins dense que celle de son congénère. Petite orchidée souvent inaperçue, l'orchis grenouille *Coeloglossum viride* (128) apparaît en juin. Une autre plante qui peuple ces prairies est le carvi *Carum carvi*, dont les fruits sont utilisés comme épice en cuisine et pour traiter les troubles digestifs.

Ces prairies constituent un bon endroit aussi pour la vipère aspic *Vipera aspis* (140), abondante dans les pelouses montagnardes de la région, et en lisière de bois on peut trouver quelques chevreuils *Capreolus capreolus* (141).

5. Les prés dans ce secteur sont beaucoup moins pâturés et peuplés de nigritelle de Gabas *Nigritella gabasiana* (127) et d'orchis brûlé *Orchis ustulata*. À certains endroits poussent deux liliacées de grande taille: l'asphodèle blanc *Asphodelus albus* (124) aux épis de grosses fleurs blanches, et l'ornithogale des Pyrénées *Ornithogalum pyrenaicum*, moins grand et épis à fleurs plus discrètes et de couleur jaune crème. Ce manque de pâturage entraîne aussi que les arbustes, en particulier les genévriers *Juniperus communis*, les prunelliers *Prunus spinosa* et les aubépines *Crataegus monogyna* envahissent les prairies, préalablement à la progression des surfaces boisées.

Parmi les nombreux papillons présents, sont à remarquer le tristan *Aphantopus hyperanthus* à ocelles dorés sur l'envers des ailes, qui prend habituellement le soleil posé sur les fougères ou les ronces, la lucine *Haemaris lucina* (137), espèce des lisières du bois qui se nourrit de primevères, et l'azuré de la jarosse *Polyommatus amanda* (144).

Parmi les ronces dans les dépressions et les lisières de bois on peut observer le nacré de la ronce *Brenthia daphne* (135).

Une grande diversité d'orthoptères vivent dans ces prairies aussi productives, comme la decitelle chagrinée *Platycleis albopunctata* (133). Parmi les ronces on doit chercher l'accenteur mouché *Prunella modularis* (136), la fauvette des jardins *Sylvia borin* et la fauvette grisette *S. communis*. Dans tout ce secteur, se reproduisent dans la hêtraie la mésange nonnette *Parus palustris* (134) et le bouvreuil pivoine *Pyrrhula pyrrhula*, parmi d'autres espèces d'oiseaux eurosibériens.

6. Les pelouses du sommet et de la crête jusqu'à Puig dels Llops (121), 600 m vers le N (121), sont décarbonatées et plus sèches, et abritent des espèces comme la vulnéraire des montagnes *Anthyllis montana* (130), à fleurs roses, la vulnéraire *A. vulneraria* subsp. *sampaioana* (131) et l'anthéricum à fleurs de lis *Anthericum liliago*. Là où le sol est plus disponible, apparaissent les landes formées de bruyère *Calluna vulgaris* (5), de potentille dressée *Potentilla erecta* à quatre pétales jaunes, et de serpolet *Thymus serpyllum* subsp. *chamedrys*, un petit thym très apprécié pour assaisonner les ragôts. Sur les versants très pentus, on peut distinguer à l'aide des jumelles la saxifrage à longues feuilles *Saxifraga longifolia* (58), la saxifrage paniculée *Saxifraga paniculata*, l'iris des Pyrénées *Iris latifolia*, qui ne pousse dans La Garrotxa qu'à certains endroits, et l'ail des Pyrénées *Allium pyrenaicum* (168), endémique des Pyrénées et de la chaîne Transversale.

Le vautour fauve *Gyps fulvus* survole très souvent le sommet, duquel on peut observer aussi le faucon pèlerin *Falco peregrinus*, le circaète Jean-le-Blanc *Circaetus gallicus*, le martinet à ventre blanc *Apus melba*, le grand corbeau *Corvus corax* et le crève à bec rouge *Pyrrhocorax pyrrhocorax* (138), un corvidé criard qui niche en petit nombre sur les parois de la montagne. En hiver, on trouve d'habitude sur le sommet une petite bande d'accenteurs alpins *Prunella collaris* (69).

6. COLL DE BRACONS - PUIGSACALM - COLL DE BRACONS

On foot.

9.3 km/3 h.

Options from the summit onwards towards Santa Magdalena and Sant Privat d'en Bas or Joanetes (but second vehicle needed to return to Coll de Bracons).

Moderate, 383 m total climb.

Interests:

Flora: downy oak woodland, beech forest (with Pyrenean squill), damp grassland and cliffs.

Fauna: birds, butterflies.

Geology: tabular relief with different types of sedimentary (mudstone, limestone and conglomerate) strata.

Other: Fageda de la Grevolosa west of Coll de Bracons.

Period:

April-July: flora and fauna.

Autumn: colours, views and wild mushrooms.

All year: geology and landscape.

Precautions:

Summit with vertiginous cliffs.

Fogs, summer storms and winter snow.

Permanent spring at Font Tornadissa.

Starting point/access: Coll de Bracons (X 448535, Y 4662208) on the GIV-5273 between Vall d'en Bas and Sant Pere de Torelló (6.5 km beyond Joanetes).

Maps: Alpina 1:15.000 *Aiats-Puigsacalm*.

Other marked routes:

Itinerànnia from Bracons to just before Font Tornadissa; variety of blue and red marks as far as Font Tornadissa.

Basic services: B, R, H in Joanetes.

Public transport: TEISA to Olot or Sant Esteve d'en Bas, but no service to Coll de Bracons. Taxi from Joanetes.

One of the best-loved walks in La Garrotxa, here revisited through its flora and fauna.

At the highest point of the road (1) scramble up the rocks to the north of the road (the first five metres are the hardest!) and you will immediately come to a well-worn path that heads straight for the nearby woods. During the first 500 m of the walk the path braids and care should be taken to follow the main route (yellow marks), which tends to head leftwards where the path divides. After a first uphill stretch, followed by a much flatter section (2), another uphill section will take you up to the base of a magnificent beech tree and then on to the wooded pass of Collada de Sant Bartomeu (1.2 km/35 min).

Here, turn right and take the lower and broader of the two paths, which initially begins to drop. Soon, however, the path begins to climb again and then widen in a kilometre or so. You reach a junction where the yellow marks head left; however, here you should head up to the right and in 10 min you will arrive at the permanent spring of Font Tornadissa (3) (2.5 km/1 h 05 min).

From here the route heads straight up steeply into the pastures to a small ridge, where you should veer to the right (4) and head north-east towards where the pastures of Rasos de Manter meet the forest. Turn right alongside the wire fence and begin to climb gradually along cowpaths with the forest and cliff edge to your left. In around 300 m the path turns left through a wooden gate into the forest and comes out on the other side into another large area of pasture (5). On the far side of this large clearing the path disappears into

the woods again and the well-trod path will then take you through the beeches all but to the summit: at a signpost indicating the route to Santa Magdalena, however, head up to the right for the final steep climb to the summit of Puigsacalm (4 km/1 h 50 min) (6).

Once on top, it is worth following the ridge north-east towards Puig dels Llops (121), 700 m away. Retrace your steps to Coll de Bracons, although without necessarily climbing back to the summit (9.3 km/3 h)

Alternatives (but, remember, you have to get back to your car at Bracons): from Puig dels Llops you can continue to Santa Magdalena down a somewhat vertiginous path, and then choose between (A) the via ferrata to Joanetes down a vertical canal equipped with ladders and chains, (B) the magnificent Camí dels Matxos to Sant Privat or (C) the Camí de les Olletes to Fontanils and Joanetes.

Points of interest

1. Since the opening of the Bracons tunnel, the old road has become all but devoid of traffic and you can walk it in relative peace and quiet. During the final part of the climb the road passes through the reddish conglomerates, mudstones and clays that correspond to the Bellmunt formation. However, towering above, the cliffs of Puigsacalm (121) are made of harder, more compact fossil-rich mudstones.

The butterflies of the flowery verges are diverse and in high summer include Damon *Polyommatus damon* Blue and Autumn Ringlet *Erebia neoridas*, and Piedmont Ringlet *E. meolans* (132) in late spring, the latter two species members of a largely alpine genus of brown butterflies, whose wing margins are adorned with white-centred orange ocelli. Many butterflies are attracted by the abundance of nectar-rich flowers such as the large cushions

of lavender cotton *Santolina chamaecyparissus*. A kilometre down the road towards La Garrotxa look for the robust spikes of the pale-blue-flowered Pyrenean bellflower *Campanula speciosa* (55), growing out mountainside in summer accompanied by clustered bellflower *C. glomerata*, with terminal inflorescences of violet flowers. A helleborine *Epipactis muelleri*, one of palest of this difficult group of orchids, is also found here.

2. The understory of the beech forest is at its best at the end of April/beginning of May before the leaves of the trees shade out the forest floor. There are more than one type of beech forest: the commonest in La Garrotxa is beech with box *Buxus sempervirens*, but with few accompanying bulbs or rhizomatous plants. Where the soils are more humid and richer in nutrients, the typical beech forest is characterised by the presence of green helleborine *Helleborus viridis* (152) and an increasing number of the typical plants of northern European beech forests such as wood *Anemone nemorosa* (101) and yellow *A. ranunculoides* (101) anemones and a pale-yellow daffodil *Narcissus pseudonarcissus* subsp. *moschatatus* (123). In some of the shadiest gullies in the higher parts of these mountains the beech forests resemble their central European counterparts in their abundance of Pyrenean squill *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), which often carpets the whole forest floor (143), dog's mercury *Mercurialis perennis* and bugle *Ajuga reptans* (125), the latter a natural remedy for angina and coughs. These beech forests also hold some of the rarest plants in La Garrotxa: wolfsbane *Aconitum vulparia*, a highly toxic plant, baneberry *Actaea spicata*, hidden away in the deepest and steepest gullies, rue-leaved isopyrum *Isopyrum thalictroides* (99) with only six stations in La Garrotxa, woodruff *Galium odoratum*, and lords and ladies *Arum maculatum* with its spear-shaped leaves.

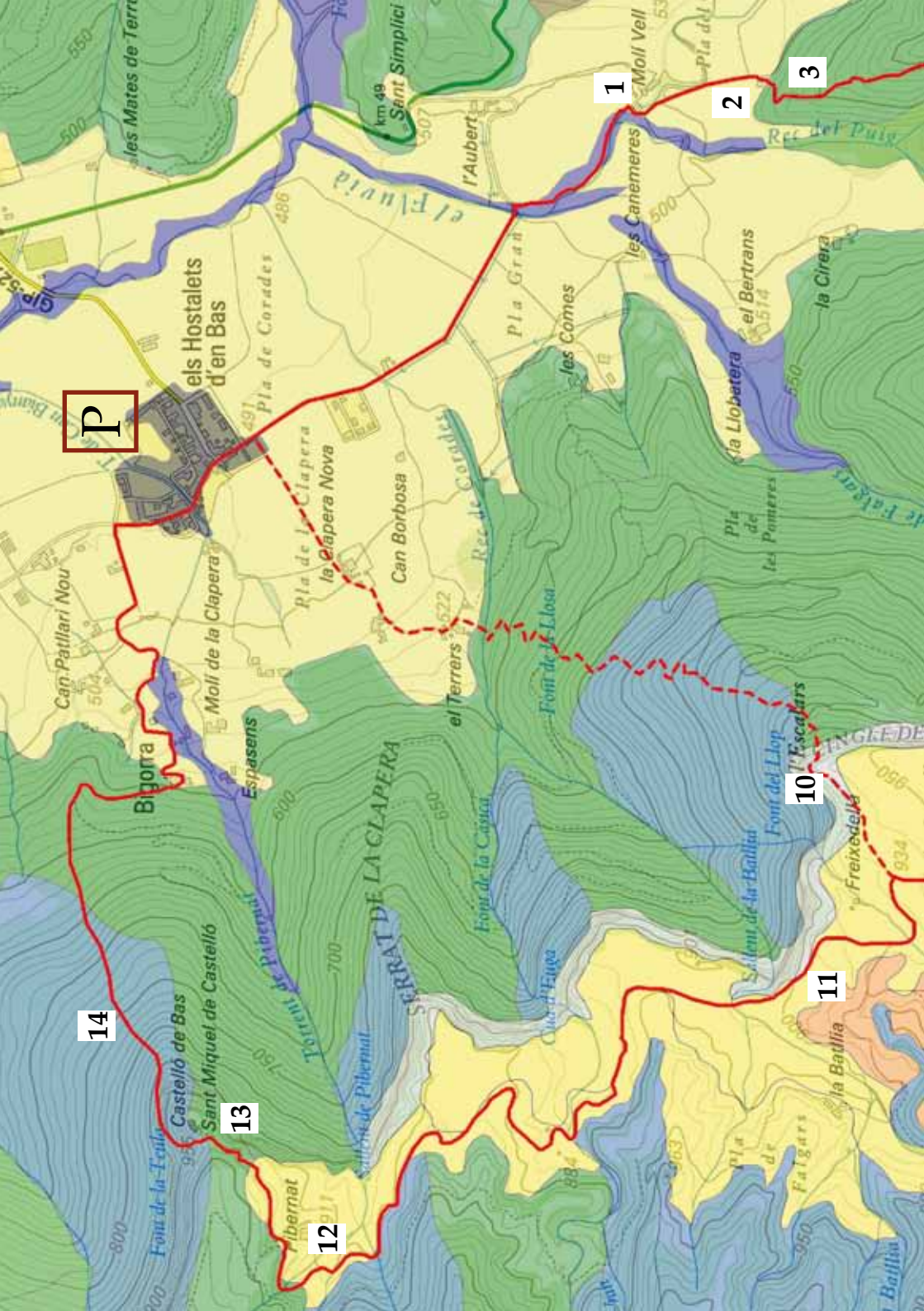
3. Look for larvae of Fire Salamander *Salamandra salamandra* (89), Common Frog *Rana temporaria* (139) and Midwife Toad *Alytes obstetricans* (115) in the trough of Font Tornadissa (122). In the shade of the forest grows bird's-nest orchid *Neottia nidus-avis*, a saprophyte (lives on rotting organic material) that needs no chlorophyll to grow.

4. Abundant in these flower-rich pastures are two grasses, crested dog's-tail *Cynosurus cristatus* and Yorkshire fog *Holcus lanatus*, as well as yarrow *Achillea millefolium*, and two clovers – red *Trifolium pratense* and white *T. repens* clovers. The beginning of May is the best time to find both spring *Gentiana verna* (129) and trumpet *G. acaulis* gentians, and both red and yellow (the commoner) forms of elder-flowered orchid *Orchis sambucina* (142) and early purple orchid *O. mascula*, with a laxer flower-head than its congenere. Here too flower the small frog orchid *Coeloglossum viride* (128), which appears in June, and caraway *Carum carvi*, whose fruits are used to season food and cure stomach disorders. Common vertebrates include Asp Viper *Vipera aspis* (140), abundant in the montane pastures in La Garrotxa, and Roe Deer *Capreolus capreolus* (141).

5. The pastures in this sector are less grazed and the low-growing black vanilla *Nigritella gabasiana* (127) and burnt *Orchis ustulata* orchids are abundant. In some patches of pasture grow two large members of the lily family: white asphodel *Asphodelus albus* (124), with a tall spike of white flowers, and Bath asparagus *Ornithogalum pyrenaicum*, not as tall and with smaller, cream-coloured flowers. Yet, the lack of grazing pressure means that shrubs such as common juniper *Juniperus communis*, sloe *Prunus spinosa* and hawthorn *Crataegus monogyna* are beginning to invade these pastures as a first stage in the reestablishment of the forests. Four common butterflies here are Ringlet *Aphantopus hyperanthus*, with

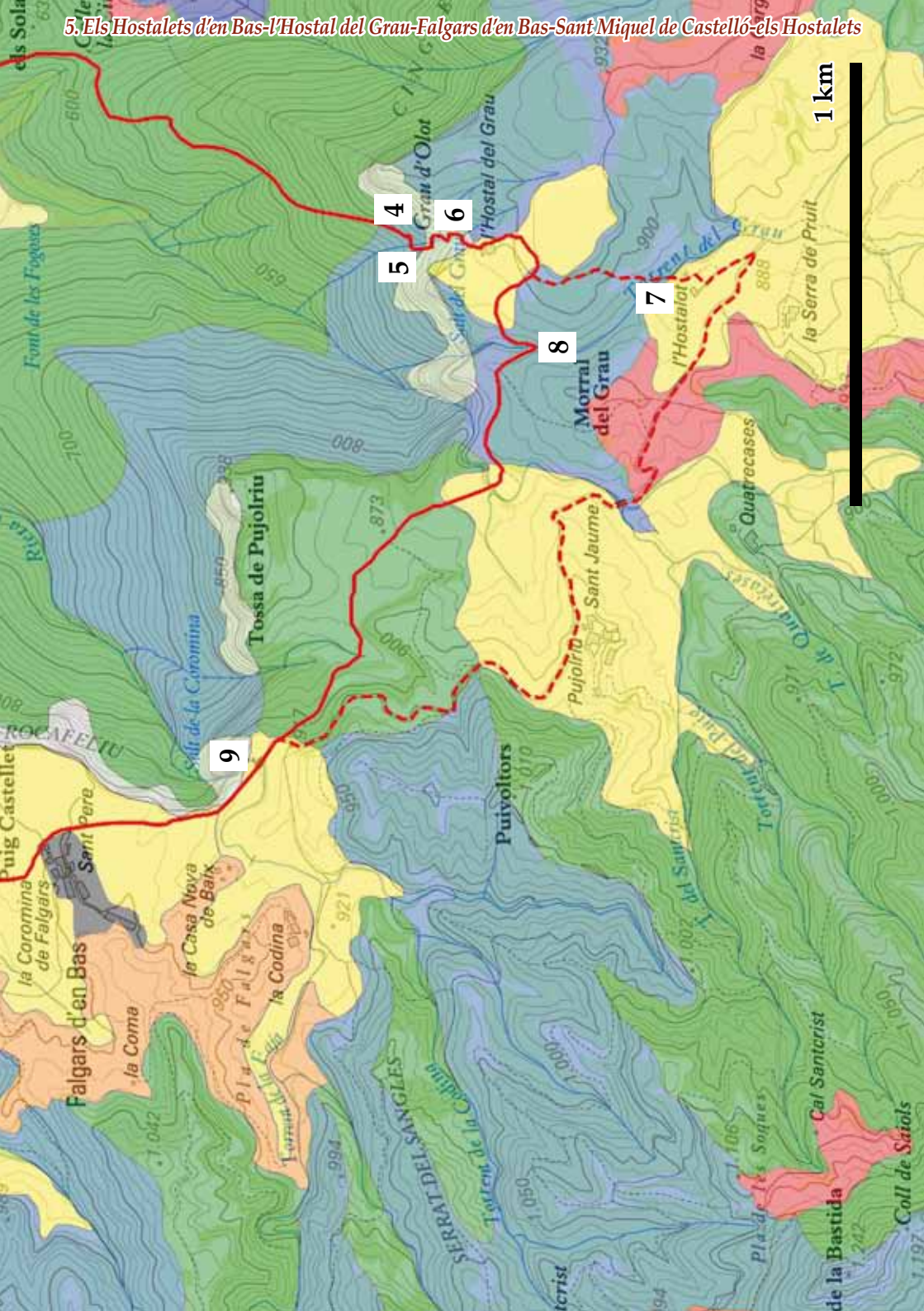
golden ocelli on the underside of its wings, Marbled Fritillary *Brenthis daphne* (135), a species that also loves to 'sun-bathe' on banks of brambles, and Duke of Burgundy (137), a species of woodland edges whose larvae feed on cowslips. Rather rarer is Amanda's Blue *Polyommatus amanda* (144), a species that feeds on vetches. These pastures are also replete with grasshoppers and crickets, including *Platycleis albopunctata* (133). In the bushes breed Dunnock *Prunella modularis* (136), Garden Warbler *Sylvia borin* and Whitethroat *S. communis*, whilst in the forests the typical birds – for example, Marsh Tit *Parus palustris* (134) and Bullfinch *Pyrrhula pyrrhula* – include many central European species.

6. The pastures of the summit (and as far as Puig dels Llops) (121) are decarbonated and drier and harbour species such as the red-flowered mountain *Anthyllis montana* (130) and common *A. vulneraria* subsp. *sampaioana* (131) kidney-vetches, the latter usually with yellowish flowers, and St Bruno's lily *Anthericum liliago* with its delicate white flowers. Where the soil is deeper, ground cover consists of ling *Calluna vulgaris* (5), the four-petalled tormentil *Potentilla erecta*, and wild thyme *Thymus serpyllum* subsp. *chamedrys*, good for seasoning stews! On the steep cliff slopes you may need binoculars to spot the flowers of Pyrenean *Saxifraga longifolia* (58) and livelong *S. paniculata* saxifrages, English iris *Iris latifolia*, very rare in La Garrotxa, and Pyrenean leek *Allium pyrenaicum* (168), endemic to the Pyrenees and mountains of La Serralada Transversal. Griffon Vultures *Gyps fulvus* often fly over the main ridge, which is also a good spot for Peregrine Falcon *Falco peregrinus*, Short-toed Eagle *Circus gallicus*, Alpine Swift *Apus melba*, Raven *Corvus corax* and Red-billed Chough *Pyrrhocorax pyrrhocorax* (138), the latter a noisy gregarious crow that breeds in the cliffs of Puigsacalm. A small group of Alpine Accentors *Prunella collaris* (69) normally winters on the very summit.

5. Els Hostalets d'en Bas-l'Hostal del Grau-Falgars d'en Bas-Sant Miquel de Castelló-els Hostalets

1 km

7. ELS HOSTALETS D'EN BAS – L'HOSTAL DEL GRAU – FALGARS D'EN BAS – SANT MIQUEL DE CASTELLÓ – ELS HOSTALETS

A peu

11,3 km/4 h 05 min (1,2 km/20 min més si visiteu el pont de l'Hostalot).
8,5 km/3 h 25 min opció curta Falgars-els Hostalets.

Esforç **moderat**, 467 m de pujada acumulada.

Interessos:

Flora: alzinar, roureda de roure martinenc, fageda, prat de dall, prats i cingles.

Fauna: ocells, papallones, *Dolichopoda linderi*.

Geologia: relleu tabular.

Altres: els Hostalets, camí ral, pont de l'Hostalot.

Època:

Primera quinzena d'abril: flora (de bosc).

Maig-juny: aus, prats i prats de dall.

Juny-juliol: papallones.

Precaucions especials:

Bestiar als prats (deixeu el pastor elèctric i tanques com els trobeu).

Aigua tot l'any a la font de les Marrades.

Punt de partida/accés:

Aparcament: els Hostalets d'en Bas (X 454740, Y 4661468); el poble està indicat des de la C-153 de Sant Esteve d'en Bas a Rupit.

Mapes: Alpina 1:25.000 *Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa* E-25.

Altres rutes marcades:

Itinerànnia tota l'excursió; camí ral Olot-Vic i camí de Sant Jaume fins el pont de l'Hostalot.

Serveis bàsics: R (els Hostalets d'en Bas i tots els pobles de la Vall d'en Bas).

Transport públic: taxi Olot - els Hostalets.

Una excursió que us porta de la vall d'en Bas fins a l'altiplà del Cabrerès, passant pel camí ral d'Olot a Vic, molt cèlebre com a escenari al segle XVII de les escaramusses entre els bandolers que freqüentaven aquestes contrades, i els viatgers i tropes del rei.

Des de davant de l'església dels Hostalets d'en Bas, deixeu el poble en direcció SE per la carretera. Just als voltants del poble trobareu un pal que indica el camí de Sant Jaume i després un altre de la xarxa Itinerànnia, just on retorna l'opció curta d'aquesta ruta. Després d'uns 950 m, la carretera travessa la riera de Falgars (1) i gairebé de seguida cal girar a la dreta per un corriol resseguint el marge d'un prat i que mena en uns 400 m al Molí Vell, on cal travessar el riu per una palanca de fusta. Immediatament després, gireu a l'esquerra per una pista direcció S on comença la senyalització del camí ral. Observeu als voltants d'aquesta masia els prats de dall (2). Al cap d'uns 300 m s'arriba a una casa restaurada i s'agafa una pista senyalitzada com a camí ral que penetra dins del bosc amb una forta pujada entre roures martinencs que progressivament deixen pas a les alzines (3). Sense deixar aquest camí, guanyeu alçada fent llaços fins a arribar al collet de la Cidera o Cirera, petita clariana des d'on s'aprecia bé la cinglera de Falgars. A partir d'aquí s'inicia el tram més ben conservat, amb l'empedrat original intacte i que ràpidament mena a la font de les Marrades, ja dins la fageda (4). Continueu l'ascensió per les marrades del camí ral, passant una fita (5), fins a arribar a la darrera corba molt tancada on un senyal marca un petit corriol que porta "a la cova" (6). D'aquí queda poc pendent per superar i en 5 minuts per l'empedrat arribareu a l'imponent Hostal del Grau. Seguiu pel nou

camí de formigó i sorra amb esglaons, i després de passar per dues portes, arribeu a la pista que mena a l'Hostal, que heu de travessar i de seguida trobar un pal d'Itinerànnia (3,7 km/1 h 40 min).

Gireu a l'esquerra i en uns 400 m arribareu al magnífic pont de l'Hostalot (7) des d'on es pot seguir uns 180 m i prendre a la dreta per empalmar al cap de 2,2 km la ruta principal, tot evitant el tram de prats amb el bestiar (cal però afegir 20 min de temps de marxa).

Seguiu les indicacions de les banderoles d'Itinerànnia cap als Hostalets (per Falgars). Davalleu al bosc uns 100 m per un corriol fins a una torrentera (8). Travesseu a gual, pugeu per un corriol més ample fins a una clariana que cal travessar cap a la esquerra sempre seguint les marques grogues fins a arribar a un prat. Busqueu cap a la dreta un pas pel filat (compte! no us enrampeu!) i travesseu la riera. Tireu tot recte amb una pujada suau cap al noroest vers una roureda adevesada dins una gran zona de pastura. Al cap de 500 m en línia recta, just on la pujada acaba, baixeu suaument cap a l'esquerra i cerqueu un punt per superar una torrentera seca i ascendir per un corriol que en uns 400 m mena a una porta i la carretera (5,2 km/2 h 10 min).

Agafeu la carretera cap a la dreta i, només passar el pont sobre el torrent i la presa de la Coromina, hi ha un corriol a mà dreta que baixa, per l'esquerra del torrent al impressionant Sallent de la Coromina (9). Per la carretera arribareu al veïnat de Falgars d'en Bas en uns 600 m. Cal continuar recte per la pista fins a un cruïlla amb un pal i dues banderoles que indiquen "Els Hostalets 1h".

Per aquesta carretera podeu fer la tornada ràpida al punt de partida: uns 400 m més endavant trobareu un pal indicant un corriol cap a l'esquerra que baixa fent drecceres i en una hora sereu als Hostalets (10).

L'opció llarga continua per la pista de l'esquerra entre prats (11). Després de superar quatre petites torrenteres (12), arribareu a prop de Can Pibernat a uns 2,3 km, el qual s'esquiva per un corriol que us porta en uns 600 m a l'enlairat Sant Miquel de Castelló (9 km/3 h 15 min).

Just abans d'una bretxa a la roca pugeu per un petit camí a la dreta fins a l'esplanada de les antigues restes del castell medieval per gaudir d'un esplèndid panorama. Reculeu i passeu per la bretxa (13) i per un corriol que baixa uns 30 m fins a un pal d'Itinerànnia. Pel sender ben fressat de la dreta (indica "Els Hostalets") es travessa un bosc mixt (14) (amb una gran clariana oberta per a la pastura) per llavors connectar en un 1,3 km amb la carretera que mena sinuosament uns 800 m fins al poble dels Hostalets (11,3 km/4 h 05 min).

Punts d'interès

1. La riera de Falgars que creueu esdevé el riu Fluvià en aquest sector, just on hi ha una estació de seguiment de libèl·lules: s'han detectat 11 espècies, de les quals se'n segueixen especialment tres que són característiques d'aigües netes i hàbitats ben conservats: *Boyeria irene*, *Cordulegaster boltoni* (120) i *Calopteryx virgo*. També podeu observar fàcilment, *Calopteryx haemorrhoidalis*, *C. xanthostoma* (68) i *Coenagrion puella* (158).

2. Aquests són gairebé els darrers prats de dall (149) de la vall del Fluvià. Dallats tard les flors poden completar els seus cicles vitals i generar un ecosistema complex, sense cap planta dominant que exclouï les altres i amb una alta biodiversitat no només de plantes, sinó també de animals, des de papallones a petits rossegadors. Les plantes més característiques són les milfulles *Achillea millefolium*, una composta de flors grogues i blanques *Erigeron annuus*, diferents gramínies i lleguminoses i l'espanyidiera blanca de fulles amples *Galium mollugo*.

Podem comptar entre 15 i 20 espècies diferents de saltamatsins i llagostes (els prats de pastura normals presenten només 7-12 espècies diferents, i molts menys exemplars (un 80-90% menys). Podeu trobar ortòpters d'antenes llargues com la saltarel·la de muntanya *Platycleis albopunctata* (133), la saltarel·la menuda *P. tessellata*, la somereta de muntanya *Ephippiger ephippiger* (156), la llagosta verda d'ales llargues *Tettigonia viridissima* i el gran dentic d'ales llargues *Decticus albifrons*. D'ortòpters d'antenes curtes els molt abundants i comuns *Calliptamus barbarus* d'ales vermelles, el llagost gris *Pezotettix giornae* amb una banda lateral clara que baixa cap al final, o els petits *Tetrix subulata* i *T. nutans*, amb la part dorsal del tòrax que s'allarga enrera cobrint l'abdomen.

3. Fixeu-vos que a causa de la inversió tèrmica, l'arbre més termòfil, l'alzina *Quercus ilex* (50) a mesura que aneu pujant reemplaça el roure martinenc *Q. pubescens* (54) propi d'ambients més frescals: l'aire fred que queda estancat al fons de la vall del Fluvià afavoreix el roure martinenc, mentre l'alzina prospera als vessants assolats per damunt de les boires de la vall. Aquest alzinar muntanyenc és ric en plantes de les rouredes: blada *Acer opalus* (51), boix *Buxus sempervirens*, xuclamel xilosti *Lonicera xylosteum*, sanguiyol *Cornus sanguinea*, herba fetgera *Anemone hepatica* (151), marxívol *Helleborus foetidus* (74) i melissot *Melittis melissophyllum*.

També és un bon lloc pel mosquiter pàl·lid *Phylloscopus bonelli*, el bruel *Regulus ignicapilla* (191) i el raspinell comú *Certhia brachydactyla*.

4. Les fagedes d'aquest sector de la comarca estan relativament ben conservades i alberguen una flora excepcionalment rica. Als voltants d'aquesta font, entre els exemplars de faig *Fagus sylvatica* trobareu en flor a finals d'abril el joliu *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), amb amplex fulles llunts, mates baixes de buixol *Anemone nemorosa* (101), una de les flors més comunes

dels nostres boscos caducifolis, el dorònic cordat *Doronicum pardalianches*, l'el·lèbor verd *Helleborus viridis* (152) i la canugera comuna *Cardamine heptaphylla* (100), a més cap al juny el robust veladre *Veratrum album* (153) amb nombroses petites flors blanques en panícula terminal, la didalera groga *Digitalis lutea*, i l'orella de l'ós *Ramonda myconi* (28) a les fissures de les roques.

D'ocells de bosc volen el pica-soques blau *Sitta europaea* (92), la mallarenga d'aigua *Parus palustris* (134) i el picot negre *Dryocopus martius*. De mamífers la rata esquirolera *Glis glis* (162), i d'amfibis, la salamandra *Salamandra salamandra* (89) i el tòtil *Alytes obstetricans* (115).

5. Observeu en un pedró del marge del camí ral la data de 1731, que es refereix a una de les nombroses restauracions del camí, ja que el camí és molt anterior i està construït sobre una antiga via romana. El camí ral entre la Garrotxa i Osona era molt utilitzat per dur fusta a Barcelona, i era un dels més transitats a Catalunya entre els segles XVI i XIX.

6. El corriol porta a una gran escletxa natural d'uns 60 m de llarg, 1,2 m d'ample i entre 2 i 4 m d'alt. Conegut com a La Mina (150), segons les llegendes, cobert per un sostre de terra i plantes, va ser emprada pels bandolers que freqüentaven el camí ral com a amagatall per esquivar les tropes reials, que desconeixien la seva existència.

7. Aquest pont d'origen medieval restaurat recentment és un magnífic exemple de l'arquitectura civil de l'època i testimoni de la importància que tenia aquesta ruta.

8. Torrentera amb una flora semblant a la dels voltants de la font de les Marrades, però al juny floreix una catifa de l'all ursí *Allium ursinum* – noteu l'olor a all si toqueu una fulla – i uns grans marcòlics *Lilium martagon* (78).

9. A sobre de les cingleres trobareu rouredes acidòfiles de roure martinenc. Sobre arenisques, els sòls estan descalcificats per l'abundant pluja, i apareixen plantes acidòfiles com la bruguerola *Calluna vulgaris* (5), la betònica *Stachys officinalis* o la tormentil·la *Potentilla erecta*, una potentil·la de 4 pètals (normalment en tenen cinc pètals), tot entre una extensa clapa de falguera aquilina *Pteridium aquilinum*.

Deixant la carretera pel corriol us acostareu a l'espectacular salt. Aquesta gran cinglera està composta de gresos compactes i durs que van quedar enlairats arran dels moviments de la falla d'Amer i dels processos erosius dels rius Fluvià i Brugent, que ressegueixen la falla en direcció NO-SE. En aquest punt el Sallent de la Coromina (145, 166) impressiona, especialment si ha plogut. Gran arbres ancorats a les roques (til·ler de fulla gran *Tilia platyphyllos* (147), blades, faigos, moixeres *Sorbus aria* (52), avellaners *Corylus avellana*) envolten el torrent que s'aboca al precipici. Vora el salt queden les runes de l'antiga centraleta elèctrica que aprofitava l'aigua de la presa de la Coromina. Aquest racó amaga plantes interessants com l'all pirinenc *Allium pyrenaicum* (168), endèmic del prepirineu amb la inflorescència pàl·lida o les llunetes de muntanya *Biscutella cichoriifolia* (154).

A la riera de la Coromina, per sobre de la carretera, podeu observar granota verda *Pelophylax perezi* i colobra d'aigua *Natrix natrix* (67), libèl·lules com *Aeshna cyanea* (112), *Lestes viridis* (66) i *Sympetrum striolatum* a la resclosa, i més a dins del bosc de ribera *Cordulegaster boltoni* (120) i *Boyeria irene*.

10. En les primeres corbes de la mateixa carretera, abans d'agafar el corriol de dreuera, a la dreia del camí, on afloren conglomerats, floreixen tant la saxífraga paniculada *Saxifraga paniculata* com l'herba del nord *S. corbariensis*, dues plantes de les fissures pròpies de les roques

ombrívols (en llatí *saxum* = roca i *frangere* = trencar), la primera repartida per les muntanyes del sud d'Europa i la segona endèmica a les serralades entre Alacant i les Corberes (França). A les roques més ombrívols i humides podeu observar una planta de la mateixa família, però força diferent, el crisosplení *Chrysosplenium oppositifolium*. A prop també s'hi fan altres plantes rupícoles com l'orella d'ós, la falzia roja *Asplenium trichomanes*, la falguereta de cingle *A. fontanum* (171) i la falzia *Adiantum capillus-veneris* (173).

Però la joia d'aquests rocams ombrívols, i especialment les baumes i coves, és una mena de saltamartí endèmic, que només es fa en aquestes muntanyes del nord-est de Catalunya, la saltarel·la de cova *Dolichopoda linderi* (157).

11. L'altiplà on sou presenta una gran diversitat de prats i de plantes. A les zones més denudades i amb sòl més prim apareixen prats dominats per petites plantes anuals (*Arenaria sepyllifolia*, *Veronica arvensis* i *Scleranthus annuus*). Allà on hi ha un sòl més gruixut però l'orientació al sud fa que a l'estiu s'eixugui força, trobem prats de jonça *Aphyllanthes monspeliensis* (22) i plantatge mitjà *Plantago media*. Si el sòl és més profund i no s'eixuga tant a l'estiu, trobem prats mesòfils de plantatge mitjà, trèvol de prat *Trifolium pratense* i heliantem numular *Helianthemum nummularium*. Els prats dels tolls i fondals són molt més productius, amb trèvol repent *Trifolium repens*, escabiosa mossegada *Succisa pratensis*, astrància *Astrantia major* i pimpinella major *Sanguisorba officinalis*. Després de la primera casa a la dreia hi ha una filera de moixeres mig ofegades pel vesc *Viscum album*, planta paràsita que acaba matant el seu hoste. Entre les orquídies més primerenques remarquem l'orquis mascle *Orchis mascula*, de flors rosades amb unes taquetes més fosques al label. A més podeu trobar la pentacosta *Orchis morio* (155), diferenciable dels seus congèneres per tenir el casc amb 5-7 nervis marcats

característics. També apareixen l'abellera aranosa *Ophrys sphegodes*, l'abellera becada *O. scolopax*, l'abellera comuna *O. apifera*, el borinot *O. catalaunica* (94), la flor del simi *Orchis simia* (80), la flor caputxina *Anacamptis pyramidalis* (57), rodals de gall llengut *Serapias lingua*, algun orquis maculat *Dactylorhiza fuchsii*, la lístera ovada *Listera ovata* i el curraïà blanc *Cephalanthera longifolia*.

Els prats i la gran cinglera són llocs privilegiats per l'observació d'ocells. Els voltors comuns *Gyps fulvus* que crien a les penyes d'Aiats i Cabrera es deixen veure sovint i de vegades fins i tot es veu l'aufrany *Neophron pernocterus*. L'àguila marcenca *Circus gallicus* caça sobre els plans, i l'aligot vesper *Pernis apivorus* (165) i els falcons mostatxut *Falco subbuteo* (164) i pelegrí *F. peregrinus* crien a prop. A l'època de pas de rapinyaires (de la segona quinzena d'agost a finals de setembre) és una zona per on passen grups de milà negre *Milvus migrans* i aligot vesper, i molts esparvers *Accipiter nisus*, arpelles *Circus aeruginosus*, àguiles calçades *Hieraaetus pennatus* i marcenques. Hi són presents molts ocells d'hàbitats eurosiberians, com la piula dels arbres *Anthus trivialis*, fàcil de detectar en primavera durant el festeig quan els mascles es deixen caure des d'alçada fins a la capçada d'un arbre amb les ales mig obertes, tot repetint un seguit de xiulets perllongats. També és present l'escorxador *Lanius collurio* (189) sobre els rosers, la griva *Turdus viscivorus*, l'aloïsa comuna *Alauda arvensis*, el cruixidell *Miliaria calandra*, el sit negre *Emberiza cia* i el gratapalles *E. cirius* (1).

12. A Catalunya on hi ha més diversitat de papallones diürnes és a les zones de mitja muntanya, amb un cert grau d'humitat i un sòl o substrat calcari, que donen una gran riquesa de recursos tròfics, siguin flors per al nèctar o plantes on les femelles ponen els seus ous. Al juliol quan els prats comencen a assecar-se, cerqueu les petites zones humides

a les torrenteres o tolls d'aigua al camí que atreuen moltíssimes espècies i exemplars per "beure". Les espècies més freqüents en aquests "abeuradors" són *Aporia crataegi* (23), gran pièrid blanc amb les venes negres, *Iphiclides podalirius* (87), de ales amb dues cues llargues i amb ratlles de "zebra", una diversitat i abundància de blavetes (sobretot *Polyommatus icarus*, *P. bellargus* (70), *P. dorylas*, *P. coridon* (159), *P. escheri* i *Plebejus argus*, nimfàlids de totes les mides, o més petites com les espècies del difícil gènere *Melitaea*, i els hesperíds amb els seus abdòmens curts, peluts i gruixuts.

També trobareu especialment als marges dels prats el lluert *Lacerta bilineata* (117), la sargantana roquera *Podarcis muralis* i la serp llisa meridional *Coronella girondica*. A les torrenteres la granota roja *Rana temporaria* (139) i el tritó pirinenc *Calotriton asper* (163), aquest darrer endèmic dels Pirineus.

13. A les fissures de les roques de la bretxa floreixen l'orella d'ós, l'arenària prima *Moehringia muscosa*, planta de les roques molsoses amb fulles estretes d'un verd clar i flors blanques, i la falguereta de cingle, una de les falgueres més comunes a les parets i cingles calcaris del país.

14. Bosc mixt amb una varietat meravellosa d'arbres i arbustos de fulla caduca: el faig dóna pas ràpidament al cirerer *Prunus avium*, l'auró blanc *Acer campestre*, el roure martinenc, l'avellaner i el trèmol *Populus tremula*, acompanyats de l'evònim *Evonymus europaeus* (103) i el tortellatge *Viburnum lantana*. Entre les plantes herbàcies remarcuem l'herba fetgera al març, i el lloreret *Daphne laureola* i l'el·lèbor verd, aquesta última característica dels boscos humits.

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

7. ELS HOSTALETS D'EN BAS – L'HOSTAL DEL GRAU – FALGARS D'EN BAS – SANT MIQUEL DE CASTELLÓ – ELS HOSTALETS

A pie

11,3 km/4 h 05 min (1,2 km/20 min más si se visita el puente de l'Hostalot).

8,5 km/3 h 25 min opción corta Falgars-Hostalets.

Esfuerzo **moderado**, 467 m de subida acumulada.

Intereses:

Flora: encinar, robledal de roble pubescente, hayedo, prado de siega, prado y acantilado.

Fauna: pájaros, mariposas, *Dolichopoda linderi*.

Geología: relieve tabular.

Otros: els Hostalets, camino real, pont de l'Hostalot.

Época:

Primera quincena de abril: flora (de bosque).

Mayo-junio: pájaros, prados y prados de siega.

Junio-julio: mariposas.

Precauciones especiales:

Ganado en los prados (dejar el pastor eléctrico y vallas tal como están).

Agua todo el año en la fuente de Les Marrades.

Punto de salida/acceso:

Aparcamiento en els Hostalets d'en Bas (X 454740, Y 4661468); el pueblo está indicado desde la C-153 de Sant Esteve d'en Bas a Rupit.

Mapa: Alpina 1:25.000 *Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa* E-25.

Otras rutas marcadas:

Itinerànnia toda la excursión; camino real Olot-Vic y camino de Sant Jaume hasta el puente de l'Hostalot.

Servicios básicos: R (Els Hostalets d'en Bas y todos los pueblos de la Vall d'en Bas).

Transporte público: taxi de Olot a Els Hostalets.

Una excursión de la vall d'en Bas hasta el altiplano del Cabrerès, por el camino real de Olot a Vic, famoso como escenario en el siglo XVII de las escaramuzas entre los bandoleros que frecuentaban esta región y los viajeros y las tropas del rey.

Desde delante de la iglesia de els Hostalets d'en Bas se inicia la ruta saliendo de la población por la carretera en dirección sureste. Cerca del pueblo existe un poste que indica el camino de Santiago y después otro de la red *Itinerànnia*, justo donde regresa la opción corta de esta ruta. Al cabo de unos 950 m la carretera cruza la riera de Falgars (1) y enseguida se tiene que girar a la derecha por un sendero en el margen de un prado y que en unos 400 m lleva al Molí Vell, donde se franquea el río por una pasarela de madera. Inmediatamente después se toma una pista a la izquierda en dirección sur donde comienza la señalización del camino real. Alrededor de la masía destacan los prados de siega (2). Al cabo de unos 300 m al lado de una casa restaurada, se toma una pista señalizada como camino real que penetra dentro del bosque con una pronunciada subida primero entre robles pubescentes y luego entre encinas (3). Se asciende hasta llegar al collado de la Cidera o Cirera, un pequeño claro desde donde se divisa bien los riscos de Falgars. En este punto empieza el tramo de empedrado original mejor conservado y que rápidamente lleva a la fuente de Les Marrades, dentro del hayedo (4). Se continúa por el camino real que asciende sinuosamente, dejando un mojón (5), hasta llegar a la última curva cerrada donde existe una señal que indica un pequeño sendero que lleva a *la cova* (6). Siguiendo el empedrado desde este punto, en unos cinco minutos aparece el imponente Hostal del Grau. Siguiendo por el nuevo camino de hormigón y arena con escalones,

y tras franquear dos puertas, se atraviesa la pista que lleva al Hostal y enseguida se llega a un poste de *Itinerànnia* (3,7 km/1 h 40 min).

Se gira a la izquierda y al cabo de unos 400 m se alcanza el magnífico puente de L'Hostalot (7). Desde aquí se puede seguir unos 180 m y girar a la derecha para empalmar al cabo de 2,2 km la ruta principal, evitando de esta manera la zona de pasto con ganado (pero se tiene que añadir 20 min de tiempo al total).

Se sigue las indicaciones de las señales de *Itinerànnia* hacia els Hostalets (por Falgars). Se desciende al bosque unos 100 m por una senda hasta una torrentera (8) que se atraviesa y por un sendero más ancho se llega a un claro que se cruza hacia la izquierda hasta un prado siguiendo siempre las marcas amarillas. Se busca un paso en el pastor eléctrico (¡atención con la descarga eléctrica!) hacia la derecha y se vadea la riera. Todo recto se sube suavemente en dirección noroeste hacia un robledal adhesionado en una gran zona de prados. Al cabo de unos 500 m en línea recta, justo donde la subida acaba, se baja suavemente hacia la izquierda buscando un punto para superar un torrente seco y ascender por un sendero que en unos 400 m lleva a una puerta y una carretera (5,2 km/2 h 10 min).

Hacia la derecha, por la carretera, justo pasado el puente sobre el torrente y la presa de la Coromina, a mano derecha se intuye un pequeño sendero que desciende por el lado izquierdo del torrente hacia la impresionante cascada del Sallent de la Coromina (9).

Por la carretera en unos 600 m se llega a Falgars d'en Bas, y recto por la pista a un cruce de caminos con un palo y dos señales que indican "Els Hostalets 1 h".

Por esta carretera se puede regresar rápidamente al punto de partida: unos 400 m más adelante un poste indica un pequeño sendero a la izquierda, un atajo que cortando la carretera, desciende en una hora a els Hostalets (10).

La opción larga es continuar por la pista de la izquierda atravesando la zona de prados (11). A unos 2,3 km, después de superar cuatro pequeños torrentes (12) y cerca de can Pibernat, se esquivaba la casa por un sendero que en unos 600 m lleva al elevado Sant Miquel de Castelló (9 km/3 h 15 min).

Justo antes de una brecha en la roca se sube hacia la derecha por un pequeño camino hasta la esplanada de las ruinas del castillo medieval para disfrutar de una espléndida panorámica. Se deshace el camino y pasando por la brecha (13) se desciende unos 30 m por un pequeño sendero hasta un poste de *Itinerànnia*. Por el sendero transitado de la derecha, que indica "Els Hostalets", se atraviesa un bosque mixto (14) (con un gran claro con prados) y se empalma en un 1,3 km con la carretera que desciende sinuosamente unos 800 m hasta el pueblo de els Hostalets (11,3 km/4 h 05 min).

Puntos de interés

1. La riera de Falgars se convierte en río Fluvià en este sector, justo donde existe una estación de seguimiento de libélulas. Hasta el momento se han detectado 11 especies, pero se estudian especialmente tres que son características de aguas limpias y hábitats bien conservados: *Boyeria irene*, *Cordulegaster boltonii* (120) y *Calopteryx virgo*. También se puede observar, *Calopteryx haemorrhoidalis*, *C. xanthostoma* (68) y *Coenagrion puella* (158).

2. Este sector alberga los últimos prados de siega (149) bien conservados del valle del Fluvià. Segados tarde, las flores pueden completar sus ciclos vitales y generar un ecosistema complejo, donde no hay plantas dominantes que excluyan otras, y por tanto con una gran biodiversidad no sólo de plantas si no también de animales, desde mariposas a pequeños roedores. Las plantas más importantes son la milenrama *Achillea millefolium*, una compuesta de flores amarillas y blancas *Erigeron annuus*, diferentes gramíneas y leguminosas, y *Galium mollugo*.

Se pueden ver entre 15 y 20 especies diferentes de saltamontes y langostas (los prados normales presentan sólo 7 - 12 especies diferentes, y muchos menos ejemplares (un 80-90% menos): ortópteros de antenas largas como *Platypleura albopunctata* (133), *P. tessellata*, la chicharra alicorta *Ephippiger ephippiger* (156), la langosta verde *Tettigonia viridissima* y el gran *Decticus albifrons*, y ortópteros de antenas cortas, los más comunes y abundantes *Calliptamus barbarus* de alas rojizas y *Pezotettix giornae* con una banda clara que desciende lateralmente, o los pequeños *Tetrix subulata* y *T. nutans*, con la parte dorsal del tórax alargado y cubriendo el abdomen.

3. La inversión térmica es la responsable de que el roble pubescente *Q. pubescens* (54) propio de ambientes más fríos y húmedos, sea sustituido por la encina *Quercus ilex* (50), más termófila, a medida que se asciende. El aire frío queda estancado en el fondo del valle favoreciendo el roble, mientras que la encina domina en las vertientes soleadas por encima de las nieblas del valle.

Este encinar montano es rico en plantas típicas de los robledales: acirón *Acer opalus* (51), boj *Buxus sempervirens*, sangüea *Lonicera xylosteum*, cornejo *Cornus sanguinea*, hepática *Anemone hepatica* (151), eléboro fétido *Helleborus foetidus* (74) y toronjil silvestre *Melittis melissophyllum*.

También es un buen lugar para el mosquitero papialbo *Phylloscopus bonelli*, el reyezuelo listado *Regulus ignicapilla* (191) y el agateador común *Certhia brachydactyla*.

4. Los hayedos de este sector de la comarca están relativamente bien conservados y albergan una flora muy rica. Alrededor de la fuente, entre las hayas *Fagus sylvatica* a finales de abril florece el jacinto estrellado *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), com hojas anchas y brillantes, grupos de anémonas de bosque *Anemone nemorosa* (101), muy comunes en nuestros bosques caducifolios, el matalobos *Doronicum pardalianches*, el eléboro

verde *Helleborus viridis* (152) y la dentaria de siete hojas *Cardamine heptaphylla* (100). En junio florece el robusto vedegambre *Veratrum album* (153) con numerosas flores pequeñas y blancas en panícula terminal, la digital amarilla *Digitalis lutea* y la oreja de oso *Ramonda myconi* (28) en las grietas de las rocas.

En el bosque se pueden ver pájaros como el trepador azul *Sitta europaea* (92), el carbonero palustre *Parus palustris* (134) y el pito negro *Dryocopus martius*, mamíferos como el lirón *Glis glis* (162) y anfibios como la salamandra *Salamandra salamandra* (89) y el sapo partero *Alytes obstetricans* (115).

5. En un margen del camino un mojón con la fecha 1731 nos recuerda una de las numerosas restauraciones realizadas, pero no la fecha de construcción de la vía ya que es muy anterior, y además construida sobre una antigua vía romana. El camino real entre las comarcas de la Garrotxa y Osona se utilizaba para transportar madera hasta Barcelona, y era uno de los más transitados en Cataluña entre los siglos XVI y XIX.

6. El sendero conduce a una gran brecha natural de unos 60 m de largo, 1,2 m de ancho y entre 2 y 4 m de alto. Conocida como La Mina (150), cuentan las leyendas que cubierta de un techo de tierra y plantas servía de escondite a los bandoleros que frecuentaban el camino real pues las tropas reales desconocían su existencia.

7. Este puente de origen medieval ha sido recientemente restaurado y es un magnífico ejemplo de la arquitectura civil de la época y es un testimonio de la importancia que tuvo esta vía de comunicación.

8. Torrentera con una flora similar a la de la fuente de Les Marrades pero recubierta en junio por una alfombra de ajo de oso *Allium ursinum* – olor a ajo de las hojas – y unos grandes martagones *Lilium martagon* (78).

9. Sobre los riscos aparecen robledales acidófilos de roble pubescente pues los sustratos que se originan sobre areniscas se descalcifican con las lluvias, creciendo plantas acidófilas como la brechina *Calluna vulgaris* (5), la betónica *Stachys officinalis* o la tormentila *Potentilla erecta*, una cincoenrama de 4 pétalos (normalmente presentan cinco), entre un herbazal espeso de helecho común *Pteridium aquilinum*.

El pequeño sendero desciende hasta el espectacular salto de agua. Este acantilado está formado por areniscas compactas y duras que quedaron levantadas por los desplazamientos de la falla de Amer y los procesos erosivos de los ríos Fluvià y Brugent que recorren la falla en dirección noroeste-sudeste.

La perspectiva desde este punto del Sallent de la Coromina (145, 166) impresiona, especialmente después de lluvias intensas. Grandes árboles ancorados en las rocas - tilo de hojas grandes *Tilia platyphyllos* (147), acirones, hayas, mostajos *Sorbus aria* (52) y avellanos *Corylus avellana* - se ciernen sobre el torrente que se aboca al precipicio. Próximas al salto quedan las ruinas de la antigua central eléctrica que aprovechaba el agua de la presa de la Coromina. Este rincón esconde plantas interesantes como el ajo *Allium pyrenaicum* (168), endémico del prepirineo con la inflorescencia pálida, o la rara anteojera *Biscutella cichoriiifolia* (154).

En la riera de la Coromina, al otro lado de la carretera, se puede observar rana común *Pelophylax perezi* y culebra de collar *Natrix natrix* (67), libélulas como *Aeshna cyanea* (112), *Lestes viridis* (66) y *Sympetrum striolatum* en el pequeño embalse, y dentro del bosque de ribera *Cordulegaster boltonii* (120) y *Boyeria irene*.

10. En las rocas — conglomerados — del margen derecho de las primeras curvas de la carretera, antes de coger el sendero, crecen dos bálsamos *Saxifraga paniculata* y *S. corbariensis*, dos plantas

de las grietas de rocas sombrías (en latín *saxum* = roca y *frangere* = romper), la primera repartida por las montañas del sur de Europa y la segunda endémica de diversas montañas entre Alicante y las Corberas (Francia). En las rocas más sombrías y húmedas se puede observar otra planta de la misma familia, pero muy diferente, la hepática dorada *Chrysosplenium oppositifolium*. Cerca también son presentes otras plantas rupícolas como la oreja de oso, el culantrillo menor *Asplenium trichomanes*, el culantrillo blanco menor *A. fontanum* (171) y el culantrillo de pozo *Adiantum capillus-veneris* (173).

Pero la joya de estas rocas sombrías y de las cuevas es un saltamontes endémico, que en todo el mundo sólo se ha encontrado en las montañas del nordeste de Catalunya, *Dolichopoda linderi* (157).

11. Este altiplano presenta una gran diversidad de prados y de plantas. En las zonas más desnudas y con un suelo fino aparecen prados dominados por plantas anuales (*Arenaria sepyllifolia*, *Veronica arvensis* y *Scleranthus annuus*). Sobre suelos más gruesos pero con orientación sur, y por tanto una sequía severa en verano, los prados son de junquillo azul *Aphyllanthes monspeliensis* (22) y de llantén medio *Plantago media*. Sobre suelos profundos que no se secan tanto en verano, encontramos prados mesófilos de llantén medio, trébol rojo *Trifolium pratense* y heliantemo *Helianthemum nummularium*. Los prados en zonas más húmedas donde se mantiene agua abundante prácticamente todo el año son mucho más productivos, con trébol blanco *Trifolium repens*, escabiosa mordida *Succisa pratensis*, sanícula hembra *Astrantia major* y pimpinela mayor *Sanguisorba officinalis*. Más allá de la primera casa, a la derecha, hay una hilera de mostajos con mucho muérdago *Viscum album*, planta parásita que acaba matando su huésped. Entre las orquídeas más tempranas destaca el cañamón *Orchis mascula*, de flores rosadas con unas pequeñas manchas más oscuras en el labelo. También aparece el cojón de perro, nombre que

reciben dos especies de orquídea, *Orchis simia* (80) i *O. morio* (155), esta última con 5-7 nervios marcados característicos en el casco a diferencia de sus congéneres. También son presentes la flor de araña *Ophrys sphegodes*, la abejera becada *O. scolopax*, la abejera común *O. apifera*, *O. catalaunica* (94), la orquídea piramidal *Anacamptis pyramidalis* (57), grupos de gallos *Serapias lingua*, y de la también abundante y común *Dactylorhiza fuchsii*, la hierba de dos hojas *Listera ovata* y otras como *Cephalanthera longifolia*.

Los prados y riscos son lugares idóneos para la observación de pájaros: buitre común *Gyps fulvus* que cría en los acantilados de Aiats y Cabrera y a veces el alimoche *Neophron pernocterus*. La águila culebrera *Circaetus gallicus* caza en el altiplano, y el halcón abejero *Pernis apivorus* (165), el alcotán *Falco subbuteo* (164) y el halcón pelegrino *F. peregrinus* crían cerca. En época de migraciones de rapaces (de la segunda quincena de agosto a finales de septiembre) pasan grupos de milano negro *Milvus migrans* y halcón abejero, de gavián *Accipiter nisus*, de aguilucho lagunero *Circus aeruginosus*, de águila calzada *Hieraetus pennatus* y de águila culebrera. También se pueden ver muchos pájaros propios de hábitats centroeuropeos, com el bisbita arbóreo *Anthus trivialis*, que en el festejo nupcial el macho se deja caer desde lo alto con las alas abiertas hasta la copa de un árbol, repitiendo silbidos característicos. También, el alcaudón dorsirrojo *Lanius collurio* (189) sobre zarzales, el zorzal charlo *Turdus viscivorus*, la alondra común *Alauda arvensis*, el triguero *Miliaria calandra*, el escribano montesino *Emberiza cia* y el soteño *E. cirius* (1).

12. A Cataluña la montaña media es la que presenta más diversidad de mariposas diurnas, allà donde existe humedad y un sustrato calcáreo, factores que comportan una gran riqueza de recursos tróficos, sea néctar de las flores o plantas donde las hembras pueden poner sus huevos. En julio, cuando los prados empiezan a secarse, las mariposas se concentran en las zonas húmedas

de torrenteras o en charcos de los caminos. Las especies más frecuentes en estos "abrevaderos" son *Aporia crataegi* (23), gran piérido blanco con las venas negras, *Iphiclidides podalirius* (87), de alas con rallas de "cebra" y dos largas colas, una diversidad y abundancia de azulitas (especialmente *Polyommatus icarus*, *P. bellargus* (70), *P. dorylas*, *P. coridon* (159), *P. escheri* y *Plebejus argus*), nimfálidos de todas las medidas, o más pequeñas como las especies del difícil género *Melitaea*, y los hespéridos con sus abdómenes cortos, peludos y gruesos.

También se puede ver en los márgenes de los prados el lagarto verde *Lacerta bilineata* (117), la lagartija roquera *Podarcis muralis* y la culebra lisa meridional *Coronella girondica*. En torrenteras, la rana bermeja *Rana temporaria* (139), y el tritón pirenaico *Calotriton asper* (163), este último endémico de los Pirineos.

13. En las fisuras de las rocas de la brecha florecen la oreja de oso, una cariofilácea *Moehringia muscosa*, propia de rocas sombrías, de hojas estrechas y flores blancas, y el culantrillo blanco menor, uno de los helechos más comunes en paredes y riscos calcáreos del país.

14. Bosque mixto con una agradable diversidad de árboles y arbustos de hoja caduca: la haya da paso al cerezo *Prunus avium*, el arce común *Acer campestre*, el roble pubescente, el avellano y el álamo temblón *Populus tremula*, y acompañados del bonetero *Evonymus europaeus* (103) y la lantana *Viburnum lantana*. Entre las plantas herbáceas destacan la hepática en marzo, el torvisco macho *Daphne laureola* y el eléboro verde, este último propio de bosques húmedos.

7. ELS HOSTALETS D'EN BAS – L'HOSTAL DEL GRAU – FALGARS D'EN BAS – SANT MIQUEL DE CASTELLÓ – ELS HOSTALETS

À pied.

11,3 km/4 h 05 min (1,2 km/20 min de plus si on visite le pont de L'Hostalot).

8,5 km/3 h 25 min option courte Falgars-Hostalets.

Effort **modéré**, 467 m de montée cumulée.

Intérêt naturel:

Flore: chênaie verte, chênaie pubescente, hêtraie, prairies de fauche et pelouses, et falaises.

Faune: oiseaux, papillons, *Dolichopoda linderi*.

Géologie: relief tabulaire.

Autres: Els Hostalets, chemin royal, pont de L'Hostalot.

Saison:

Première quinzaine d'avril: la flore (forêts).

Mai-juin: oiseaux, pelouses et prairies de fauche.

Juin-juillet: papillons.

Précautions spéciales:

Troupeaux dans les prés jusqu'à Falgars (laisser la clôture électrique et les barrières telles qu'elles étaient). Fontaine des Marrades.

Point de départ/accès:

Parking à Els Hostalets d'en Bas (X 454740; Y 4661468). Le village est indiqué de la route C-153 de Sant Esteve d'en Bas à Rupit.

Cartes: Alpina 1:25.000 *Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa* E-25.

Autres itinéraire balisés:

Itinerànnia, toute l'excursion; chemin royal Olot-Vic et chemin de Saint-Jacques jusqu'au pont de L'Hostalot.

Services: R (Els Hostalets d'en Bas, tous les villages de la vallée d'en Bas).

Transport public: taxi d'Olot à Els Hostalets.

Une excursion qui mène à la vallée D'en Bas jusqu'au plateau du Cabrerès, en passant par le chemin royal d'Olot à Vic, très célèbre lieu historique où eurent lieu au XVIIe siècle les escarmouches entre les bandits qui fréquentaient les contrées, d'un côté, et les voyageurs et les troupes du roi, de l'autre.

En partant de l'église de Els Hostalets d'en Bas, quitter le village par la route direction SE. Juste à la sortie, on trouve un poteau indiquant le chemin de Saint-Jacques et puis un autre du réseau *Itinerànnia*, qui est le point de retour de l'option courte. Après 950 m, la route franchit la rivière de Falgars (1). Il faut tourner presque tout de suite à droite, en empruntant un sentier en bordure d'une prairie sur 400 m jusqu'au Molí Vell, où il faut traverser la rivière par une passerelle en bois. Presque immédiatement, tourner à gauche par une piste en direction S, où commence le balisage du chemin royal (*camí ral*). À remarquer, autour du mas, les prairies de fauche (2). Marcher 300 m jusqu'à une maison restaurée et chercher l'indication sur le chemin royal indiquant une piste qui monte dans le bois sur une forte pente, à travers des chênes qui progressivement laissent la place aux chênaies vertes (3). Sans quitter le chemin, gagner de la hauteur en zigzaguant jusqu'au col de La Cidera ou Cirera, petite clairière depuis laquelle on apprécie les falaises de Falgars. C'est là que commence le tronçon le mieux conservé, avec son pavé original intacte, qui mène rapidement à la fontaine des Marrades, déjà dans la hêtraie (4). Continuer l'ascension par les virages du chemin royal, en passant une borne (5) pour arriver au dernier virage serré où une marque en bois toute simple indique un petit sentier conduisant à la grotte (*a la cova*) (6). À partir de là, la pente devient plus aisée et en 5 minutes de marche sur le pavé on arrive à l'imposant Hostal del Grau. Continuer par le chemin en escaliers en béton et sable, et après avoir passé deux portes, on arrive à

la piste qui va à L'Hostal. Traverser la piste et tout de suite on trouvera un poteau du réseau *Itinerànnia* (3,7 km/1 h 40 min).

Tourner à gauche pour se rendre, à 400 m, au magnifique pont de L'Hostalot (7). De là on peut continuer sur le chemin royal 180 m, et puis prendre à droite pour retourner en 2,2 km à la route principale, option qui évite le tronçon où pâturent les troupeaux et prolonge la randonnée de 20 min.

Suivre les indications des banderoles d'*Itinerànnia* en direction *Els Hostalets (per Falgars)*. Dévaler vers le bois par un sentier menant 100 m jusqu'à un torrent (8). Traverser à gué, monter par un sentier plus large jusqu'à une clairière qu'il faut traverser vers la gauche, en suivant toujours les marques jaunes, jusqu'à une prairie. Trouver à droite un passage dans le grillage (Attention aux décharges électriques!) et franchir la rivière. Monter doucement tout droit vers le NO, en direction des chênes qui poussent sur une vaste étendue de pâturages. Continuer 500 m en ligne droite jusqu'à la fin de la descente. Descendre doucement vers la gauche et chercher un passage pour traverser un torrent sec. Prendre le sentier qui monte sur 400 m jusqu'à une porte et la route (5,2 km/2 h 10 min).

Prendre la route à droite, passer sur le pont du torrent et du barrage de La Coromina, et tout de suite prendre le sentier sur la droite qui descend à l'impressionnant Sallent de la Coromina (9). Retourner à la route et continuer sur 600 m jusqu'au hameau de Falgars d'en Bas, où finit la route goudronnée. Il faut poursuivre tout droit par la piste jusqu'à l'intersection où se trouve un poteau à deux banderoles qui indiquent *Els Hostalets 1 h*.

On peut retourner rapidement au point de départ par cette route: à 400 m environ, on trouve un poteau signalant un sentier à gauche qui descend en faisant des raccourcis jusqu'à Hostalets (10) en une heure.

L'option la plus longue continue par la piste de gauche et traverse les prairies (11). Franchir quatre

petits torrents (12). On arrive près de Can Pibernat, à 2,3 km, qu'il faut éviter en empruntant un sentier menant sur 600 m jusqu'en haut, où s'élève Sant Miquel de Castelló (9 km/3 h 15 min).

Monter par un petit chemin à droite, juste avant d'arriver à une brèche dans la roche jusqu'à l'esplanade du château, pour jouir d'un superbe panorama. Reculer et passer par la brèche (13), et prendre un sentier qui descend sur 30 m jusqu'à un poteau *Itinerànnia*. Prendre le sentier battu vers la droite (indiqué à *Els Hostalets*) et traverser la forêt mixte (14) (il y a une vaste zone qui vient d'être ouverte au pâturage). Après 1,3 km, emprunter la route qui serpente vers le village *Els Hostalets* sur environ 800 m (11,3 km/4 h 05 min).

Description des valeurs

1. À cet endroit, la rivière Falgars que l'on traverse devient le fleuve Fluvià. Dans ce tronçon du fleuve se trouve une station de suivi des libellules, où 11 espèces ont été repérées, dont trois caractéristiques des eaux propres font l'objet d'un suivi spécial : l'aesche paisible *Boyeria irene*, le cordulégastré annelé *Cordulegaster boltonii* (120) et le caloptéryx vierge *Calopteryx virgo*. En outre, on peut observer le caloptéryx hémorroïdal *Calopteryx haemorrhoidalis*, le caloptéryx occitan *C. xanthostoma* (68) et l'agrien joli *Coenagrion puella* (158).

2. Ces prairies sont peut-être les dernières prairies de fauche (149) de la vallée du Fluvià. Leur valeur tient notamment du fait qu'elles soient fauchées tardivement, ce qui permet aux fleurs et à autres plantes de compléter leur cycle de vie avant le fauchage. Cela produit un écosystème complexe, où nulle plante domine ni exclut les autres et la diversité est grande non seulement en ce qui concerne les plantes, mais aussi les animaux, depuis les papillons jusqu'aux petits rongeurs. Les plantes qui caractérisent ces prairies sont l'achillée millefeuille *Achillea millefolium*, une composée à fleurs jaunes et blanches *Erigeron annuus*, plusieurs graminées et légumineuses, et le caille-lait blanc *Galium mollugo*.

Parmi les sauterelles et les criquets, l'on compte entre 15 et 20 espèces près de pâturage communs ne présentent que 7 à 12 espèces différentes ainsi que beaucoup moins d'individus (un 80-90%). On y trouve des orthoptères à longues antennes tels que la decticelle chagrinée *Platycleis albopunctata* (133), la decticelle carroyée *P. tessellata*, l'éphippigère des vignes *Ephippiger ephippiger* (156), la grande sauterelle verte *Tettigonia viridissima* et le dectique à front blanc *Decticus albifrons*. Quant aux orthoptères aux antennes courtes, les plus abondants et communs sont *Calliptamus barbarus* aux ailes rouges, le criquet pansu *Pezotettix giornae* qui possède une bande latérale sur le long du corps, ou les petits *Tetrix subulata* et *T. nutans*, dont la partie dorsale du thorax se prolonge tout dépassant et couvrant l'abdomen.

3. À remarquer que l'inversion thermique provoque ici que le chêne pubescent *Quercus pubescens* (54), typique des endroits plus frais et sombres, soit remplacé, au fur et à mesure que l'on monte, par un arbre plus thermophile, le chêne vert *Quercus ilex* (50): l'air froid qui reste attrapé dans le fond de vallée du Fluvià favorise le chêne; par contre, le chêne vert progresse sur les versants ensoleillés au dessus du brouillard de la vallée. Cette chênaie verte montagnarde est riche en plantes des chênaies: érables à feuilles d'obier *Acer opalus* (51), buis *Buxus sempervirens*, camérisiers à balais *Lonicera xylosteum*, cornouillers sanguins *Cornus sanguinea*, hépatiques *Anemone hepatica* (151), hellébore fétide *Helleborus foetidus* (74) et mélittes à feuilles de mélisse *Melittis melissophyllum*.

C'est aussi un bon endroit pour le pouillot de Bonelli *Phylloscopus bonelli*, le roitelet à triple bandeau *Regulus ignicapilla* (191) et le grimpeur des jardins *Certhia brachydactyla*.

4. Les hêtraies de ce secteur de la contrée sont relativement matures et peuplées d'une flore exceptionnellement riche. Aux alentours de cette fontaine, parmi les hêtres *Fagus sylvatica*, on trouvera en pleine floraison à la fin avril la jacinthe des Pyrénées *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), aux larges feuilles luisantes; des tapis d'anémone des bois

Anemone nemorosa (101), une des fleurs les plus communes de nos forêts à feuilles caduques; le doronic à feuilles cordées *Doronicum pardalianches*, l'hellébore vert *Helleborus viridis* (152) et la dentaire pennée *Cardamine heptaphylla* (100). Vers juin, on découvrira le robuste vérate blanc *Veratrum album* (153), à nombreuses petites fleurs blanches en panicule terminale; la digitale jaune *Digitalis lutea* et, dans les fissures des roches, la ramonde des Pyrénées *Ramonda myconi* (28).

Parmi les oiseaux forestiers, y sont présents la sittelle torchepot *Sitta europaea* (92), la mésange nonnette *Parus palustris* (134) et le pic noir *Dryocopus martius*. Parmi les mammifères, on trouve le loir gris *Glis glis* (162). Les amphibiens les plus communs sont la salamandre tachetée *Salamandra salamandra* (89) et le crapaud accoucheur *Alytes obstetricans* (115) s'en trouvent.

5. À retenir sur une borne de pierre l'année 1731, qui fait allusion aux nombreuses restaurations faites sur le chemin, car il est bien plus ancien et aménagé sur une ancienne voie romaine. Le chemin royal entre La Garrotxa et Osona avait été très utilisé pour amener du bois à Barcelone et était l'un des plus fréquentés en Catalogne aux XVIe et XIXe siècles.

6. Ce sentier aboutit à une grosse fente naturelle, d'environ 60 m de long, 1,2 m de large et 2-4 m de haut. Appelée La Mina (150) pour des raisons évidents, c'est où les bandits qui fréquentaient le chemin royal se cachaient pour esquiver les troupes royales, qui ne savaient pas de son existence.

7. Ce pont d'origine romane a été restauré récemment et constitue un magnifique exemple de l'architecture civile à l'époque.

8. Ce torrent abrite des fleurs semblables à celles qui entourent la fontaine des Marrades, bien qu'en juin fleurissent aussi des tapis d'ail des ours *Allium ursinum* – à remarquer que si l'on déchire une feuille, ça sentira l'ail – et le grand lis martagon *Lilium martagon* (78).

9. Au dessus des falaises se développent les chênaies acidophiles de chêne pubescent. Sur grès, les sols sont décalcifiés et favorisent l'apparition des plantes acidophiles telles que la bruyère *Calluna vulgaris* (5), la bétoine officinale *Stachys officinalis* ou *Potentilla erecta*, une potentille à quatre pétales (elles en possèdent cinq normalement), et d'une vaste touffe de fougère aigle *Pteridium aquilinum*.

En descendant de la route par le sentier, on s'approchera d'un saut spectaculaire. Cette falaise se compose de grès compacts et durs qui furent élevées suite aux mouvements de la faille d'Amer et des processus d'érosion des fleuves Fluvia et Brugent, qui longent la faille en direction NO-SE. À cet endroit, le Sallent de la Coromina (145, 166) est impressionnant, surtout après la pluie. De grands arbres ancrés dans les roches (tilleul à grandes feuilles *Tilia platyphyllos* (147), érables à feuilles d'obier, hêtres, alisiers blancs *Sorbus aria* (52), noisetiers *Corylus avellana*) environnent le torrent qui se jette dans le précipice. À proximité du saut se situent les ruines de l'ancienne centrale électrique qui utilise l'eau provenant du barrage de La Coromina. Ce coin abrite des plantes intéressantes comme l'ail des Pyrénées *Allium pyrenaicum* (168), plante endémique des Pré-Pyrénées à inflorescence pâle, o la biscutelle à feuilles de chicorée *Biscutella cichoriifolia* (154).

Dans la rivière de La Coromina, en dessus de la route, on peut découvrir la grenouille de Perez *Pelophylax perezi* et la couleuvre à collier *Natrix natrix* (67). Parmi les libellules, on trouve *Aeshna cyanea* (112), *Lestes viridis* (66) et *Sympetrum striolatum* vers le canal; et, déjà dans la forêt riveraine, *Cordulegaster boltonii* (120) et *Boyeria irene*.

10. Sur les premiers virages de la même route, avant d'entamer le sentier du raccourci, sur les roches sur la droite du chemin, où affleurent les conglomérats, fleurissent la saxifrage paniculée *Saxifraga paniculata* et la saxifrage des Corbières *S. corbariensis*, deux plantes des fissures des roches ombragées (du latin *saxum* = roche et *frangere* = casser), dont la première se répand sur les montagnes de l'Europe du Sud et la seconde

est endémique des chaînes montagneuses entre Alicante et les Corbières (France). Sur les roches les plus ombragées et humides pousse une autre plante de la même famille, mais très différente, la dorine à feuilles opposées *Chrysosplenium oppositifolium*. Aux alentours on trouve aussi des plantes rupicoles telles que la ramonde des Pyrénées, la capillaire des murailles *Asplenium trichomanes*, l'aspénium des fontaines *A. fontanum* (171) et l'adiante cheveux-de-Vénus *Adiantum capillus-veneris* (173).

Pourtant, le joyau de ces rocaïles ombragées, et notamment des baumes et des grottes, c'est la sauterelle des grottes *Dolichopoda linderi* (157), espèce endémique qui n'habite que ces montagnes du nord-est de la Catalogne.

11. Ce vaste haut plateau présente une grande diversité de prairies et de plantes. Sur les surfaces les plus nues et dont le sol est moins profond, se développent des prairies annuelles dominées par de petites plantes (*Arenaria serpyllifolia*, *Veronica arvensis* et *Scleranthus annuus*). Là où le sol est plus épais, mais sec en été dû à l'orientation sud, s'étendent des prairies à aphyllanthe de Montpellier *Aphyllanthes monspeliensis* (22) et à plantain moyen *Plantago media*. Si le sol est plus profond mais moins sec en été, alors poussent des prairies mésophiles à plantain moyen, à trèfle rouge *Trifolium pratense* et hélianthème jaune numular *Helianthemum nummularium*. Les prairies des mares et des dépressions sont beaucoup plus productives, à trèfle blanc *Trifolium repens*, succise des prés *Succisa pratensis*, radiare *Astrantia major* et grande pimprenelle *Sanguisorba officinalis*. Après la première maison à droite, se trouve une ligne d'alisiers blancs à moitié étouffés par le gui *Viscum album*, plante parasite qui finit par tuer sa plante-hôte. Parmi les orchidées à fleurir tôt dans la saison citons la remarquable l'orchis mâle *Orchis mascula*, à fleurs roses à petites taches plus foncées sur le labelle. En outre, l'on trouve l'orchis bouffon *Orchis morio* (155), qui se distingue de ses congénères à son casque à 5-7 veines vertes. Apparaissent aussi l'ophrys araignée *Ophrys sphegodes*, l'ophrys bécasse *O. scolopax*, l'ophrys abeille *O. apifera*, l'ophrys de Catalogne

O. catalaunica (94), l'orchis singe *Orchis simia* (80), l'orchis pyramidal *Anacamptis pyramidalis* (57), des étendues de sérapias en langue *Serapias lingua*, quelques orchis de Fuchs *Dactylorhiza fuchsi*, la listère ovale *Listera ovata* et le céphalanthère à feuilles étroites *Cephalanthera longifolia*.

Ces prairies ainsi que la grande falaise sont des lieux privilégiés pour l'observation d'oiseaux. Les vautours fauves *Gyps fulvus* qui font leur nid sur les rochers d'Aiats et de Cabrera s'y laissent voir souvent et, parfois, on y aperçoit le vautour percnoptère *Neophron pernocterus*. Le circaète Jean-le-Blanc *Circaetus gallicus* chasse sur les plaines, et la bondrée apivore *Pernis apivorus* (165) et les faucons hobereau *Falco subbuteo* (164) et pèlerin *F. peregrinus* nichent à proximité. Ici la saison de passage des rapaces s'étend de la seconde quinzaine d'août jusqu'à fin septembre et la zone est fréquentée par des bandes de milans noirs *Milvus migrans* et de bondrées apivores, et par nombreux éperviers d'Europe *Accipiter nisus*, busards des roseaux *Circus aeruginosus*, aigles bottées *Hieraaetus pennatus* et circaètes Jean-le-Blanc. Plusieurs oiseaux d'habitats eurosibériens y sont présents, comme le pipit des arbres *Anthus trivialis*, facile à détecter au printemps en période nuptiale quand les mâles s'élèvent dans les airs et puis se jettent sur la cime des arbres avec les ailes mi-ouvertes, en émettant une série de longs sifflements. Ou encore la pie-grièche écorcheur *Lanius collurio* (189) sur les rosiers, et, sur les champs, la grive draine *Turdus viscivorus*, l'alouette des champs *Alauda arvensis*, le bruant pryer *Miliaria calandra*, le bruant fou *Emberiza cia* et le bruant zizi *Emberiza cirrus* (1).

12. En Catalogne la plus grande diversité de papillons diurnes se situe en zones de moyenne montagne, car les conditions d'une certaine humidité et d'un sol et/ou d'un substrat calcaires offrent une grande variété de ressources trophiques, telles des fleurs pour le nectar ou des plantes où les femelles pondent leurs œufs. En juillet lorsque les prairies commencent à être sèches, il faut chercher les petites zones humides

dans les torrents ou les mares à côté du chemin, qui attirent beaucoup d'espèces et d'individus pour «boire». Parmi les espèces les plus fréquentes dans ces «abreuvoirs» on trouve le gazé *Aporia crataegi* (23), grand piéride blanc à veines noires, le flambé *Iphiclydes podalirius* (87), à deux longues queues et aux ailes rayées, plusieurs et différentes espèces d'azurés (notamment l'argus bleu *Polyommatus icarus*, le bel-argus *P. bellargus* (70), l'azuré du mélilot *P. dorylas*, l'argus bleu-nacré *P. coridon* (159) et l'azuré du plantain *P. escheri* et l'azuré de l'ajonc *Plebejus argus*), des nymphalidés de toutes tailles (comme les espèces du difficile genre *Melitaea*) et des hespéridés aux abdomens courts, poilus et gros.

On découvrira aussi en bordure de prairie le lézard à deux bandes *Lacerta bilineata* (117), le lézard des murailles *Podarcis muralis* et la coronelle girondine *Coronella girondica*; et dans les torrents, la grenouille rousse *Rana temporaria* (139) et l'euprocte des Pyrénées *Calotriton asper* (163), ce dernier endémique des Pyrénées.

13. Dans les fissures des roches de la brèche fleurissent la ramonde des Pyrénées, la moehringie mousse *Moehringia muscosa*, plante des roches mousseuses aux feuilles étroites vert clair et aux fleurs blanches, et l'asplénium des fontaines, une des fougères les plus communes sur les parois et les falaises calcaires de la contrée.

14. On traverse une forêt mixte d'une merveilleuse diversité d'arbres et d'arbustes de feuille caduque: le hêtre cède rapidement la place au merisier *Prunus avium*, à l'érable champêtre *Acer campestre*, au chêne pubescent, au noisetier et au peuplier tremble *Populus tremula*, accompagnés du fusain d'Europe *Evonymus europaeus* (103) et de la viorne lantane *Viburnum lantana*. Parmi les fleurs, on remarque l'anémone hépatique au mois de mars, le daphné lauréole *Daphne laureola* et l'hellébore vert, plante indicatrice des hêtraies humides.

7. ELS HOSTALETS D'EN BAS – L'HOSTAL DEL GRAU – FALGARS D'EN BAS – SANT MIQUEL DE CASTELLÓ – ELS HOSTALETS

On foot.

11.3 km/4 h 05 min (1.2 km/20 min more if you visit the bridge of L'Hostalot).

8.5 km/3 h 25 min short option returning directly from Falgars to Els Hostalets.

Moderate, 467 m total climb.

Interests:

Flora: holm and downy oak woodland, beech forests, hay meadows and cliffs.

Fauna: birds, butterflies and the endemic cricket *Dolichopoda linderi*.

Geology: tabular relief.

Other: village of Els Hostalets, paved royal road, medieval bridge of L'Hostalot.

Period:

April: flora in forests.

May-June: birds and grasslands.

June-July: butterflies.

Precautions:

Cattle in pastures before Falgars (leave all fences and gates as you find them). Water at Font de les Marrades.

Starting point/access:

Car-park in Els Hostalets d'en Bas (X 454740; Y 4661468); the village is signposted off the C-153 between Sant Esteve d'en Bas and Rupit.

Map: Alpina 1:25.000 *Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa* E-25.

Marked routes:

The whole route coincides with the *Itinerànnia* network; the royal road from Olot to Vic and the Pilgrim's Way as far as the bridge of L'Hostalot.

Basic services: R: many in Els Hostalets d'en Bas and all the villages in the Vall d'en Bas.

Transport públic: taxi from Olot to Els Hostalets.

A walk that takes you from the Vall d'en Bas up to the high pastures of El Cabrerès and back. You pass along the old royal road from Olot to Vic, famous as the scene in the eighteenth century of skirmishes between legendary highwaymen, travellers and the King's troops.

From in front of the church in Els Hostalets d'en Bas, take the road heading SE out of the village. Just on the outskirts of the village you will find a signpost indicating the Pilgrim's Way (Camí de Sant Jaume) and another belonging to the *Itinerànnia* network of paths; the short version of this walk returns to this point. Continuing straight on in 950 m the road crosses the Riera de Falgars (1) and almost immediately you should turn right onto a path that follows a field edge for 400 m as far as the farm of Molí Vell. Here, cross the river on a small wooden bridge and then turn left along a track that heads south passing next to the first signposts for the royal road (*camí ral*). Note also around here the hay meadows in spring (2). In 300 m you reach a restored house where the *camí ral* signs indicate a track heading steeply uphill behind the house into a forest, in which the deciduous oaks soon give way to the evergreen oaks (3). Without leaving this track-cum-path as it climbs, you quickly gain height up to Collet de la Cirera, a small clearing in the woods from where there are excellent views up to the line of cliffs you will visit at Falgars. From here the best preserved part of the royal road begins, with the original paved surface still intact, and you soon come to the spring at Les Marrades d'Olot, now in the heart of the beech forest (4). Continue climbing as the trail begins to loop, passing by a marker stone (5), and then reaching a very tight right-hand bend with a small path off to the left marked by a hand-written sign *A la cova* (6). Five

minutes more along the royal road brings you out to the imposing L'Hostal del Grau: follow the new concrete path up the steps and after passing through two gates you will come to the main access track to the L'Hostal (**3.7 km/1 h 40 min**).

Turn left and in 400 m you will reach the magnificent bridge of L'Hostalot (7). From here, 180 m further on you will find a road, where if you turn right you can rejoin the main walk in 2.2 km, an option that avoids the cattle pastures and adds **20 min** to the overall time.

For the main route, cross straight over this broad access track and follow the directions on the Itinerànnia signpost for *Els Hostalets* (per Falgars) down a footpath that drops into the forest and in 100 m reaches a gully (8). Cross over, climb up the other side and follow the broad path into a clearing, where the yellow paint marks indicate the way across, somewhat to the left, down through the woods and out into the pastures. To your right at the edge of the pasture there is an obvious place to open the electric fence (usually live!) and cross a small stream. Once across, begin to climb gently in a straight line through the pastures northwestwards towards the scattered oaks that dot this large area of grazing. After 500 m as the crow flies and just where the climb levels out, drop down to your left and look for a place where a path crosses a dry gully. On the other side of this gully a path takes you up in 400 m to a gate and a road (**5.2 km/2 h 10 min**).

Turn right along the road and just after the bridge over the first stream with a small dam to the right of the road, there is small path also on the right that takes you for views of the impressive waterfall of Salt de la Coromina (9). If you continue along the road for another 600 m you reach the hamlet of Falgars d'en Bas and the end of the tarmacked road. Nevertheless, continue along the broad track as far as a crossroads of

tracks with a signpost with two signs reading *Els Hostalets 1h*.

A shorter version of the walk can be done if you turn right here: continue for 400 m along this track as far as a signpost that points you down left along a path that drops back down to Els Hostalets (10) in an hour.

The longer version of the walk turns left at the junction and heads off into the pastures (11). After crossing four small gullies (12), you come to a farm (Can Pibernat) in 2.3 km; here, the path loops around the house and takes you in a further 600 m to the foot of the castle rock of Sant Miquel de Castelló (**9 km/3 h 15 min**).

A small path off to the right will take you up to the esplanade in front of the castle for excellent views over La Vall d'en Bas. Back on the path, pass through a narrow cleft in the rock (12) and start to drop down into the woods. After just 30 m you reach another Itinerànnia signpost, where you should pick up the well worn path heading right indicated to *Els Hostalets*. Pass through a splendid mixed forest (13) (with a large area opened up as pasture in its midst) and in 1.3 km you will reach a road, which then proceeds to wind its way through the fields back to the village of Els Hostalets in 800 m (**11.3 km/4 h 05 min**).

Points of interest

1. The Riera de Falgars here becomes the river Fluvià and 11 species of dragonflies have been recorded at a nearby monitoring point, including three species - Western Spectre *Boyeria irene*, Common Goldenring *Cordulegaster boltoni* (120) and Beautiful Demoiselle *Calopteryx virgo* – that are excellent indicators of good-quality water. Also, Copper *Calopteryx haemorrhoidalis* and Western *C. xanthostoma* (68) Demoiselles and Azure Bluet *Coenagrion puella* (158).

2. These are some of the last remaining hay meadows (149) in the Fluvià valley. Their ecological importance lies in the fact that they are mown late in the season, thereby allowing flowers and other plants to complete their life cycles before being cut. The result is a complex ecosystem, with no dominant plants excluding any other and a rich biodiversity of plants and other organisms, from butterflies to small rodents. The most characteristic plants of these meadows are two composites, yarrow *Achillea millefolium* and the white-and-yellow flowered annual fleabane *Erigeron annuus*, along with various grasses and hedge bedstraw *Galium mollugo*, white with relatively broad leaflets.

Grasshoppers and crickets are also plentiful (the former have much shorter antennae) and these meadows hold 15-20 different species (a grazed pasture will normally only have 7-12 species and 10-20% the number of individuals). Crickets include Grey bush-cricket *Platycleis albopunctata* (133), *P. tessellata*, *Ephippiger ephippiger* (156), Great Green Bush-cricket *Tettigonia viridissima* and a Wart-Biter *Decticus albifrons*, while grasshoppers include the Red-winged *Calliptamus barbarus*, *Pezotettix giornae* with a pale stripe on its flanks and the diminutive Slender Groundhopper *Tetrix subulata* and *T. nutans*, both with the rear margin of the pronotum extending back over the abdomen.

3. Note here that due to the thermal inversion the thermophil holm oak *Quercus ilex* (50) replaces downy oak *Q. pubescens* (54), more characteristic of cooler locations, as you begin to climb: the cold misty air that sits in the valley bottom favours the downy oak, while the holm oak prospers on the sunnier hillsides above the fogs. Nevertheless, the holm oak forest is rich in species that are typically found in downy oak forests such as Italian maple *Acer opalus* (51), box *Buxus sempervirens*, fly honeysuckle *Lonicera xylosteum*, dogwood *Cornus sanguinea*, hepatica *Anemone hepatica* (151), stinking hellebore *Helleborus foetidus* (74) and

bastard balm *Melittis melissophyllum*. Birdwise, listen out for Bonelli's Warbler *Phylloscopus bonelli*, Firecrest *Regulus ignicapilla* (191) and Short-toed Treecreeper *Certhia brachydactyla*.

4. The beech forests in this part of La Garrotxa are relatively mature and botanically exceptionally interesting. Around this spring grow tall beeches *Fagus sylvatica* accompanied at the end of April by Pyrenean squill *Scilla lilio-hyacinthus* (126, 143), with broad shiny leaves, wood anemone *Anemone nemorosa* (101), one of the commonest flowers in the deciduous forests, leopardsbane *Doronicum pardalianches*, green hellebore *Helleborus viridis* (152) and seven-leaflet bittercress *Cardamine heptaphylla* (100); in June look for the robust white false helleborine *Veratrum album* (153) with numerous small white flowers in a tall spike, small yellow foxglove *Digitalis lutea* and ramonda *Ramonda myconi* (28) in the fissures in the rocks.

Also Nuthatch *Sitta europaea* (92), Marsh Tit *Parus palustris* (134) and Black Woodpecker *Dryocopus martius*, Edible Dormouse *Glis glis* (162), Fire Salamander *Salamandra salamandra* (89) and Common *Bufo bufo* (161) and Midwife *Alytes obstetricans* (115) Toads.

5. Note the stone waymarker with the date 1731, which refers to the year in which the road – which was constructed originally following the route of a Roman road linking La Garrotxa with Osona – was improved. It was used to take timber to Barcelona and was one of the busiest highways in Catalunya in the sixteenth and seventeenth centuries.

6. This detour takes you to a large natural crevasse, some 60-m long, 1.2-m wide and 2-4-m high. Known for obvious reasons as La Mina (the Mine) (150), according to local legend the highwaymen that frequented this royal road would hide here from the royal troops, who were unaware of its existence.

7. This medieval bridge was recently restored and is a magnificent example of civil Romanesque architecture.

8. In this gully there are similar flowers to around the Font de les Marrades, although here in June you will also find a carpet of ransoms *Allium ursinum* – note its garlic-like smell – and tall martagon lilies *Lilium martagon* (78).

9. On the cliff-tops acidophil deciduous oak forests appear on sandstones with decarbonated soils, accompanied by plants such as ling *Calluna vulgaris* (5), betony *Stachys officinalis*, tormentil *Potentilla erecta*, a four-petalled cinquefoil, and bracken *Pteridium aquilinum*.

Walking along the path you reach the spectacular waterfall (145, 166) that pours over the cliffs of compacted mudstones, uplifted by the movements of the Amer fault and eroded by the rivers Fluvià and Brugent. Large trees (large-leaved lime *Tilia platyphyllos* (147), Italian maple, beech, whitebeam *Sorbus aria* (52), hazel *Corylus avellana*) grow out of the cliffs; nearby stand the ruins of an old HEP station linked to the small Coromina dam. Interesting plants include Pyrenean leek *Allium pyrenaicum* (168), endemic to the pre-Pyrenees and with pale flowers, and the chicory-leaved buckler mustard *Biscutella cichoriifolia* (154).

In the Riera de la Coromina above the road you will find Perez's Frog *Pelophylax perezi* and Grass Snake *Natrix natrix* (67), as well as dragonflies such as Blue Hawker *Aeshna cyanea* (112), Western Willow Spreadwing *Lestes viridis* (66) and Common Darter *Sympetrum striolatum*, Common Goldenring (120) and Western Spectre.

10. Just before turning off down the path, the conglomerate rocks on the right of the track hold two saxifrages, livelong saxifrage *Saxifraga paniculata* and *S. corbariensis*, both at home on shady rock faces (in latin *saxum* = rock and *frangere* = break). The former is widespread in the

mountains of southern Europe, the latter endemic to the mountains between Alicante and Les Corberes (France). Also nearby on the shadiest and most humid rocks grows another member of the saxifrage family, opposite-leaved golden-saxifrage *Chrysosplenium oppositifolium*; look too for ramonda, maidenhair spleenwort *Asplenium trichomanes*, another common spleenwort *A. fontanum* (171) and maidenhair fern *Adiantum capillus-veneris* (173).

Nevertheless, the jewel of the shady caves and crevices of these cliffs is a cricket, *Dolichopoda linderi* (157), endemic to north-east Catalonia.

11. The pastures of this large grazing plain are highly diverse. In the barest areas small annual plants dominate (thyme-leaved sandwort *Arenaria serpyllifolia*, wall speedwell *Veronica arvensis* and annual knotweed *Scleranthus annuus*). Where the soil is deeper on south-facing slopes appear blue aphyllanthes *Aphyllanthes monspeliensis* (22) and hoary plantain *Plantago media*, while on slightly more humid north-facing soils there is an abundance of common rockrose *Helianthemum nummularium*. The wettest pastures are the most productive and have white clover *Trifolium repens*, devil's-bit scabious *Succisa pratensis*, greater masterwort *Astrantia major* and great burnet *Sanguisorba officinalis*. Beyond the first house you will see a line of whitebeams partially swallowed up by mistletoe *Viscum album*, a parasitic plant that will end up killing its host tree. Orchids here in April-May include early purple orchid *Orchis mascula*, with pink spotted flowers, and green-winged orchid *Orchis morio* (155), similar but with a hood with 5-7 characteristic green nerves. Also early spider *Ophrys sphegodes*, woodcock *O. scolopax*, bee *O. apifera*, Catalan bee *O. catalaunica* (94), monkey *Orchis simia* (80), pyramidal *Anacamptis pyramidalis* (57), common tongue *Serapias lingua*, and common spotted *Dactylorhiza fuchsii* orchids, as well as twayblade *Listera ovata* and sword-leaved helleborine *Cephalanthera longifolia*.

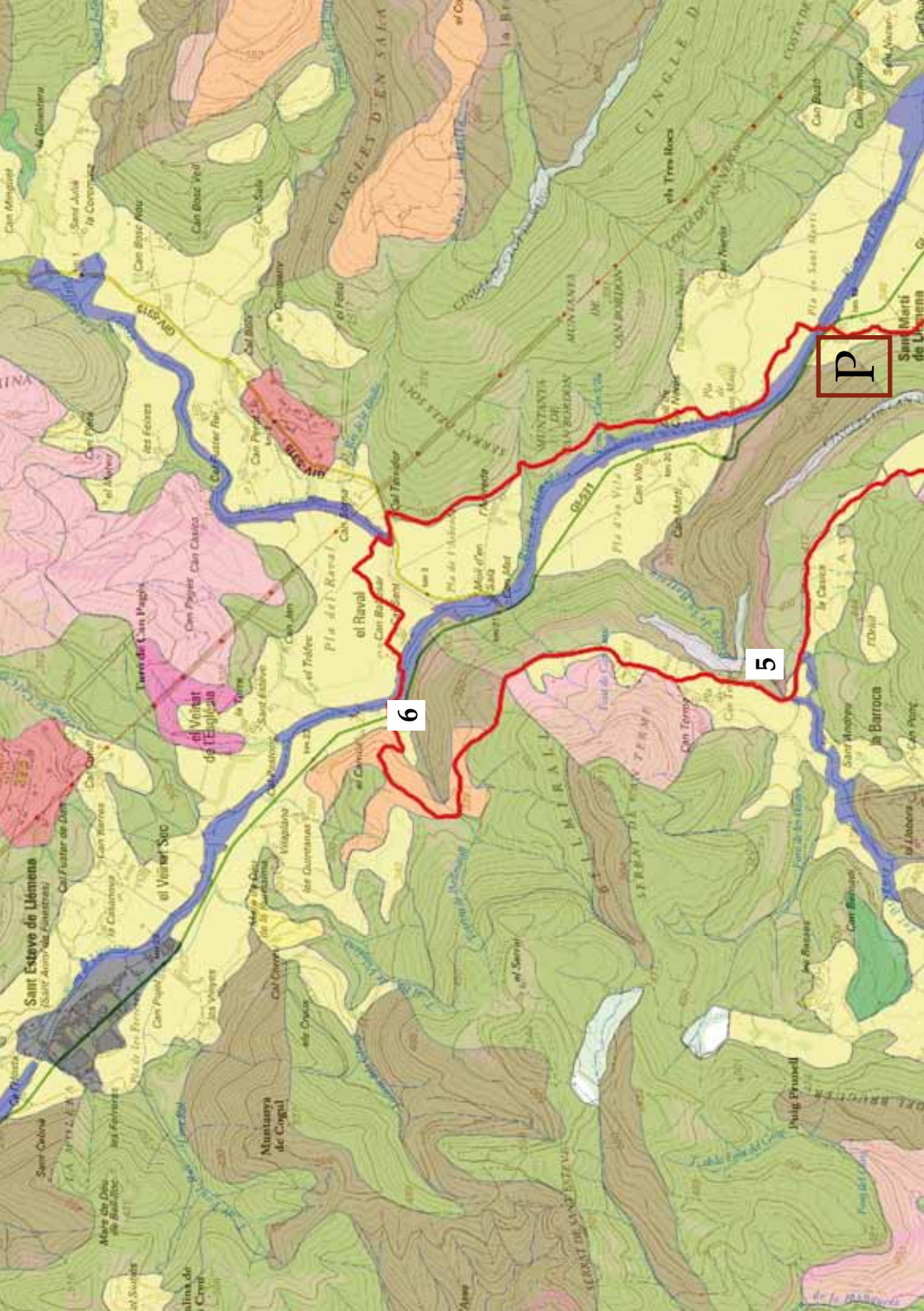
Birdwatchers should keep an eye out for the Griffon Vultures *Gyps fulvus* that breed on the nearby cliffs of Aiats/Cabrera and the occasional Egyptian Vulture *Neophron pernocterus*. Other breeding raptors in the area include Short-toed Eagle *Circaetus gallicus*, Honey Buzzard *Pernis apivorus* (165) and both Hobby *Falco subbuteo* (164) and peregrine *F. peregrinus*. During raptor migration (from the second half of August to the end of September) groups of Black Kites *Milvus migrans* and Honey Buzzards pass through, in the company of Sparrowhawks *Accipiter nisus*, Marsh Harriers *Circus aeruginosus* and Booted *Hieraaetus pennatus* and Short-toed Eagles. A number of passerines common in northern Europe but relatively scarce in La Garrotxa breed here: look out for the male Tree Pipit *Anthus trivialis* parachuting down to a tree top in full song with half-open fluttering wings. Also, Red-backed Shrike *Lanius collurio* (189) perched on rose bushes, Mistle Thrush *Turdus viscivorus*, Skylark *Alauda arvensis* and Corn *Miliaria calandra*, Rock *Emberiza cia* and Cirl *E. cirius* (1) Buntings in the fields.

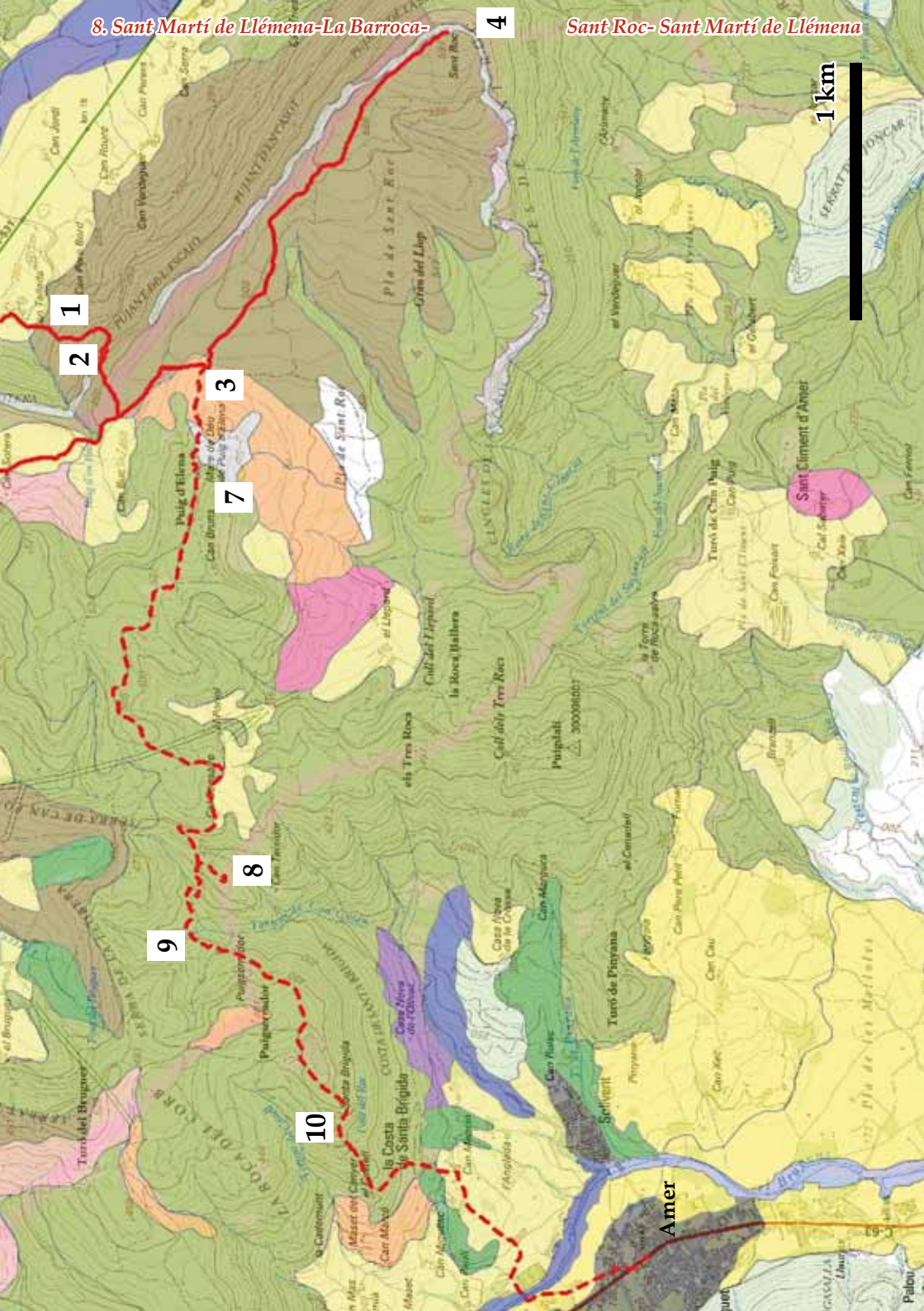
12. The greatest diversity of butterflies in Catalonia is to be found in montane areas where a certain degree of humidity and calcareous soils provide sufficient food plants for the caterpillars and nectar-bearing flowers for the adults. In July as the pastures begin to dry up, puddles and streams attract large numbers of adult butterflies to drink. Some of the commoner 'mud-puddlers' are Black-veined White *Aporia crataegi* (23), a large white butterfly with narrow black veins, Scarce Swallowtail *Iphiclides podalirius* (87), with two long tails and zebra-like stripes, an abundance of blues (above all, Common *Polyommatus icarus*, Adonis *P. bellargus* (70), Turquoise *P. dorylas*, Chalkhill *P. coridon* (159), Escher's *P. escheri* and Silver-studded *Plebejus argus*), Nymphalidae of all sizes (including the butterflies of the complex *Melitaea* genus), and the skippers with their thickened abdomens.

Herptiles include the Green Lizard *Lacerta bilineata* (117) on field edges, Common Wall Lizard *Podarcis muralis*, Southern Smooth Snake *Coronella girondica*, as well as Common Frog *Rana temporaria* (139) and Pyrenean Brook Salamander *Calotriton asper* (163), endemic to the Pyrenees.

13. The cracks in the rocks here hold a lot of ramonda, mossy sandwort *Moehringia muscosa*, found on mossy walls and with narrow leaves and white flowers, and *Asplenium fontanum* (171), one of the commonest ferns on limestone cliffs in La Garrotxa.

14. The forest here has a marvellous diversity of evergreen trees and shrubs: the beech soon gives way to wild cherry *Prunus avium*, and there is also plenty of field maple *Acer campestre*, downy oak, hazel and aspen *Populus tremula*, accompanied by spindle tree *Evonymus europaeus* (103) and wayfaring tree *Viburnum lantana*. Amongst the flowers, note the hepatica in March, spurge laurel *Daphne laureola* and green helleborine.

8. SANT MARTÍ DE LLÉMENA - LA BARROCA - SANT ROC - SANT MARTÍ DE LLÉMENA

A peu.

13 km/4 h 15 min.

Alternativa per acabar a Amer 11,8 km/4 h 25 min.

Esforç **moderat**: 351 m de pujada acumulada (uns 170 m més acabant a Amer).

Interessos:

Geologia: cingles, nummulites.

Flora: boscos, brolles/prats mediterranis, cingles, bolets.

Fauna: papallones, libèl·lules, ocells.

Època:

Abril-juliol: flora i fauna.

Tardor: bolets.

Hivern/tot l'any: vistes/geologia.

Precaucions:

Sant Roc amb un penya-segat vertical; caçadors a l'hivern i motos pels corriols; fang si plou; sense fonts.

Punt de partida/accés:

Sant Martí de Llémena (X 470930; Y 4654126) al km 19 de la GI-531 (Girona — Les Planes d'Hostoles).

Mapa: cap de bo. Descarregar mapes a mida: <http://www.icc.cat/>.

Altres rutes marcades:

Itinerànnia: un tram a la baixada de la Barroca, i de Santa Brígida a Amer. Marques blanques: camí de Sant Roc a Amer, passant per Santa Brígida (ruta de les Ermites).

Serveis bàsics: R (Sant Martí de Llémena: can Reixac, cal reservar).

Transport públic: autocars Hispano Hilariencia (Girona — Sant Martí de Llémena), excepte diumenge, a les 7.00, tornant a les 15.40, comprovar horaris: <http://www.hispanohilariencia.com/>. Autocars a Amer (Olot — Girona): <http://www.teisa-bus.com/>.

Vehícle privat fins a la Barroca o per la baixada cal seguir la pista principal per anar fins a la carretera i llavors Sant Esteve de Llémena queda a 1 km.

Una descoberta de la Barroca, un dels racons menys coneguts de la Garrotxa. Aquest altiplà amagat sobre unes destacables cingleres alberga una riquesa florística inusitada, i una gran diversitat de papallones i aus.

Des de Sant Martí, agafeu el carrer en direcció sud cap a la gran cinglera. En uns 200 m passeu al costat de can Jep Barber on cal continuar direcció sud per una pujada, tot franquejant una cadena, i per un camí herbós que mena a can Reixac Pagès en uns 5 min. Enllaceu amb una pista que ve per l'esquerra i, tot anant cap a la dreta, continueu fins a una bifurcació al cap de pocs metres on cal triar el camí de l'esquerra per superar una petita riera i acostar-vos a l'alzinar. Travesseu un petit prat i preneu un corriol estret que s'endinsa en el bosc i comença a pujar. Al cap de 10 min de pujada continuada deixeu un viarany que marxa a l'esquerra per arribar aviat a una zona més oberta de roca nua (1). A partir d'aquí el corriol — de vegades una mica tancat pels arbustos i amb alguna senyal vermella — guanya alçada més decididament fins arribar en uns 10 min a una pista que dibuixa una corba molt tancada. A la sortida del revolt a la dreta continueu amunt pel sender fins a un corriol transversal, que cal prendre cap a la dreta en suau baixada per encetar llavors un tram de grans ziga-zagues (2) que mena fins al capdamunt del cingle. Un cop a dalt un curt passeig encara dins l'alzinar, marcat per fites, porta a una ampla pista pedregosa, on cal girar cap a l'esquerra. Al cap de 250 m, gireu a la dreta [el camí que continua recte voreja la cinglera fins a l'ermita de Sant Roc] i en uns 200 m arribareu als plans de la Creu, amb un pal que indica el camí a Santa Lena, i una petita bassa amagada darrera unes

alzines (3) (1,8 km/50 min). [D'aquí surt l'alternativa per anar a Amer].

Des de davant de la bassa un corriol pedregós s'endinsa a l'alzinar en suau però continua pujada i, tot seguint les marques blanques, us porta a l'enlairada ermita de Sant Roc, a la punta sud de la cinglera (4). Tornem enrera fins a la bassa (5,4 km/2 h 05 min).

Desfeu el camí de l'anada, continuant recte on surt el corriol de pujada per la pista pedregosa que es dirigeix en direcció nord cap al pla de can Sotera. En 1,5 km arribareu a una bifurcació uns 100 m abans de la línia de pollancres que marca el torrent del Bruguer (5). Baixeu a la dreta per travessar aquest torrent (pot haver fang!) i al cap de 500 m de pujada passeu entre can Terme a i una nau nova. Aquí arribareu a una pista important que cal prendre cap a la dreta fins un corriol marcat amb senyals de pintura groga (1,5 km) que davalla suaument cap a la dreta (9,3 km/3 h).

En uns 150 m aquest corriol porta a un altre, molt xorrancat per les motos, que cal prendre en baixada seguint les pintades grogues fins arribar a la carretera entre Sant Esteve i Sant Martí de Llèmena. Travesseu la carretera i baixeu fins a una pista transversal: gireu a la dreta i continueu per un camí ombrívol al costat del riu Llèmena fins a empalmar amb una pista i un passallís de portland on hi ha un panell que explica la flora i fauna del riu (6). Travesseu el riu, pugueu fins a una bifurcació, gireu a l'esquerra entre les cases del veïnat del Raval de Sant Esteve, i al cap d'uns 50 m tombeu a la dreta per una pista que mena pels camps fins a enllaçar el camí ral en uns 400 m. Gireu a la dreta segons el senyal cap a Sant Martí i en uns 5 min arribareu a la carretera de Granollers de Rocacorba. A uns 50 m a l'esquerra un altre pal apunta cap a Sant Martí i a partir

d'aquí el camí de tornada és fàcil de seguir, i arribareu novament al punt de partida en uns 30 min (13 km/4 h 15 min).

Alternativa: des dels plans de la Creu les marques blanques us portaran a Amer tot passant per l'ermita de Santa Brígida. Després de pujar a Santa Lena (7), sempre seguint les marques blanques, preneu la pista a cal Sensaire (1,8 km). Al cap d'uns 400 m per la pista, un trencant a l'esquerra us portarà a Els Fusos (8) en un breu passeig pel bosc. Torneu a la pista i agafeu el corriol de baixada que porta a la font de can Catau (9). De la font el camí remunta fent zigzagues pel bosc fins a una gran pedrera i després a l'ermita de Santa Brígida (10). D'aquí, el camí baixa ràpidament per travessar el riu Brugent pel costat del camp de fútbol i arribar al poble.

Punts d'interès

1. Aquest mirador permet apreciar l'alzinar litoral (vegeu excursió 3, Oix-Hortmoier) que cobreix la cinglera de Sant Roc, i la de Rocafesa a l'altre costat de la vall de Llèmena. Noteu aquí la roca vermellosa, de gresos i conglomerats, la qual deixarà pas a la pedra de Girona, més dura i amb nummulites (170) utilitzada per edificar la gran escala de la catedral de Girona, entre moltes altres construccions, i que constitueix tota la cinglera de Sant Roc.

2. En arribar a la roca més blanca (de Girona) es comencen a trobar les petites parets verticals humides cobertes de l'orella de l'ós *Ramonda myconi* (28), la falguereta de cingle *Asplenium fontanum* (171) i el polipodi *Polypodium vulgare* subsp. *australe* (174).

3. La petita bassa té libèl·lules com *Libellula depressa*. Els mascles amb l'abdomen blau, curt i eixamplat s'esbatussen incansablement per obtenir els millors punts de guaita. També els mascles del gran *Anax imperator* (15) amb

llarg abdomen blau i molt territorials, i a les pastures *Gomphus pulchellus* (62), libèl·lula groga i negra que habitualment s'aparella als prats, el seu hàbitat principal, a una certa distància dels rius.

Dels amfibis, destaquem en aquesta i altres basses properes a la granota verda *Pelodytes punctatus* (115), la granota pintada *Discoglossus pictus* (187), introduïda al nostre país, el tritó verd *Triturus marmoratus* (182) i el gripau comú *Bufo bufo* (161).

La riquesa d'orquídies de la Barroca és tal que no cal remarcar cap lloc en concret. En aquests plans com en altres trobareu l'abellera fosca *Ophrys fusca* (177) i totes les espècies d'abelleres *Ophrys* sp. presents a la Garrotxa i ja esmentades als prats mesòfils calcaris (vegeu excursions 1 i 2), el curraïà vermell *Cephalanthera rubra*, l'abellera olorosa *Orchis coriophora*, la listera ovata *Listera ovata*, la caputxina olorosa *Gymnadenia conopsea* (175), el gall llengut *Serapias lingua* i l'única espècie d'orquídia de tardor a Catalunya, l'espírant autumnal *Spiranthes spiralis*, molt abundant a la Barroca. També, a la zona hi ha uns pocs peus d'espècies localment molt rares com les mosques blaves *Ophrys speculum*, l'orquí palustre *Orchis laxiflora* i la caputxina tacada *Neotinea maculata* (176). A cercar-les!

4. La cinglera de Sant Roc alberga una flora molt diversa, amb moltes plantes termòfiles que són força rares a la Garrotxa. Entre elles cal destacar *Pimpinella tragioides*, una mena de julivert amb només quatre localitats conegudes a Catalunya i que creix en aquests cingles. L'acompanyen altres plantes rupícoles com la mèlica ciliada *Melica ciliata*, la falzia blanca *Asplenium ruta-muraria*, el sarcocapne *Sarcocapnos enneaphylla* (33), els conillets *Antirrhinum majus*, l'espunyidella blanca *Galium lucidum*, una petita campaneta

Campanula rotundifolia subsp. *catalanica* i la falsa alfàbrega *Saponaria ocymoides*.

Tota la "proa" de Sant Roc és de pedra de Girona, composta de nummulites (170), closques fossilitzades de protozous unicel·lulars que semblen lleties molt grans — el seu nom ve del llatí petita moneda —.

A la cinglera crieu el corb *Corvus corax* i el falcó pelegrí *Falco peregrinus*, i es deixa veure a la zona molt sovint el falcó mostatxut *F. subbuteo* (164) i l'àguila marcenca *Circus cyaneus*.

5. Arran de l'abandó del camp tan palès a la Barroca — els mapes indiquen com a mínim 24 masos dels quals només 4 són habitats avui dia —, el paisatge ha quedat profundament modificat i actualment trobem un mosaic de bosquines i petits prats riquíssims en flora i fauna. A la zona de can Sotera el projecte per fer una gran pedrera, que hauria delmat una gran part d'aquest patrimoni, afortunadament ha estat desestimat.

Arreu la Barroca els petits prats són rics en espècies de papallones, com demostren les dades dels comptatges del CBMS (vegeu excursió 1) que van detectar 102 espècies de papallones diürnes en només quatre anys, amb una representació completíssima de les espècies mediterrànies com *Tomares ballus* (181) i *Polyommatus escheri*, a més d'algunes molt rares a la comarca com *Pieris mannii*, *Melitaea trivia* i *Carcharodus lavatherae*, i d'altres més pròpies d'ambients més montans com *Melitaea athalia* i *Satyrium ilicis*.

Entre els ocells, en els espais oberts amb petites tanques de bardissa podem destacar l'escorxador *Lanius collurio* (189), alguna que altra parella de capsigrany *L. senator*, el cucut *Cuculus canorus* (185), la puput *Upupa epops*, el gratapalles *Emberiza ciris* (1), el totoliu

Lullula arborea, el bitxac *Saxicola torquatus* (42) i l'enganyapastor *Caprimulgus caprimulgus* (escolteu el seu cant com un motor a ralenti els vespres càlids de juny i juliol). L'àguila marcenca caça sovint a les clarianes, mentre als boscos es pot veure el mosquiter pàl·lid *Phylloscopus bonelli*, el raspinell comú *Certhia brachydactyla*, la mallerenga emplomallada *Parus cristatus* i el bruel *Regulus ignicapilla* (191). A l'època de pas, passeriformes migrants com el còlit gris *Oenanthe oenanthe* són freqüents en aquests espais oberts.

6. Tot i una història d'agressions en forma de vessaments, el riu Llémena (190) encara conserva un bosc de ribera de verns *Alnus glutinosa* (178) i un sotabosc amb plantes com l'herba fetgera *Anemone hepatica* (151), la primula vera *Primula veris* (104), l'atractiva falguera llengua de cérvol *Phyllitis scolopendrium* (179), la cua de cavall *Equisetum telmateia* (192) i els penjolls *Carex pendula*, totes elles plantes pròpies dels boscos caducifolis ombrívols i humits.

El passallís és un bon punt per observar libèl·lules com *Calopteryx haemorrhoidalis* i *Onychogomphus forcipatus* (184), més comunes que els seus congèneres i menys exigents pel que fa a l'estat de les aigües (vegeu ruta 4 Montmajor amb espècies indicadores de més qualitat de l'aigua). *Boyeria irene* i *Cordulegaster boltonii* (120) han estat citades de la Llémena en els darrers anys i la seva presència indicaria una millora en la qualitat de les aigües. També són presents *Platycnemis acutipennis* (183) i *P. latipes* (111) a l'estiu, i *Aeshna cyanea* (112) i *Lestes viridis* (66) més cap a la tardor.

Al bosc de ribera són presents l'oriol *Oriolus oriolus* i el picot garser petit *Dendrocopus minor* (114), i segons l'hivern el lluer *Carduelis spinus* i la mallerenga d'aigua *Parus palustris* (134). Just després del passallís, trepitgeu

la colada de lava de la riera del Llémena, emesa pel volcà de Rocacorba de Granollers, un dels volcans menys famosos de la zona volcànica. Els plans agrícoles darrera el Raval són dipòsits al·luvials relacionats amb l'efecte de barratge provocat per aquesta colada de lava.

En els espais oberts propers és fàcil observar el picot verd *Picus viridis* (186).

7. L'ermita de Santa Lena data del segle XII i és un bon mirador sobre les muntanyes veïnes. Sobre aquests substrats sorrencs apareix el pi pinyer *Pinus pinea* i diferents arbusts acidòfils com l'estepa borrera *Cistus salviifolius*, l'estepa negra *C. monspeliensis*, el bruc d'escombres *Erica scoparia*, el bruc boal *E. arborea* i la bruguerola *Calluna vulgaris* (5). En aquest bosc creix en abundància l'arboç *Arbutus unedo*, arbust (o arbret) amb flors que triguen un any sencer en esdevenir fruit i per tant al mateix exemplar sovint són presents fruits i flors alhora. Les larves de la gran papallona *Charaxes jasius* (180) s'alimenten de les fulles tendres d'aquesta planta, i els adults amb el seu vol potent es deixen veure fàcilment a finals d'estiu.

8. Els Fusos. Curiosa formació rocosa, a la qual cal pujar per la part del darrera per tenir bones vistes sobre els boscos dels voltants, el Cabrerès i les Guílleries.

9. La font de can Catau mana alegrement d'unes roques travertines — o de pedra tosca —, roques que s'originen quan el carbonat càlcic que duu l'aigua precipita sobre plantes i matèria orgànica. Està coberta de la falzia vera *Adiantum capillus-veneris* (173), falguera amb petites fulles en forma de ventall.

10. La gran pedrera just abans de l'ermita de Santa Brígida va explotar la pedra de Girona que ara tornem a trepitjar. Baixant de l'ermita

passem per una brolla amb plantes rares a la Garrotxa, com la murtra *Myrtus communis* (172), que aquí es troba excepcionalment lluny del litoral.

En els matollars i les bosquines mediterrànies podeu observar el tallarol capnegre *Sylvia melanocephala* i l'atractiu tallarol de garriga *Sylvia cantillans* (188), els mascles amb un bigoti blanc en contrast amb el vermell del seu pit.

170

173

171

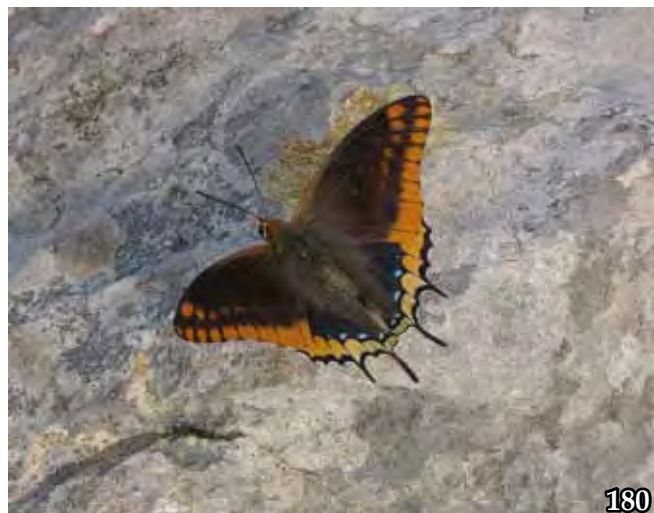

172

174

180

183

181

182

184

185

187

186

188

189

8. SANT MARTÍ DE LLÉMENA - LA BARROCA - SANT ROC - SANT MARTÍ DE LLÉMENA

A pie.

13 km/4 h 15 min.

Alternativa para acabar en Amer 11,8 km/4 h 25 min.

Esfuerzo **moderado**: 351 m de subida acumulada (unos 170 m más si se acaba en Amer).

Intereses:

Geología: acantilados, numulites.

Flora: bosques, matorral mediterráneo y prados mediterráneos, roquedos, setas.

Fauna: mariposas, libélulas, pájaros.

Época:

Abril-julio: flora y fauna.

Otoño: setas.

Invierno/todo el año: panorámicas/geología.

Precauciones:

Sant Roc presenta un acantilado vertical; cazadores en invierno y motos por los senderos; barro si llueve; sin fuentes.

Punto de partida/acceso:

Sant Martí de Llémena (X 470930, Y 4654126) en el km 19 de la GI-531 (Girona — Les Planes d'Hostoles).

Mapa: ninguno bueno. Descargar mapas a medida: <http://www.icc.cat/>.

Otras rutas marcadas:

Itinerànnia: un tramo en la bajada de la Barroca, y de Santa Brígida a Amer. Marcas blancas: camino de Sant Roc a Amer, pasando por Santa Brígida (*Ruta de les Ermites*).

Servicios básicos: R (Sant Martí de Llémena: can Reixac, es necesario reservar).

Transporte público: autobuses Hispano Hilarienca (Girona — Sant Martí de Llémena), excepto domingos a las 7.00, regresando a las 15.40, comprobar horarios: <http://www.hispanohilarienca.com/>. Autocars a Amer (Olot — Girona): <http://www.teisa-bus.com/>.

Vehículo privado hasta la Barroca o de bajada se sigue la pista principal para llegar a la carretera y en 1 km a Sant Esteve de Llémena.

Excursión para descubrir la Barroca, uno de los rincones menos conocidos de la Garrotxa. Este altiplano, escondido sobre unos espléndidos riscos alberga una notable riqueza florística y una gran diversidad de mariposas y pájaros.

Desde Sant Martí, se toma la calle en dirección sur hacia el gran acantilado. En unos 200 m se deja a un lado can Jep Barber y se sube en dirección sur por un camino franqueando una cadena y llegando a can Reixac Pagès en unos 5 min. Por la izquierda aparece una pista pero siguiendo hacia la derecha, en pocos metros se llega a una bifurcación, y por el camino de la izquierda se supera un riachuelo y acercándonos al encinar. Se atraviesa un pequeño prado y por un sendero estrecho que penetra en el bosque se inicia la ascensión. Al cabo de 10 min de subida continúa se deja una senda a la izquierda y enseguida se llega a una zona más abierta de roca sin vegetación (1). Desde este punto, el sendero — a veces un poco cerrado por los arbustos y con alguna pintada roja — sigue con una pendiente más pronunciada y en unos 10 min se alcanza una pista que describe una curva muy cerrada. Justo a la salida de la curva se continúa por un sendero que sale a la derecha y que sube hasta otro transversal que se tiene que tomar hacia la derecha, por una suave bajada y después, tras unos zigzags (2) lleva hasta lo alto del risco. Una vez arriba por el encinar un corto paseo marcado por hitos de piedras llega a una ancha pista pedregosa que se toma a la izquierda. En unos 250 m se gira a la derecha [*el camino que continúa recto bordea el risco hasta la ermita de Sant Roc*] y en unos 200 m se llega a unos llanos, els Plans de la Creu, donde un poste indica el camino a

Santa Lena, y donde detrás de unas encinas existe una pequeña charca (3) **(1,8 km/50 min)**. [Desde este punto sale la ruta alternativa para acabar en Amer].

Un sendero pedregoso marcado con señales blancas que parte de la charca penetra en el encinar con una suave pero continua subida que lleva a la elevada ermita de Sant Roc, en la punta sur del risco (4). Se regresa a la charca **(5,4 km/2 h 05 min)**.

Desde la charca se deshace el camino y, justo en la curva cerrada de la pista donde partía el sendero de subida, se continúa por la pista en dirección norte hacia el llano de can Sotera. Al cabo de 1,5 km, en una bifurcación unos 100 m antes de la línea de álamos negros que marca el torrente del Bruguer (5), se baja a la derecha para atravesar el torrente (¡puede haber barro!) y al cabo de unos 500 m de subida se pasa entre can Terme y una nave nueva. Al llegar a una pista importante se toma ésta hacia la derecha hasta un sendero marcado con señales pintadas de color amarillo (1,5 km) que desciende suavemente hacia la derecha **(9,3 km/3 h)**.

Este sendero lleva a otro, en unos 150 m, muy erosionado por el paso de motos, y que se coge de bajada siguiendo las marcas amarillas hasta la carretera entre Sant Esteve y Sant Martí de Llémèna. Después de atravesar la carretera se desciende hasta una pista transversal donde se gira a la derecha continuando por un camino sombrío junto al río Llémèna hasta empalmar con una pista y un vado de cemento con un panel informativo sobre la flora y fauna del río (6). Franqueando el río se sube hasta una bifurcación y por la izquierda, entre las casas del Raval de Sant Esteve, al cabo de unos 50 m se gira a la derecha por una pista que lleva por unos campos hasta enlazar el camino real a unos 400 m. Se gira a la derecha como

indica la señal (*cap a Sant Martí*) y en unos 5 min se llega a la carretera de Granollers de Rocacorba. A unos 50 m a la izquierda otro poste señala hacia Sant Martí, siendo el camino de regreso fácil a partir d'aquí, y llegando al punto de partida en unos 30 min **(13 km/4 h 15 min)**.

Alternativa: desde los Plans de la Creu las marcas blancas conducen a Amer pasando por la ermita de Santa Brígida. Después de subir a Santa Lena (7), siguiendo siempre las marcas blancas, se toma la pista a cal Sensaire (1,8 km). Al cabo de unos 400 m de pista, un desvío a la izquierda os llevará a Els Fusos (8) en un corto paseo por el bosque. Una vez se ha regresado a la pista se toma el sendero de bajada que lleva a la fuente de can Catau (9). Desde la fuente el camino asciende en zigzags por el bosque primero hasta una gran cantera y después hasta la ermita de Santa Brígida (10). Desde aquí, el camino baja rápidamente para atravesar el río Brugent cerca del campo de fútbol y llegar al pueblo.

Puntos de interés

1. Este mirador permite apreciar el encinar litoral (ver excursión 3, Oix-Hortmoier) que cubre los riscos de Sant Roc, y los de Rocafesa al otro lado del valle de Llémèna. Se observa aquí la roca rojiza, de areniscas y conglomerados, que luego deja paso a la piedra de Girona, más dura y con numulites (170), que forma todo el risco de Sant Roc y que ha sido utilizada para edificar la gran escalera de la catedral de Girona, entre muchas otras construcciones.

2. Al llegar a la roca más blanca (de Girona) comienzan a aparecer paredes verticales húmedas con oreja de oso *Ramonda myconi* (28), el culantrillo blanco menor *Asplenium fontanum* (171) y el polipodio *Polypodium vulgare* subsp. *australe* (174).

3. En la pequeña charca se pueden ver libélulas como *Libellula depressa*. Los machos con el abdomen azul, corto y ancho, se disputan sin cesar las mejores atalayas de la charca. También son presentes machos del grande *Anax imperator* (15), con abdomen largo y azul y negro, muy territoriales, y en los prados *Gomphus pulchellus* (62), una libélula amarilla y negra que se aparea normalmente en estos espacios abiertos a una cierta distancia de los ríos.

Entre los anfibios destacan en esta charca y otras próximas, la rana verde *Pelodytes punctatus*, el sapo partero *Alytes obstetricans* (115), el sapo pintojo *Discoglossus pictus* (187), éste último introducido en nuestro país, el tritón jaspeado *Triturus marmoratus* (182) y el sapo común *Bufo bufo* (161).

Toda la Barroca es rica en orquídeas y por tanto no es necesario destacar un lugar en concreto. En estos llanos como en otros se observan la abejera oscura *Ophrys fusca* (177) y todas las especies de abejas *Ophrys* sp. citadas en la Garrotxa y propias de los prados mesófilos calcáreos (ver excursiones 1 y 2), *Cephalanthera rubra*, *Orchis coriophora*, *Listera ovata*, *Gymnadenia conopsea* (175), el gallo *Serapias lingua* y la única especie de orquídea de otoño presente en Cataluña, *Spiranthes spiralis* muy abundante en la Barroca. También en este sector aparecen algunos ejemplares de especies muy raras a la Garrotxa, como *Ophrys speculum*, *Orchis laxiflora* y *Neotinea maculata* (176). ¡A buscarlas!

4. Los riscos de Sant Roc albergan una flora muy diversa, con muchas plantas termófilas que son más bien raras en la Garrotxa. Entre ellas destacan *Pimpinella tragioides*, una umbelífera con solamente cuatro localidades conocidas en Cataluña y que crece en estas rocas. Le acompañan otras plantas rupícolas

como espiguillas de seda *Melica ciliata*, culantrillo blanco *Asplenium ruta-muraria*, zapatillo de la Virgen *Sarcocapnos enneaphylla* (33), bocas de dragón *Antirrhinum majus*, *Galium lucidum*, la campanita *Campanula rotundifolia* subsp. *catalanica* y la jabonera de roca *Saponaria ocymoides*.

Toda la “proa” de Sant Roc está formada por piedra de Girona, compuesta de numulites (170), caparazones calcáreos de protozoos unicelulares fosilizados que parecen lentejas grandes — su nombre viene del latín pequeña moneda —.

En los riscos crían el cuervo *Corvus corax* y el halcón peregrino *Falco peregrinus*, y a menudo se pueden observar el alcotán *F. subbuteo* (164) y el águila culebrera *Circus cyaneus*.

5. Como consecuencia del abandono del mundo rural tan evidente en la Barroca — los mapas indican como mínimo 24 masías, de las que solamente 4 están habitadas actualmente —, el paisaje se ha modificado drásticamente y hoy en día está constituido por un mosaico de bosques y pequeños prados, riquísimos en flora y fauna. Por fortuna, en la zona de can Sotera, el proyecto de una gran cantera que habría perjudicado gravemente este patrimonio natural, ha sido desestimado.

Por toda la Barroca existen prados de poca extensión ricos en especies de mariposas, como demuestran los datos de los muestreos del CBMS (ver excursión 1) que en sólo cuatro años detectaron 102 especies de mariposas diurnas, con una completísima representación de especies mediterráneas, como *Tomares ballus* (181) y *Polyommatus escheri*, además de algunas muy raras en la comarca como *Pieris mannii*, *Melitaea trivia* y *Carcharodus lavatherae*, y otras propias de

ambientes más montanos como *Melitaea athalia* y *Satyrrium ilicis*.

En espacios abiertos de prados y matorrales espinosos destaca el alcaudón dorsirrojo *Lanius collurio* (189), alguna pareja de alcaudón común *L. senator*, el cuco *Cuculus canorus* (185), la abubilla *Upupa epops*, el escribano cenizo *Emberiza soteño* (1), la totovía *Lullula arborea*, la tarabilla común *Saxicola torquatus* (42) y el chotacabras *Caprimulgus caprimulgus* (su canto recuerda un motor en ralentí y se oye los atardeceres cálidos de junio y julio). La águila culebrera a menudo caza en los claros, mientras que en los bosques no es difícil observar el mosquitero papialbo *Phylloscopus bonelli*, el agateador común *Certhia brachydactyla*, el herrerillo capuchino *Parus cristatus* y el reyezuelo listado *Regulus ignicapilla* (191). En la época de paso migratorio de paseriformes se ve frecuentemente en estos espacios abiertos la collaba gris *Oenanthe oenanthe*.

6. A pesar de una larga lista de agresiones en forma de vertidos contaminantes, el río Llémena (190) todavía conserva un bosque de ribera de alisos *Alnus glutinosa* (178) y un sotobosque con la hepática *Anemone hepatica* (151), la primavera común *Primula veris* (104), el atractivo helecho lengua de ciervo *Phyllitis scolopendrium* (179), la cola de caballo *Equisetum telmateia* (192) y *Carex pendula*, todas ellas plantas propias de los bosques de ribera.

El gual del río es un buen lugar para observar libélulas como *Calopteryx haemorrhoidalis* y *Onychogomphus forcipatus* (184), más comunes y menos exigentes respecto a la calidad de las aguas y del hábitat que congéneres suyos (ver ruta 4 Montmajor sobre especies indicadoras de una mejor calidad del agua). *Boyeria irene* y *Cordulegaster boltonii* (120) han sido citadas en el Llémena en los últimos años, y su presencia

indicaría una mejora en la calidad del agua. También son presentes *Platycnemis acutipennis* (183) y *P. latipes* (111) en verano, y *Aeshna cyanea* (112) y *Lestes viridis* (66) más hacia el otoño.

En el bosque de ribera se pueden observar la oropéndola *Oriolus oriolus* y el pico menor *Dendrocopos minor* (114), y según el invierno el lúgano *Carduelis spinus* y el herrerillo palustre *Parus palustris* (134). Justo después del gual del río se pisa la colada de lava de la riera del Llémena, emitida por el volcán de Rocacorba de Granollers, uno de los volcanes menos famosos de la zona volcánica. Los llanos agrícolas próximos al Raval son depósitos aluviales relacionados con la formación de un lago al cerrar el paso del río la colada de lava.

En estos espacios abiertos es fácil observar el pito real *Picus viridis* (186).

7. La ermita de Santa Lena del siglo XII es un buen mirador sobre las montañas vecinas. Sobre sustratos arenosos aparece el pino piñonero *Pinus pinea* y diferentes arbustos acidófilos como el jaguarzo *Cistus salvifolius*, el jaguarzo negro *C. monspeliensis*, el brezo de escobas *Erica scoparia*, el brezo blanco *E. arborea* o la brecina *Calluna vulgaris* (5). En este bosque crece en abundancia el madroño *Arbutus unedo*, arbusto (o pequeño árbol) con flores que tardan un año en convertirse en frutos y por tanto en el mismo árbol pueden encontrarse a la vez flores y frutos. Las larvas de la gran mariposa *Charaxes jasius* (180) se alimentan de las hojas tiernas de esta planta y los adultos con su potente vuelo se dejan ver fácilmente al acabar el verano.

8. Els Fusos. Curiosa formación rocosa a la que se tiene que ascender por la parte de detrás, para disfrutar de las buenas vistas sobre los bosques del alrededor, el Cabrerès y las Guillerries.

9. En la fuente de can Catau el agua surge alegremente de unas rocas travertinas, formadas cuando el carbonato cálcico que transporta el agua precipita sobre plantas y materia orgánica. La roca está recubierta de culantrillo de pozo *Adiantum capillus-veneris* (173), helecho con pequeñas hojas en forma de abanico.

10. La gran cantera que encontramos justo antes de bajar a la ermita de Santa Brígida es fruto de la explotación de la piedra de Girona que ahora volvemos a pisar. Bajando de la ermita se atraviesa un matorral mediterráneo con plantas muy raras en la comarca, como el mirto *Myrtus communis* (172), aquí excepcionalmente lejos del litoral.

En los matorrales y bosques bajos mediterráneos se puede observar la curruca cabecinegra *Sylvia melanocephala* y la atractiva curruca carrasqueña *Sylvia cantillans* (188), en que los machos presentan unos bigotes blancos que contrastan con el color rojo del pecho.

8. SANT MARTÍ DE LLÉMENA - LA BARROCA - SANT ROC - SANT MARTÍ DE LLÉMENA

À pied

13 km/4 h 15 min.

Alternative pour aller à Amer 11,8 km/4 h 25 min.

Effort **modéré**: 351 m de montée cumulée (environ 170 m de plus en retournant par Amer).

Intérêt naturel:

Flore, champignons, papillons, libellules, oiseaux.

Saison:

Avril-juillet: flore et faune.

Automne: champignons.

Hiver/toute l'année: vues/géologie.

Précautions:

La falaise verticale à Sant Roc; chasseurs en hiver et motos sur les sentiers; boue; absence de fontaines.

Point de départ/accès:

Sant Martí de Llémena (X 470930, Y 4654126) sur le km 19 de la route GI-531 (entre Girona et les Planes d'Hostoles).

Carte: Nous ne conseillons aucun. Cartes à télécharger disponibles sur www.icc.es.

Autres itinéraires balisés:

Itinerànnia: bref tronçon sur la descente de La Barroca et de Santa Brígida à Amer. Marques blanches indiquant le chemin de Sant Roc à Amer, en passant par Santa Brígida (route des ermitages).

Services: R (Sant Martí de Llémena: Can Reixac, il faut réserver).

Transport public: autocars Hispano Hilarienca de Girona à Sant Martí de Llémena à 7 h 00 (sauf dimanche), retour à 15 h 40 (sauf dimanche). Plusieurs autocars d'Amer à Girona dans l'après-midi (TEISA).

Véhicule privé jusqu'à La Barroca, où lors de la descente suivre la piste principale pour aboutir à la route et puis à Sant Esteve de Llémena à 1 km.

Une découverte de La Barroca, un des coins les moins connus de La Garrotxa. Ce haut plateau caché derrière une falaise hautaine abrite une richesse floristique singulière ainsi qu'une grande diversité de papillons et d'oiseaux.

En partant de Sant Martí, prendre la rue entre les maisons en direction S, vers la grande falaise. Après 200 m, on passe à côté de Can Jep Barber où il faut continuer vers le S tout en montant. Franchir une chaîne et suivre par un chemin herbacé menant à Can Reixac Pagès en 5 min. Emprunter la piste qui vient de gauche, tourner à droite et continuer quelques mètres jusqu'à une bifurcation, où il faut choisir le chemin à gauche pour traverser une petite rivière et s'approcher de la chênaie verte. Traverser un petit pré et prendre un sentier étroit qui entre dans le bois et commence à monter. Continuer à monter pendant 10 min, laisser passer un sentier conduisant à gauche, pour atteindre rapidement une zone plus ouverte de roche nue (1). À partir d'ici, le sentier -parfois un peu couvert par les arbustes et à quelques marques rouges assez effacées- gagne plus nettement de la hauteur jusqu'à atteindre en 10 min une piste qui dessine un virage très serré. En sortant du virage à droite, continuer l'ascension sur le sentier, qui ne tarde pas à rejoindre un autre sentier transversal. Prendre ce sentier à droite en descendant doucement pour entamer ensuite un tronçon à grands zigzags (2) menant jusqu'en haut de la falaise. Au sommet, une courte promenade, encore dans la chênaie verte et balisée de bornes, conduit à une large piste pierreuse, où il faut tourner à gauche. Après 250 m, prendre à droite (*le chemin qui suit tout droit entoure la ligne de la falaise jusqu'à l'ermitage de Sant Roc*). Après

200 m, on arrive sur les plaines de La Creu, où un poteau indique le chemin à Santa Lena (Mare de Déu de Puig d'Elena), et à une petite mare cachée derrière quelques chênes verts (3) (1,8 km/50 min). [*Ici commence l'alternative menant à Amer*].

Devant la mare, un sentier pierreux pénètre dans la chênaie verte, en montant doucement mais sans arrêt. Tout en suivant les marques blanches, on atteint l'ermitage de Sant Roc, élevé sur la pointe de la falaise (4). Retourner jusqu'à la mare (5,4 km/2 h 05 min).

Revenir sur le chemin de l'aller, en continuant tout droit où démarre la montée par la piste pierreuse se dirigeant vers le N à la plaine de Can Sotera. Laisser passer les chemins qui vont d'un côté et de l'autre, et à 1,5 km on atteint une bifurcation à 100 m environ avant la ligne de peupliers marquant le cours du Bruguer (5). Descendre à droite pour franchir le torrent (il y a de la boue !) et, tout en montant, marcher 500 m et passer entre Can Terme à gauche et un bâtiment neuf à droite. Ici on rejoint une piste importante, qu'il faut prendre à droite sur 1,5 km jusqu'à trouver, à droite, un sentier marqué de peinture jaune qui commence à descendre doucement (9,3 km/3 h).

Après 150 m, ce sentier en rejoint un autre raviné par les motos, qu'il faut prendre en descendant (suivre toujours les marques jaunes) jusqu'à arriver à la route entre Sant Esteve et Sant Martí de Llémena. Traverser la route et descendre pour chercher une piste transversale : prendre à droite et continuer par un chemin ombragé à côté de la rivière Llémena jusqu'à rejoindre une piste et un passage en ciment Portland où un poteau avec un panneau explique la flore et la faune de la rivière (6). Traverser la rivière, monter jusqu'à une bifurcation, tourner à gauche entre les maisons d'El Raval de Sant Esteve

et, après 50 m, tourner à droite par une piste menant aux champs jusqu'à aboutir au chemin royal, à 400 m. Prendre à droite en suivant l'indication à Sant Martí et en 5 min on arrive à la route menant à Granollers de Rocacorba. À 50 m environ, sur la gauche, un poteau signale Sant Martí et, à partir d'ici, le chemin de retour devient plus aisé à suivre. En une demi heure, on revient au point de départ (13 km/4 h 15 min).

Alternative: depuis les plaines de La Creu, les marques blanches conduisent à Amer, en passant par l'ermitage de Santa Brígida. Après l'ascension à Santa Lena (Mare de Déu de Puig d'Elena) (7), en suivant toujours les marques blanches, prendre la piste pour passer à côté de Cal Sansaire (en 1,8 km). À un carrefour, prendre à gauche et après 250 m environ par la piste, au croisement, sur la gauche, une brève promenade dans le bois mène à Els Fusos (8). Reprendre la piste et emprunter le sentier qui descend jusqu'à la fontaine de Can Catau (9). De la fontaine, le chemin remonte en zigzaguant à travers le bois jusqu'à une grande carrière et puis à l'ermitage de Santa Brígida (10). À partir de là, le chemin dévale en vitesse pour franchir le Brugent du côté du terrain de football et on arrive ensuite au village.

Points d'intérêt

1. Ce mirador permet d'apprécier la chênaie verte littorale (voir excursion 3, Oix-Hortmoier) qui couvre la falaise de Sant Roc et celle de Rocafesa, de l'autre côté de la vallée de Llémena. À remarquer ici la roche rougeâtre, de grès et conglomérats, qui cède la place rapidement à la pierre de Girone –plus dure et à nummulites (170) et appelée ainsi parce qu'elle avait été utilisée pour bâtir les grands escaliers de la cathédrale de Girone, parmi d'autres constructions–, qui façonne toute la falaise de Sant Roc.

2. En arrivant à la roche la plus blanche (de Gironne) l'on commence à trouver les petites parois verticales humides couvertes de ramondes des Pyrénées *Ramonda myconi* (28), d'asplénium des fontaines *Asplenium fontanum* (171) et d'abondants polypodes *Polypodium vulgare* subsp. *australe* (174).

3. La petite mare est fréquentée par des libellules telles que la libellule déprimée *Libellula depressa*, dont les mâles ont l'abdomen bleu, court et élargi, qui se battent inlassablement afin d'obtenir les meilleurs postes de guet. Ou encore, les mâles du grand l'anax empereur *Anax imperator* (15), très territoriaux et au long abdomen bleu, et, dans les pâturages, le gomphe joli *Gomphus pulchellus* (62), libellule jaune et noire qui fait l'accouplement d'habitude dans les prés à quelque distance des rivières qui sont son milieu principal.

Parmi les amphibiens, citons dans cette mare et dans d'autres à proximité la grenouille de Perez *Pelophylax perezii*, le crapaud accoucheur *Alytes obstetricans* (115), la grenouille peinte *Discoglossus pictus* (187), introduite dans notre pays, le triton marbré *Triturus marmoratus* (182) et le crapaud commun *Bufo bufo* (161).

La richesse en orchidées à La Barroca est tellement élevée que n'importe quel endroit nous conviendra. Dans ces plaines il faut chercher toutes les espèces d'*Ophrys* sp. présentes dans La Garrotxa et déjà citées pour les prairies mésophiles calcaires (voir excursions 1 et 2), outre l'orchis brun *Ophrys fusca* (177), la céphalanthère rouge *Cephalanthera rubra*, l'orchis punaise *Orchis coriophora*, la listère à feuilles ovales *Listera ovata*, l'orchismoucheron *Gymnadenia conopsea* (175), le sérapias en langue *Serapias lingua* et, la seule espèce d'orchidée d'automne en Catalogne, la spiranthe d'automne *Spiranthes spiralis*, très abondante à La Barroca. Dans la

zone il existe aussi quelques pieds d'espèces localement très rares comme l'ophrys miroir *Ophrys speculum*, l'orchis à fleurs lâches *Orchis laxiflora* et l'orchis intact *Neotinea maculata* (176). À découvrir !

4. La falaise de Sant Roc héberge une flore très intéressante, avec de nombreuses plantes thermophiles très rares à La Garrotxa. Parmi celles-ci, citons le boucage *tragium Pimpinella tragium*, une espèce de persil qui pousse dans ces falaises et qui n'a été repérée que dans quatre sites dans toute la Catalogne. D'autres plantes rupicoles l'accompagnent, telles que la rue des murailles *Asplenium ruta-muraria*, la fumeterre à neuf folioles *Sarcocapnos enneaphylla* (33), le mufler *Antirrhinum majus*, le gaillet luisant *Galium lucidum*, une petite campanule *Campanula rotundifolia* subsp. *catalanica* et la saponaire faux-basilic *Saponaria ocymoides*.

Toute la «proue» de Sant Roc est formée de pierre de Gironne, qui est composée de nummulites (170), les coquilles fossilisées de protozoaires unicellulaires qui ressemblent à d'énormes lentilles ; le mot vient du latin «petite monnaie». Sur la falaise font leur nid le grand corbeau *Corvus corax* et le faucon pèlerin *Falco peregrinus*, et la zone est aussi fréquentée par le faucon hobereau *F. subbuteo* (164) et le circaète Jean-le-Blanc *Circaetus gallicus*.

5. Suite à l'abandon des terres si évident à La Barroca -les cartes indiquent au moins 24 mas, dont seulement 4 sont toujours habités-, le paysage a été profondément modifié et aujourd'hui on y trouve une mosaïque de bosquets et de petits prés, très riches en flore et faune. Dans la zone de Can Sotera, le projet d'y faire une grande carrière, qui aurait décimé une grande partie de ce patrimoine, a été, heureusement, rejeté.

Partout à La Barroca les petites prairies sont riches en espèces de papillons, d'après ce qui a été avéré par les données des recensements du CBMS (voir excursion 1) lors desquels 102 espèces de papillons diurnes ont été détectées en seulement quatre ans, dont une gamme très complète d'espèces méditerranéennes comme le faux-cuivré *Tomares ballus* (181) et l'azuré du plantain *Polyommatus escheri*, en plus d'autres extrêmement rares dans la région telles que la oïéride de l'ibéride *Pieris mannii*, le mélitée de buillon-blanc *Melitaea trivia* et l'hespérie de l'épiaire *Carcharodus lavatherae*, et d'autres telles que le mélitée du mélampyre *Melitaea athalia*, et la thécia de l'yeuse *Satyrrium ilicis* qui caractérisent plutôt les endroits plus montagnards.

Parmi les oiseaux, dans les endroits ouverts et sur les petits buissons de ronces se laissent voir la pie-grièche écorcheur *Lanius collurio* (189), quelques couples de pies-grièches à tête rousse *L. senator*, le coucou gris *Cuculus canorus* (185), la huppe fasciée *Upupa epops*, le bruant zizi *Emberiza cirrus* (1), l'alouette lulu *Lullula arborea*, le tarier pâtre *Saxicola torquatus* (42) et l'engoulevent d'Europe *Caprimulgus europaeus* (à ne pas rater son chant semblable à un moteur au ralenti les soirs chauds de juin et juillet). Le circaète Jean-le-Blanc chasse souvent sur les clairières, tandis que dans les bois on trouve le pouillot de Bonelli *Phylloscopus bonelli*, le grimpereau des jardins *Certhia brachydactyla*, la mésange huppée *Parus cristatus* et le roitelet à tripple bandeau *Regulus ignicapilla* (191). Lors des périodes de passage des passériformes migrants, le traquet motteux *Oenanthe oenanthe* est fréquent dans les espaces ouverts.

6. En dépit de toute une histoire d'agressions sous forme de déversements, la rivière Llémena (190) conserve toujours une forêt riveraine à aulnes *Alnus glutinosa* (178), au sous-bois à plantes comme l'anémone hépatique *Anemone*

hepatica (151), la primevère officinale *Primula veris* (104), la belle fougère scolopendre *Phyllitis scolopendrium* (179) (aussi langue-de-cerf ou langue-de-bœuf), la grande prêlé *Equisetum telmateia* (192) et la laîche pendante *Carex pendula*, des plantes typiques des forêts à feuilles caduques ombragées et humides.

Le gué est un bon endroit pour observer les libellules telles que la caloptéryx hémorroïdale *Calopteryx haemorrhoidalis* et le gomphe à pinces *Onychogomphus forcipatus* (184), plus communes que leurs congénères et moins exigeantes en ce qui concerne l'état des eaux (voir excursion 4 Montmajor pour les espèces les plus indicatrices de la qualité de l'eau). L'aesche paisible *Boyeria irene* et le cordulégastre annelé *Cordulegaster boltonii* (120) ont été citées dans la Llémena ces dernières années, et leur présence indiquerait une amélioration quant à la qualité des eaux. Aussi, l'agrion orangé *Platynemesis acutipennis* (183) et l'agrion blanchâtre *P. latipes* (111) en été, et l'aesche bleue *Aeshna cyanea* (112) et le leste vert *Lestes viridis* (66) à la fin de l'été et en automne.

Dans la forêt riveraine, on trouve le loriot d'Europe *Oriolus oriolus* et le pic épeichette *Dendrocopos minor* (114), et, selon l'hiver, le tarin des aulnes *Carduelis spinus* et la mésange nonnette *Parus palustris* (134). Juste après avoir passé le gué, on marche sur la coulée de lave de la rivière Llémena, issue du volcan de Rocacorba de Granollers, un des volcans les moins visités de la zone volcanique. Les plaines agricoles situées derrière El Raval sont des dépôts alluviaux liés à l'effet de barrage provoqué par la coulée de lave.

Dans les espaces ouverts des alentours, il est facile de sentir crier le pic vert *Picus viridis* (186) comment en riant, une espèce qui, contrairement aux autres pics, se nourrit à terre des fourmis.

7. L'ermitage de Santa Lena (Mare de Déu de Puig d'Elena) datant du XIIe siècle constitue un excellent mirador sur les montagnes voisines. Sur substrats sableux apparaissent le pin parasol *Pinus pinea* et différents arbustes acidophiles tels que le ciste à feuilles de sauge *Cistus salvifolius*, le ciste de Montpellier *C. monspeliensis*, la bruyère à balais *Erica scoparia*, la bruyère arborescente *E. arborea* ou la callune *Calluna vulgaris* (5).

Dans ce bois pousse en abondance l'arbousier *Arbutus unedo*, plante au cycle de vie de deux ans dont les fleurs tardent une année entière à devenir des fruits, provoquant que sur le même arbuste soient souvent présents fruits et fleurs de façon simultanée. Les larves du grand papillon le pacha à deux queues *Charaxes jasius* (180) se nourrissent des feuilles tendres de cet arbuste et les adultes au vol puissant se laissent voir aisément à la fin de l'été. Les adultes (ou les imagos) volent de manière très puissante et ont l'habitude de descendre à se nourrir des excréments animaux ou des fruits pourris (surtout des figes).

8. Els Fusos. Curieuse formation rocheuse sur laquelle ça vaut le coup de monter par derrière pour jouir des vues sur les bois des alentours ainsi que du Cabrerès et Les Guillerries.

9. La fontaine de Can Catau jaillit gaiement des roches travertines -ou de pierre brute-, qui se forment lorsque le calcaire contenu dans l'eau se précipite sur les plantes et la matière organique, par exemple à proximité des fontaines. Elle est couverte d'adianthe cheveux-de-Vénus *Adiantum capillus-veneris* (173), une fougère à petites feuilles en éventail.

10. Dans la grande carrière juste avant d'arriver à l'ermitage de Santa Brígida fut

exploitée la pierre de Girone sur laquelle on marche à nouveau. En descendant de l'ermitage, on passe par des broussailles à plantes rares dans ce milieu, dont le myrte *Myrtus communis* (172), qui se trouve ici exceptionnellement loin du littoral.

Dans les maquis et les bosquets méditerranéens on retrouve la jolie fauvette passerine *Sylvia cantillans* (188), dont les mâles ont une moustache blanche contrastant sur la poitrine brique, et la fauvette mélanocéphale *Sylvia melanocephala*.

8. SANT MARTÍ DE LLÉMENA - LA BARROCA - SANT ROC - SANT MARTÍ DE LLÉMENA

On foot

13 km/4 h 15 min.

Option returning via Amer: 11.8 km/4 h 25 min.

Moderate: 351 m total climb (an extra 170 m if you return via Amer).

Interests:

Flora, fungi, butterflies, dragonflies and birds.

Period of year:

April-July: flora and fauna.

Autumn: fungi.

Winter/all year: views/geology.

Precautions:

The cliffs of Sant Roc are sheer; hunters in winter, scrambling bikes along some of the paths; mud; no springs.

Starting point/access:

Sant Martí de Llémena (X 470930, Y 4654126) at km 19 of the GI-531 (between Girona and Les Planes d'Hostoles).

Map: no good published map, although if you visit www.icc.es you can print off the appropriate parts of map.

Other marked routes:

Itinerànnia: briefly on the way down from La Barroca to Sant Martí de Llémena and from Santa Brígida to Amer. White marks: the route from Sant Roc to Amer via Santa Lena and Santa Brígida (Ruta de les Ermites) is well painted in White.

Basic services: R (Sant Martí de Llémena: Can Reixac, booking essential).

Public transport: Hispano Hilariencia bus from Girona to Sant Martí de Llémena at 07.00 (not Sunday), returning at 15.40 (not Sunday). Three or four buses from Amer to Girona in the afternoon.

Private vehicle: the track to La Barroca is apt for all cars.

A chance to discover La Barroca, one of the least known areas of La Garrotxa. The woods and pastures of this forgotten corner of La Garrotxa that hide behind the sheer cliffs of the Sant Roc escarpment harbour a singular richness of plants, butterflies and birds.

From Sant Martí, pick up the street that runs southwards towards the tall cliffs in the background. In 200 m after passing in front of a house, Can Jep Barber, continue southwards along a grassy track closed off with a chain that will take you to Can Reixac Pagès in 5 min. Keep right where a track enters from the left and then at a junction, take the left-hand option that almost immediately crosses a gully and heads up towards the forest. Cross a small field and pick up the footpath that enters the woods and begins to climb. After 10 min of steady climbing, ignore a path that heads off to the left and soon you will come to a clearing with a large area of bare rock for views NE (1). From here the path continues to climb and is sometimes somewhat overgrown; a few rather worn red paint marks guide you as you gain height quickly. In 10 min you reach a track, just at the apex of a sharp bend. A few metres up the track, the continuation of your footpath heads up to the right, back into the forest, and soon reaches a cross-path. Turn right, slightly downhill at first, but then climbing once again in large zigzags (2) that will take you all the way up to the top of the cliff. Once on top (but still in the forest), the path is marked by a number of cairns and quickly takes you out on to a broad track. Turn left and then in 250 m keep right at a junction (*the track that continues straight on will take you along the cliff edge all the way to Sant Roc*) and in 200 m you will reach the

open fields of Plans de la Creu, where a signpost indicates the way up to Santa Lena. An interesting small pond is hidden away behind a clump of holm oaks (3) (1.8 km/50 min). [*The signpost points the way to Amer via Santa Lena*].

Just opposite the pond a stony path heads into the forest and begins to climb gently but continuously (note the white marks) and leads you all the way to the cliff-top church of Sant Roc (4). Return to the pond (5.4 km/2h 05 min).

Retrace your steps, but carry straight on northwards towards Pla de Can Sotera where the path you climbed up meets the track. Keeping straight on all the time and ignoring turn-offs left and right, this track in 1.5 km will take you to a junction 100 m from a line of poplars that mark the presence of a gully, Torrent del Bruguer (5). Head downhill to the right to cross the gully (it can be quite muddy!) and follow the track up the other side to pass in 500 m between Can Terme on your left and a new farm shed on your right. Just beyond you reach a broad track, where you should turn right. Continue along this track, looking out for the yellow Itinerànnia paint marks that join the track from the left after around 1.3 km. These marks follow the track for a further 200 m before indicating where (in fact 70 m before the track turns into a tarmacked road -- if the whole track hasn't been tarmacked) you should bear right on a path that begins to drop gently into the scrubby forest (9.3 km/3h).

This path takes you in 150 m to a junction with a much-eroded path, seriously damaged by trail bikes: turn right downhill here (still following the yellow marks) as far as the road between Sant Esteve and Sant Martí de Llémèna. Cross straight over and drop down to a track, where you should turn right on

a shady path that runs parallel to the river Llémèna. After a little over 100 m, you reach a bridge with a signpost and information panel (6). Cross the river on the track, climb up to the first junction and turn left between the houses of the hamlet of El Raval de Sant Esteve. Just 50 m further on, turn right along a track that heads for the fields and joins in 400 m with the original trail (*camí ral*) that linked this valley to Girona. Turn right (note sign indicating Sant Martí de Llémèna) and in 5 min you will reach the road to Granollers de Rocacorba. Some 50 m to the left another signposts points to Sant Martí and from here the route is easy to follow. In a further 30 min you will arrive back in Sant Martí de Llémèna (13 km/4 h 15 min).

Option: from the fields at Plans de la Creu, follow the white marks to Amer via Santa Brígida, which first take you up to the church of Santa Lena (7). Heeding the white marks, take the track from Santa Lena and pass next to the farm of Cal Sensaire in 1.8 km and then, after a sharp left turn and a further 400 m of track, you will come to a junction where a sign will point you left into the woods for a short detour to the rocky outcrop of Els Fusos (8). Back at the track, cross straight over and pick up the path down to the natural spring of Font de Can Catau (9). From here, the path zigzags up into the woods to a large abandoned quarry and on to Santa Brígida (10) and then drops quickly to cross the river Brugent next to the football pitch, a mere 500 m from the centre of the town of Amer.

Points of interest

1. From this spot there are good views of the coastal holm oak forest (see Walk 3, Oix-Hortmoier) that covers the cliffs of Sant Roc and Rocafesa (the cliffs on the other side of the Llémèna valley). The rocks underfoot are reddish, a mix of mudstones and conglomerates, but soon give way to

the overlying 'Girona rock' of which the whole prow-like cliff of Sant Roc is formed. This latter stratum is harder and composed largely of fossil nummulites (170), and is so-called because it was used to build the great flight of steps that leads up to Girona cathedral, amongst many other buildings in the city.

2. Once you reach the much paler and more resistant Girona rock you begin to find low humid cliff-faces covered in ramonda *Ramonda myconi* (28), the common fern *Asplenium fontanum* (171) and lots of southern polypody *Polypodium vulgare* subsp. *australe* (174).

3. This small pond holds dragonflies such as Broad Chaser *Libellula depressa*, the males with short but wide blue abdomens, who scrap continuously to obtain the best perches. Also here, males of the large blue Emperor *Anax imperator* (15), also very territorial, patrol, while in the pastures, look out for Western Clubtail *Gomphus pulchellus* (62), a black-and-yellow dragonfly that habitually hunts and mates in areas of pastures, kilometres away from the rivers that constitute its breeding habitat. The local amphibians include Perez's Frog *Pelohylax perezi*, Midwife Toad *Alytes obstetricans* (115), Painted Frog *Discoglossus pictus* (187), an introduced species, Marbled Newt *Triturus marmoratus* (182) and Common Toad *Bufo bufo* (161).

The diversity of orchid species in La Barroca is so great that there is no need to highlight any particular spot. You should look out for all the typical ophrys found in La Garrotxa in calcareous grassland (see walks 1 and 2), as well as dark ophrys *Ophrys fusca* (177), red helleborine *Cephalanthera rubra*, twayblade *Listera ovata*, bug *Orchis coriophora* and fragrant *Gymnadenia conopsea* (175) orchids,

common tongue orchid *Serapias lingua* and the only autumn species in Catalonia, autumn lady's-tresses *Spiranthes spiralis*, very abundant in La Barroca. Also in the area there are a few examples of a number of locally very rare species such as mirror *Ophrys speculum*, lax-flowered *Orchis laxiflora* and dense-flowered *Neotinea maculata* (176) orchids.

4. The long escarpment of Sant Roc harbours an interesting floral community that includes a wealth of thermophilic species that are generally rare in La Garrotxa. Possibly the most relevant is a parsley-like burnet saxifrage *Pimpinella tragium*, which is found at only four sites in the whole of Catalonia. Alongside it grow other rock-loving plants such as the grass hairy melick *Melica ciliata*, wall-rue *Asplenium ruta-muraria*, sarcocapnos *Sarcocapnos enneaphylla* (33), common snapdragon *Antirrhinum majus*, a rock-loving bedstraw *Galium lucidum*, harebell *Campanula rotundifolia* subsp. *catalanica* and rock soapwort *Saponaria ocymoides*.

The whole of the 'prow' of Sant Roc is formed of the 'Girona rock', composed of a myriad of nummulites (170), the fossilised shell of unicellular protozoans that resemble enormous lentils; their name comes from the Latin for 'little coin'. On these cliffs breed Ravens *Corvus corax* and Peregrine *Falco peregrinus*, and also commonly seen here are Hobby *F. subbuteo* (164) and Short-toed Eagle *Circus gallicus*.

5. The effects of rural-urban drift are evident on La Barroca – maps indicate at least 24 farms, of which only four are still inhabited – and the landscape has as a result been profoundly modified. Today, we find a mosaic of copses, small pastures and cultivated fields that hold a splendid variety

of flora and flora. A large quarry that would have destroyed much of this irreplaceable natural heritage was planned for the area around Can Sotera, but fortunately common sense prevailed and for the time being the project has been shelved.

The small patches of grassland that abound on La Barroca are rich in butterflies, as data from the CBMS counts have revealed (see Walk 1). In all 102 species were detected in just four years, including a full range of Mediterranean species such as the threatened Provence Hairstreak *Tomares ballus* (181) and *Polyommatus escheri*, as well as others that are locally extremely scarce such as Southern Small White *Pieris mannii*, Lesser Spotted Fritillary *Melitaea trivia* and Marbled Skipper *Carcharodus lavatherae*, and more Eurosiberian species such as Heath Fritillary *Melitaea athalia* and Ilex Hairstreak *Satyrrium ilicis*, both commoner in upland habitats.

Birdwise, these open spaces and hedgerows are perfect habitat for Red-backed Shrike *Lanius collurio* (189), the odd pair of Woodchat Shrike *L. senator*, Cuckoo *Cuculus canorus* (185), Hoopoe *Upupa epops*, Cirl Bunting *Emberiza cirlus* (1), Woodlark *Lullula arborea*, Stonechat *Saxicola torquatus* (42) and European Nightjar *Caprimulgus caprimulgus*, whose churring song resembling an idling motor can be heard on warm summer evenings. Short-toed Eagles are frequently seen hunting over the former pastures, whilst the woods hold Bonelli's Warbler *Phylloscopus bonelli*, Short-toed Treecreeper *Certhia brachydactyla*, Crested Tit *Parus cristatus* and Firecrest *Regulus ignicapilla* (191). During spring and summer migration, such open areas are good for migrant passerines such as Northern Wheatear *Oenanthe oenanthe*.

6. Despite a history of human disturbance in the form of contamination from local farms and industry, the river Llémena (190) still conserves riparian woodland with alders *Alnus glutinosa* (178) and an understorey of hepatica *Anemone hepatica* (151), cowslip *Primula veris* (104), hart's-tongue fern *Phyllitis scolopendrium* (179), great horsetail *Equisetum telmateia* (192) and pendulous sedge *Carex pendula*, all typical plants of humid, shady deciduous woodland.

This bridge is a good place for dragonflies such as Copper Demoiselle *Calopteryx haemorrhoidalis* and Small Pincertail *Onychogomphus forcipatus* (184), commoner than their respective congeners and less demanding when it comes to the quality of their habitat (see Walk 4 for the best dragonfly indicator species). Western Spectre *Boyeria irene* and Common Goldenring *Cordulegaster boltonii* (120) have been recorded from the Llémena in recent years, which would seem to indicate an improvement in the quality of the river's waters. Also here, both Orange *Platynemesis acutipennis* (183) and White *P. latipes* (111) Featherlegs in summer, and Blue Hawker *Aeshna cyanea* (112) and Western Willow Spreadwing *Lestes viridis* (66) in autumn.

The riparian forest holds birds such as Golden Oriol *Oriolus oriolus* and Lesser Spotted Woodpecker *Dendrocopos minor* (114), as well as Siskin *Carduelis spinus* and Marsh Tit *Parus palustris* (134) in some winters. Just after crossing the river, note on your left the volcanic deposits that were emitted by the volcano of Rocacorba de Granollers, one of the least visited of all the volcanoes in the region. The arable plain behind the village consists of alluvial deposits laid down behind the barrage created by the lava flow from this volcano. Listen out here for the laughing call of the common Green

Woodpecker *Picus viridis* (186), a species that feeds mainly on the ground on ants rather than on tree trunks like other woodpeckers.

7. The church of Santa Lena dates from the twelfth century and is an excellent vantage point with views over the local mountains. It stands upon sandstones, which allow for the growth of trees such as umbrella (or stone) pine *Pinus pinea* and various acidophilic bushes such as sage-leaved *Cistus salvifolius* and narrow-leaved *C. monspeliensis* rockroses, besom *Erica scoparia* and tree *E. arborea* heaths and ling *Calluna vulgaris* (5). These forests contain an abundance of strawberry-tree *Arbutus unedo*, a plant with a two-year cycle – the flowers take a whole year to become fruit and so on the same tree flowers and fruit are often present at the same time. The caterpillars of the spectacular butterfly Two-tailed Pasha *Charaxes jasius* (180) feed on the tender leaves of this bush: the adults are powerful fliers and are attracted to excrements and rotten fruit (above all figs) and are most abundant at the end of summer.

8. Els Fusos. A curious rock outcrop which is worth climbing gives views over the surrounding forests and as far as the El Cabrerès and Les Guilleries.

9. The natural spring Font de Can Catau bubbles merrily out of an outcrop of tufa – a calcareous rock formed when the calcium carbonate dissolved in the water precipitates out over plants and other types of vegetable matter, for example around springs. It is covered by the delicate fan-shaped leaves of maidenhair fern *Adiantum capillus-veneris* (173).

10. The large quarry just before the church of Santa Brígida once extracted the 'Girona rock' that we met earlier in the walk. On the

walk down to Amer you pass through scrub that harbours locally scarce plants such as myrtle *Myrtus communis* (172), rare so far from the coast.

In the scrub look out for Sardinian *Sylvia melanocephala* and Subalpine *Sylvia cantillans* (188) Warbler, the males of the latter with a white moustache contrasting with their red breasts.

ÁLVAREZ, C.; BÉJAR, X.; NASPLEDA, J.; PUIG, X. & TRABALON, F. 2008. Catàleg de fauna vertebrada de la Garrotxa. *Catàlegs del Patrimoni Natural*, 2. Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural. *

BÉJAR, X.; LOCKWOOD, M.; OLIVER, X.; DRAKE, I. & WILLETT, T. 2009. Les orquídiades de la Garrotxa. Monografies de Patrimoni Natural de la Garrotxa, 2. Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural. *

BOLÒS, A. DE & BOLÒS, O. DE, 1987. Plantes Vasculars del Quadrat 31T DG66, Santa Pau. Institut d'Estudis Catalans. ORCA: *catàlegs florístics locals*, 1. Barcelona.

BOLÒS, O. DE & MASALLES, R.M. 1983. Mapa de Vegetació de Catalunya (Banyoles, Full 33. Mapa). 1:50.000. Generalitat de Catalunya. Barcelona.

BOLÒS, O. DE, & VIGO, J. 1984-2001. Flora dels Països Catalans, vol. 1-4. Editorial Barcino. Barcelona.

BOLÒS, O. DE; VIGO, J.; MASALLES, R.M. & NINOT, J.M. 2005. Flora manual dels Països Catalans. Ed. Pòrtic.

Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 i 2012. *Lithodora, Novetats Botàniques de la Garrotxa*. *

Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural, 2007. *Collurio, Novetats de Fauna Vertebrada de la Garrotxa*. *

Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural, 2006, 2008, 2009, 2010 i 2012. *Annals de la delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural*, 1-6. *

Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural. <http://ichn-garrotxa.espais.iec.cat/>

Escola del Territori & Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural, 2009. *Revista de Geologia de la Garrotxa*, 1. Massís del Puigsacalm. *

Escola del Territori & Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural, 2013. *Revista de Geologia de la Garrotxa*, 2. Alta Garrotxa. *

FONT, X. 2012. Banc de Dades de Biodiversitat de Catalunya. Generalitat de Catalunya i Universitat de Barcelona. <http://biodiver.bio.ub.es/biocat/homepage.html>

Generalitat de Catalunya, 1994. Decret 82/1994, de 22 de febrer, pel qual s'aprova el Pla Especial de la Zona Volcànica de la Garrotxa. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 1888: 2840-2856, 25 d'abril 1994.

Generalitat de Catalunya, 2008. Decret 172/2008, de 26 d'agost, de creació del Catàleg de flora amenaçada de Catalunya, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 5204, 28 d'agost de 2008.

Institució Catalana d'Història Natural. <http://ichn.iec.cat/>

Institut Cartogràfic de Catalunya, 2012. <http://www.icc.cat/>

LOCKWOOD, M. & OLIVER, X. 2007. Les libèl·lules de la Garrotxa. *Monografies de Patrimoni Natural*, 1. Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural.

LLONGARRIU, M. & SALA, E. 2005. *Herbes remeieres de la Garrotxa*. Recull de medicina tradicional. Llibres de Batet. Olot.

MACIAS, M. 1988. *Els ocells de la Garrotxa*. Editora de Batet.

MACIAS, M. 1993. *Els mamífers de la Garrotxa*. Editora de Batet.

MACIAS, M. 2001. *Amfibis i rèptils de la Garrotxa*. Bubok.

MARTÍ, J.; PUJADAS, A.; FERRÉS, D.; PLANAGUMÀ, L. & MALLARACH, J.M. 2001. *El vulcanisme: guia de camp de la Zona Volcànica de la Garrotxa*. Generalitat de Catalunya.

MARTÍ, J.; PUJADAS, A.; FERRÉS, D.; PLANAGUMÀ, L. & MALLARACH, J.M. 2012. *El vulcanismo: guía de campo de la Zona Volcánica de la Garrotxa*. Generalitat de Catalunya.

MARTÍ, J.; PUJADAS, A.; FERRÉS, D.; PLANAGUMÀ, L. & MALLARACH, J.M. 2012. *Volcanoes: A Field Guide to The Volcanic Region of La Garrotxa*. Generalitat de Catalunya.

OLIVER, X. & FONT, J. 2009. Catàleg de flora vascular. *Catàlegs de patrimoni Natural*, 1. Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural. *

OLIVER, X. & VIÑAS, X. 2010. Plantes de la Garrotxa. *Guies bàsiques de Natura*, 1. Delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural. *

Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa. www.genocat.cat/parcs/garrotxa.

VAYREDA, E. 1919-1920. Catàleg de la Flórlula de la Mare de Déu del Mont. *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*, 359-442. Barcelona.

VILLEGAS, N. 1993. Flora i vegetació de les muntanyes del Puigsacalm-Serra de Milany. Memòria de doctorat. Barcelona. Inèdit.

VILLEGAS, N. 2002. Plantes vasculars del quadrat UTM 31T DG 46 i zones contigües. Vidrà. Institut d'Estudis Catalans. ORCA: *catàlegs florístics locals*, 14. Barcelona.

VIÑAS, X. 1993. Flora i vegetació de l'Alta Garrotxa. Universitat de Girona. Memòria de doctorat. Inèdit.

* consultable en la pàgina web de la delegació de la Garrotxa de la ICHN <http://ichn-garrotxa.espais.iec.cat/>

* consultable en la pàgina web de la delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) <http://ichn-garrotxa.espais.iec.cat/>

* consultable sur la page web de l'Institution Catalane d'Histoire Naturelle (ICHN) <http://ichn-garrotxa.espais.iec.cat/>

* consultable on the web page of the Garrotxa branch of the Catalan Natural History Institution (ICHN) <http://ichn-garrotxa.espais.iec.cat/>

Fotografies

Fotografías

Photographies

Photographs

Scientífica nomen/català/castellano/français/English

- 1 *Emberiza cirlus* / Gratalpelles / Escribano soteño / Bruant zizi / Cirl bunting
- 2 *Quercus suber* / Alzina surera / Alcornoque / Chêne-liège / Cork oak
- 3 *Quercus coccifera* / Garric / Coscoja / Chêne kermès / Holly oak
- 4 *Lonicera implexa* / Lligabosc mediterrani / Madreselva mediterránea / Chèvrefeuille entrelacé / Mediterranean honeysuckle
- 5 *Calluna vulgaris* / Bruguera / Brecina / Callune commune / Ling
- 6 *Pulmonaria longifolia* / Pulmonària de fulla estreta / Pulmonaria de hoja larga / Pulmonaire à longues feuilles / Lungwort
- 7 *Paliurus spina-christi* / Espinavessa / Espina de Cristo / Épine du Christ / Christ's-thorn
- 8 *Orchis militaris* / Orquis militar / Cañamón / Orchis militaire / Military orchid
- 9 *Salix elaeagnos* / Sarga / Sarga / Saule drapé / Rosemary willow
- 10 *Salix purpurea* / Saulic / Sauce rubión / Saule pourpre / Purple osier
- 11 *Lathraea clandestina* / Frare de vineda / Hierba de sotierra / Lathrée clandestine / Purple toothwort
- 12 *Maniola jurtina* / - / Loba / Le Myrtíl / Meadow brown
- 13 *Pararge aegeria* / - / Maculada / Le Tircis / Speckled wood
- 14 *Limenitis camilla* / - / Ninfa de bosque / Le Petit sylvain / White admiral
- 15 *Anax imperator* / - / - / L'Anax empereur / Blue emperor
- 16 *Orthetrum brunneum* / - / - / L'Orthétrum brun / Southern skimmer
- 17 *Crocothemis erythraea* / - / - / Le Crocothémis écarlate / Scarlet darter
- 18 *Melitaea phoebe* / - / Doncella mayor / Le Grand damier / Knapweed fritillary
- 19 *Sympetma fusca* / - / - / Le Leste brun / Winter damselfly
- 20 *Casmerodius albus* / Agró blanc / Garceta grande / Grande aigrette / White wagtail
- 21 *Motacilla cinerea* / Cuereta torrentera / Lavandera cascadeña / Bergeronnette des ruisseaux / Grey wagtail
- 22 *Aphyllanthes monspeliensis* / Jonça a l'Alta Garrotxa / Junquillo azul en la Alta Garrotxa / L'aphyllanthe de Montpellier au Alta Garrotxa / Blue aphyllanthes in Alta Garrotxa
- 23 *Aporia crataegi* / - / Blanca del majuelo / Le Gazé / Black-veined white
- 24 - / Gorgues del Borró / Garganta del Borró / Gorges du Borró / Borró gorges
- 25 - / Alta Garrotxa / Alta Garrotxa / Alta Garrotxa / Alta Garrotxa
- 26 *Rhamnus alaternus* / Aladern / Aladierno / Nerprun alaterne / Mediterranean buckthorn
- 27 *Acer monspessulanum* / Auró negre / Arce de Montpellier / Érable de Montpellier / Montpellier maple
- 28 *Ramonda myconi* / Orella d'ós / Oreja de oso / Ramonde des Pyrénées / Ramonda
- 29 *Phillyrea latifolia* / Fals aladern / Labiérnago negro / Filaria / -
- 30 *Lunularia cruciata* / - / - / - / -
- 31 *Coris monspeliensis* / Farigola mascle / Tomillo macho / Coris de Montpellier / Coris

- 32 *Linum apressum* / Lli blanc menut / Lino blanco / Lin à feuilles de salsola / White flax
- 33 *Sarcocapnos enneaphylla* / **Sarcocapne** / Zapatitos de la Virgen / **Fumeterre à neuf folioles** / **Sarcocapnos**
- 34 *Erica multiflora* / **Bruc d'hivern** / Bruguera / **Bruyère à nombreuses fleurs** / **Mediterranean heath**
- 35 *Aristolochia pistolochia* / **Pistolòquia** / Aristoloquia menor / **Aristolochie pistolochie** / Birthwort
- 36 *Zerynthia rumina* / - / Arlequín / **La Prosperine** / **Spanish festoon**
- 37 *Colias crocea* / - / *Colias común* / **Le Souci** / **Clouded yellow**
- 38 *Scolitantides orion* / - / Banda anaranjada / **L'Azuré des orpins** / **Chequered blue**
- 39 *Melanargia lachesis* / - / Medioluto ibérico / **L'Echiquier d'Ibérie** / **Iberian marbled white**
- 40 *Leptidea sp.* / - / - / - / **Wood white**
- 41 *Parus ater* / **Mallerenga petita** / Carbonera garrapinos / **Mésange noire** / Great tit
- 42 *Saxicola torquatus* / **Bitxac** / Tarabilla común / **Tarier pâtre** / **Stonechat**
- 43 *Hyla meridionalis* / **Reineta** / Ranita meridional / **La Rainette méridionale** / **Stripeless tree-frog**
- 44 *Buteo buteo* / **Aligot comú** / Ratonero común / **Buse variable** / **Common buzzard**
- 45 *Sus scrofa* / **Porc senglar** / Jabalí / **Le Sanglier** / **Wild boar**
- 46 *Lithodora oleifolia* / - / - / - / -
- 47 - / **Clot de les Valls** / Clot de les Valls / **Clot de les Valls** / **Clot de les Valls**
- 48 *Tragopogon porrifolius* subsp. *australis* / - / - / **Salsifis à feuilles de poireau** / **Burgundy-coloured salsify**
- 49 *Polygala vayredae* / **Polygala de Vayreda** / - / **Polygala de Vayreda** / -
- 50 *Quercus ilex* / **Alzina** / Encina / **Chêne vert** / **Holm oak**
- 51 *Acer opalus* subsp. *opalus* / **Blada** / Acirón / **Érable à feuilles d'obier** / **Italian maple**
- 52 *Sorbus aria* / **Moixera** / Mostajo / **Alisier blanc** / **Whitebeam**
- 53 *Pinus sylvestris* / **Pi roig** / Pino albar / **Pin sylvestre** / **Scots pine**
- 54 *Quercus pubescens* / **Roure martinenc** / Roble pubescente / **Chêne pubescents** / **Downy oak**
- 55 *Campanula speciosa* / **Campaneta gran** / Campánula grande / **Campanule à belles fleurs** / **Pyrenean bellflower**
- 56 *Pistacia terebinthus* / **Noguerola** / Cornicabra / **Pistachier térébinthe** / **Turpentine tree**
- 57 *Anacamptis pyramidalis* / **Flor caputxina** / Orquídea piramidal / **Orchis pyramidal** / **Pyramidal orchid**
- 58 *Saxifraga longifolia* / **Corona de rei** / Corona de rey / **Saxifrage des Pyrénées** / **Pyrenean saxifrage**
- 59 *Lathraea squamaria* / **Esquamària** / Latrea escamosa / **Lathrée écailleuse** / **Toothwort**
- 60 *Argynnis paphia* / - / Nacarada / **Le Tabac d'Espagne** / **Silver-washed fritillary**
- 61 *Cupido argiades* / - / Naranjitas rabricorta / **L'Azuré du trèfle** / **Short-tailed blue**
- 62 *Gomphus pulchellus* / - / - / **Le Gomphe joli** / **Western clubtail**
- 63 *Satyrium spini* / - / Mancha azul / **La Thécla du prunellier** / **Blue-spot hairstreak**
- 64 *Satyrium acaciae* / - / Endrineria oscura / **La Thécle de l'amarel** / **Sloe hairstreak**
- 65 *Argynnis aglaja* / - / Lunares de plata / **Le Grand nacré** / **Dark-green fritillary**
- 66 *Lestes viridis* / - / - / **Le Leste vert** / **Western willow spreadwing**
- 67 *Natrix natrix* / **Serp de collaret** / Culebra de collar / **La Couleuvre à collier** / **Grass snake**
- 68 *Calopteryx xanthostoma* / - / - / **Le Caloptéryx occitan** / **Western demoiselle**
- 69 *Prunella collaris* / **Cercavores** / Acentor alpino / **Accenteur alpin** / **Alpine accentor**
- 70 *Polyommatus bellargus* / - / Niña celeste / **Le Bel-Argus** / **Adonis blue**
- 71 - / **Rascler** / Lapiaz / **Lapiaz** / **Limestone pavement**
- 72 *Polygala vayredae* / **Polygala vayredae i Canigó nevàt** / **Polyga vayredae y Canigó nevado** / **Polygala de Vayreda et le Canigó neigeux** / **Polygala vayredae and snow-capped Canigó**
- 73 - / **Roures a la tardor a Puig Estela** / Robledales en otoño en Puig Estela / **Chênaie a l'automne au Puig Estela** / **Autumn oaks on Puig Estela**
- 74 *Helleborus foetidus* / **Marxívol** / Eléboro / **Hellébore fétide** / **Stinking hellebore**

- 75 *Smilax aspera* / **Arítjol** / Zarzaparrilla / **Salsepareille** / **Smilax**
- 76 - / **Ménsula a Sant Andreu del Coll** / Ménsula en Sant Andreu del Coll / **Corbeau au Sant Andreu del Coll** / **Corbel on Sant Andreu del Coll**
- 77 *Carpesium cernuum* / - / - / **Carpésium penché** / -
- 78 *Lilium martagon* / **Marcòlic** / Martagón / **Lis martagon** / **Martagon lily**
- 79 *Ligustrum vulgare* / **Olivereta** / Aligustre / **Troène commun** / **Wild privet**
- 80 *Orchis simia* / **Flor de simi** / Cojón de perro / **Orchis singe** / **Monkey orchid**
- 81 - / **Sant Miquel del Mont** / Sant Miquel del Mont / **Sant Miquel del Mont** / **Sant Miquel del Mont**
- 82 - / **Olot des de Sant Miquel** / Olot desde Sant Miquel / **Olot depuis Sant Miquel** / **Olot from Sant Miquel**
- 83 *Lathyrus niger* / **Guixó negre** / Guija tuberosa / **Gesse noire** / **Black pea**
- 84 *Nymphalys polychlorus* / - / Olmera / **La Grande Tortue** / **Large tortoiseshell**
- 85 *Nymphalis c-album* / - / C-blanca / **Le Robert-le-diable** / **Comma**
- 86 *Lasiommata megera* / - / Saltacercas / **La Mégère** / **Wall brown**
- 87 *Iphiclide podalirius* / - / Chupaleches / **Le Flambé** / **Scarce swallowtail**
- 88 *Coccothraustes coccothraustes* / **Durbec** / Picogordo / **Grosbec casse-noyaux** / **Hawfinch**
- 89 *Salamandra salamandra* / **Salamandra** / Salamandra común / **La Salamandre tachetée** / **Fire salamander**
- 90 *Parus caeruleus* / **Mallerenga blava** / Herrerillo común / **Mésange bleue** / **Coal tit**
- 91 *Pelodytes punctatus* / **Gripauet** / Sapillo moteado / **Le Pélodyte ponctué** / **Parsley frog**
- 92 *Sitta europaea* / **Pica-soques blau** / Trepador azul / **Sittelle torchepot** / **Nuthatch**
- 93 *Parus major* / **Mallerenga carbonera** / Carbonera común / **Mésange charbonnière** / **Great tit**
- 94 *Ophrys bertolonii* subsp. catalaunica / **Borinot** / - / **Ophrys de Catalogne** / **Catalan bee orchid**
- 95 *Quercus robur* / **Devesa de roures pènols a la Torre** / Dehesa de robles carvallos de la Torre / **Chênaie de La Torre** / **Oakwood at La Torre**
- 96 *Troglodytes troglodytes* / **Cargolet** / Chochín / **Troglodyte mignon** / **Wren**
- 97 - / **La Moixina** / La Moixina / **La Moixina** / **La Moixina**
- 98 *Quercus robur* / **Roure pènel** / Roble carvallo / **Chêne pédonculé** / **Pedunculate oak**
- 99 *Isopyrum thalictroides* / **Isopir** / - / **Isopyre faux pygamon** / **Rue-leaved isopyrum**
- 100 *Cardamine heptaphylla* / **Canuguera** / - / **Dentaire pennée** / **Seven-leaflet bittercress**
- 101 *Anemone nemorosa* i *A. ranunculoides* / **Buixol i buixol groc** / Anémona de bosque y anémona amarilla / **Anémones des bois i fausse renoncule** / **Wood and yellow anemones**
- 102 *Cardamine amara* subsp. *olotensis* / **Cardamine amarga** / Mastuerzo amargo / **Cardamines amères** / **Large bittercress**
- 103 *Evonymus europeus* / **Evònim** / Bonetero / **Fusain** / **Spindle tree**
- 104 *Primula veris* subsp. *columnae* / **Prímula vera** / Primavera común / **Primevère officinale** / **Cowslip**
- 105 - / **Rec del Ravell** / Acequia del Ravell / **Canal du Ravell** / **Ravell mill race**
- 106 *Pulmonaria affinis* / **Pulmonària de fulla ampla** / Pulmonaria de hoja ancha / **Pulmonaire semblable** / -
- 107 *Filipendula ulmaria* / **Ulmària** / Altareina / **Reine des prés** / **Meadowsweet**
- 108 *Araschnia levana* / - / Protea / **La Carte géographique** / **Map butterfly**
- 109 *Gonepteryx cleopatra* / - / Cleopatra / **Le Citron de Provence** / **Cleopatra**
- 110 *Anthocharis cardamine* / - / Aurora / **L'Aurore** / **Orange-tip**
- 111 *Platynemesis latipes* / - / - / **L'Agrion blanchâtre** / **White featherleg**
- 112 *Aeshna cyanea* / - / - / **L'Aesche bleue** / **Southern hawker**
- 113 *Dendrocopos major* / **Picot garser gros** / Pico picapinos / **Pic épeiche** / **Great spotted woodpecker**
- 114 *Dendrocopos minor* / **Picot garser petit** / Pico menor / **Pic épeichette** / **Lesser spotted woodpecker**
- 115 *Alytes obstetricans* / **Tòtil** / Sapero partero común / **La Crapaud accoucheur** / **Midwife toad**
- 116 *Anguis fragilis* / **Vidriol** / Lución / **L'Orvet** / **Slow-worm**
- 117 *Lacerta bilineata* / **Lluert** / Lagarto verde / **Le Lézard vert** / **Green lizard**

- 118 - / **Mur pedra seca** / Muro de piedra seca / **Mur de pierres sèches** / Dry stonewall
- 119 - / **Boira sobre Olot** / Niebla sobre Olot / **Brouillard sur Olot** / Fog over Olot
- 120 *Cordulegaster boltonii* / - / - / **La Cordulégastre annelé** / **Common goldenring**
- 121 - / **Puig dels Llops i Puigsacalm** / Puig dels Llops y Puigsacalm / **Puig dels Llops et Puigsacalm** / **Puig dels Llops and Puigsacalm**
- 122 - / **Font Tornadissa** / Font Tornadissa / **Font Tornadissa** / **Font Tornadissa**
- 123 *Narcissus pseudonarcissus* subsp. *moschatus* / **Narcís de muntanya** / Narciso de montaña / **Narcisse musqué** / -
- 124 *Asphodelus albus* / **Albó de muntanya** / Gamón blanco / **Asphodèle blanc** / **White asphodel**
- 125 *Ajuga reptans* / **Búgula** / Búgula / **Bugle rampante** / **Bugle**
- 126 *Scilla lilio-hyacinthus* / **Joliu** / Jacinto estrellado / **Jacinthe des Pyrénées** / **Pyrenean squill**
- 127 *Nigritella gabasiana* / **Nigritel-la** / Estrella negra / **Nigritelle de Gabas** / **Black vanilla orchid**
- 128 *Coeloglossum viride* / **Orquis verd** / - / **Orchis grenouille** / **Frog orchid**
- 129 *Gentiana verna* / **Pastorella** / Genciana de primavera / **Gentiane de printemps** / **Spring gentian**
- 130 *Anthyllis montana* / **Antil-lis de muntanya** / - / **Vulnéraire des montagnes** / **Mountain kidney-vetch**
- 131 *Anthyllis vulneraria* subsp. *sampaioana* / **Vulnerària** / **Vulneraria** / **Vulnéraire** / **Common kidney-vetch**
- 132 *Erebia meolans* / - / Montañesa de banda larga / **Le Moiré des fétuques** / **Piedmont ringlet**
- 133 *Platyleis albopunctata* / **saltarel-la de muntanya** / - / **Decticelle chagrinée** / **Grey bush-cricket**
- 134 *Parus palustris* / **Mallerenga d'aigua** / Carbonera palustre / **Mésange nonnette** / **Marsh tit**
- 135 *Brenthia daphne* / - / Laurel / **Le Nacré de la ronce** / **Marbled fritillary**
- 136 *Prunella modularis* / **Pardal de bardisses** / Acentor común / **Accenteur mouchet** / **Dunnock**
- 137 *Haemaris lucina* / - / Perico / **La Lucine** / **Duke of Burgundy**
- 138 *Pyrhhorcorax pyrrhhorcorax* / **Gralla de bec vermell** / Chova piquirroja / **Crave à bec rouge** / **Red-billed Chough**
- 139 *Rana temporaria* / **Granota roja** / Rana bermeja / **La Grenoiulle rousse** / **Common frog**
- 140 *Vipera aspis* / **Escurçó pirinenc** / Víbora áspid / **La Vipère aspic** / **Asp viper**
- 141 *Capreolus capreolus* / **Cabirol** / Corzo / **Le Chevreuil** / **Roe deer**
- 142 *Orchis sambucina* / **Orquis sambucí** / Palma christi / **Orchis sureau** / **Elder-flowered orchid**
- 143 *Scilla lilio-hyacinthus* / **Fulles del joliu** / Hojas de jacinto estrellado / **Feuilles du jacinthe des Pyrénées** / **Pyrenean squill leaves**
- 144 *Polyommatus amanda* / - / Niña estriada / **L'Azuré de la jarosse** / **Amanda's blue**
- 145 - / **Salt de la Coromina** / Cascada de la Coromina / **Cascade de La Coromina** / **La Coromina waterfall**
- 146 - / **Pedró de les Marrades** / Mojón de Les Marrades / **Borne des Marrades** / **Boundary stone Les Marrades**
- 147 *Tilia platyphyllos* / **Til-ler de fulla gran** / Tilo de hoja grande / **Tilleul à grandes feuilles** / **Large-leaved lime**
- 148 - / **Pont de l'Hostalot** / Puente de L'Hostalot / **Pont du Hostalot** / **L'Hostalot bridge**
- 149 - / **Prat de dall** / Prado de siega / **Pré de fauche** / **Hay meadow**
- 150 - / **Mina dels bandolers** / Mina de los bandoleros / **Mine des bandits** / **Highwayman's cave**
- 151 *Anemone hepatica* / **Herba fetgera** / Hepática / **Anémone hépatique** / **Hepatica**
- 152 *Helleborus viridis* / **El-lèbor verd** / Eléboro verde / **Hellébore vert** / **Green helleborine**
- 153 *Veratrum album* / **Veratrum** / Vedegambre / **Vératre blanc** / **White false helleborine**
- 154 *Biscutella cichoriiifolia* / **Llunetes de muntanya** / Anteojera / **Biscutelle à feuilles de chicorée** / **Chicory-leaved buckler mustard**
- 155 *Orchis morio* / **Pentacosta** / Cojón de perro / **Orchis bouffon** / **Green-winged orchid**
- 156 *Ephippiger ephippiger* / **Somereta de muntanya** / Chicharra alicorta / **Éphippigère des vignes** / -
- 157 *Dolichopoda linderi* / - / - / - / -
- 158 *Coenagrion puella* / - / - / **L'Agrion jouvencelle** / **Azure bluet**

- 159 *Polyommatus coridon* / - / Niña Coridon / L'Argus bleu nacré / Chalkhill blue
- 160 *Pyrrhosoma nymphula* / - / - / Le Petite nymphe au corps de feu / Large red damselfly
- 161 *Bufo bufo* / Gripau comú / Sapo común / Le Crapaud commun / Common toad
- 162 *Glis glis* / Liró gris / Lirón gris / Le Loir / Edible dormouse
- 163 *Calotriton asper* / Tritó pirinenc / Tritón pirenaico / L'Euprocte des Pyrénées / Pyrenean Brook Newt
- 164 *Falco subbuteo* / Falcó mostatxut / Alcotán europeo / Faucon hobereau / Hobby
- 165 *Pernis apivorus* / Aligot vesper / Abejero europeo / Bondrée apivore / Honey buzzard
- 166 - / Salt de la Coromina / Cascada de la Coromina / Cascade de La Coromina / La Coromina waterfall
- 167 - / Camí ral de les Marrades / Camino real de las Marrades / Chemin royal / King's Road
- 168 *Allium pyrenaicum* / - / - / Ail des Pyrénées / Pyrenean leek
- 169 - / Cinglera La Barroca / Acantilado de La Barroca / Falaise de La Barroca / Cliffs at La Barroca
- 170 - / Nummulites / Nummulites / Nummulites / Nummulites
- 171 *Asplenium fontanum* / falguereta de cingle / Culantrillo blanco menor / Doradille des fontaines / -
- 172 *Myrtus communis* / Murta / Mirto / Myrte commun / Myrtle
- 173 *Adiantum capillus-veneris* / Falzia vera / Culantrillo de pozo / Adianthe cheveu-de-Vénus / Maidenhair fern
- 174 *Polypodium vulgare* subsp. *serrulatum* / Polipodi / Polipodio / Polypode austral / Southern polypody
- 175 *Gymnadenia conopsea* / Caputxina olorosa / Orquídea olorosa / Orchis moucheron / Fragrant orchid
- 176 *Neotinea maculata* / Caputxina tacada / - / Orchis intact / Dense-flowered orchid
- 177 *Ophrys fusca* / Abellera fosca / Abejera oscura / Ophrys brun / Dull ophrys
- 178 *Alnus glutinosa* / Vern / Aliso / Aulne glutineux / Alder
- 179 *Phyllitis scolopendrium* / Llengua de cérvol / Lengua de ciervo / Scolopendre / Hart's-tongue fern
- 180 *Charaxes jasio* / - / Mariposa del madroño / La Pacha à deux queues / Two-tailed pasha
- 181 *Tomares ballus* / - / Cardenillo / La Faux-cuivré smaragdin / Provence hairstreak
- 182 *Triturus marmoratus* / Tritó verd / Tritón jaspeado / Le Triton marbré / Marbled newt
- 183 *Platycnemis acutipennis* / - / - / L'Agrion orangé / Orange featherleg
- 184 *Onychogomphus forcipatus* / - / - / Le Gomphe à pincés / Small pincetail
- 185 *Cuculus canorus* / Cucut / Cuco común / Coucou gris / Cuckoo
- 186 *Picus viridis* / Picot verd / Pito real / Pic vert / Green woodpecker
- 187 *Discoglossus pictus* / Granota pintada / Sapillo pintojo / La Discoglosse peint / Painted frog
- 188 *Sylvia cantillans* / Tallarol de garriga / Curruca carrasqueña / Fauvette passerinette / Subalpine warbler
- 189 *Lanius collurio* / Escorxador / Alcaudón dorsirrojo / Pie-grièche écorcheur / Red-backed shrike
- 190 - / Riera del Llémèna / Río del Llémèna / Rivière du Llémèna / River El Llémèna
- 191 *Regulus ignicapilla* / Bruel / Reyezuelo listado / Roitelet triple-bandeau / Firecrest
- 192 *Equisetum telmateia* / Equiset màxim / Cola de caballo / Grande prêle / Great horsetail

Publicació editada en el marc del projecte

“Coneixem el que trepitgem?”

*per promoure el coneixement del medi natural de la Garrotxa,
i desenvolupat per l'Escola del Territori, la Fundació d'Estudis
Superiors d'Olot, TOSCA, Serveis Ambientals, d'Educació i Turisme
i la delegació de la Garrotxa de la Institució Catalana d'Història
Natural.*

ICHN Delegació de
Institució Catalana d'Història Natural la Garrotxa
Filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Amb el suport de

Diputació de Girona

